

МАТЕРІАЛИ
КРУГЛОГО СТОЛУ НА ТЕМУ:

**«ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ООН 1948 РОКУ:
СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ»**

10 грудня 2019 року

м. Івано-Франківськ

**ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника»**

**Навчально-науковий юридичний інститут
Кафедра конституційного, міжнародного та адміністративного
права**

Центр дослідження конституційної юстиції

**ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ООН 1948 РОКУ:
СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**

Матеріали круглого столу

**м. Івано-Франківськ,
10 грудня 2019 року**

**Присвячено 71-річчю від дня прийняття
«Загальної декларації прав людини»
та Міжнародному дню прав людини**

**м. Івано-Франківськ
2019**

УДК 342. (081)
ББК 67.9
Р 43

Матеріали друкуються в авторській редакції.

За повного або часткового відображення матеріалів даної публікації, посилання на видання обов'язкове.

Р 48

Загальна декларація прав людини ООН 1948 року: стан реалізації в Україні: матеріали круглого столу (м. Івано-Франківськ, 10 грудня 2019 року) / упорядник В. І. Розвадовський. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 198 с.

ISBN 978-966-640-477-3

У цьому збірнику вміщені матеріали наукових доповідей, повідомлень та інформацій, представлених на круглому столі, організованому кафедрою конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» і проведеному в Івано-Франківську 10 грудня 2019 року.

Для державних та муніципальних службовців, науковців, аспірантів, практикуючих юристів, та усіх тих, хто цікавиться станом реалізації положень Загальної декларації прав людини ООН 1948 року в українському законодавстві.

ISBN 978-966-640-477-3

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО.....7

ПЕРЕДМОВА.....8

НАПРЯМОК I. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.....9

Панкевич Іван Миронович, «Історико-правові аспекти становлення інституту прав людини».....9

Албу Андрій Аркадійович, «Вплив міжнародного права на права і свободи людини в Україні».....13

Квас Богдан Богданович, «Концептуальні підходи до розуміння прав людини».....18

Попович Оксана Іванівна, «Зміст поняття «стандарти прав людини» та роль Загальної декларації в його формуванні».....24

Веселовський Ярослав Ярославович, «Права людини в Україні: перспективи забезпечення».....29

Стрибко Яна Іванівна, «Права людини і штучний інтелект».....32

Непийвода Людмила Іванівна, «Вплив використання штучного інтелекту на права людини, новий виклик у боротьбі з дискримінацією».....37

Петровська Ірина Ігорівна, «Верховенство права як принцип адміністративного судочинства та його роль у захисті прав людини».....42

НАПРЯМОК II. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВ ЛЮДИНИ.....45

Збирак Тетяна Вікторівна, «Реалізація громадянських прав і свобод в Україні та ЄС».....45

Федорончук Андрій Володимирович, «Особливості права на вільний вибір місця проживання та виконання обов'язку щодо реєстрації місця проживання особи».....49

Данильченко Ірина Миколаївна, «Право на життя та відповідальність за його порушення».....56

Медвідь Володимир Ярославович, «Право людини на охорону здоров'я крізь призму медичної реформи».....60

**НАПРЯМОК III. ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ (ВІЙНИ).....63**

- Загурський Олександр Богданович, «Концептуальні підходи до розуміння феномену «безпека»».....63
- Капустяк Ірина Ігорівна, «Проблеми надання статусу військовополонених особам, затриманим у Гуантанамо Бей».....68
- Кібкало Олександра Сергіївна, «Специфіка збройного конфлікту в Абхазії та Осетії: причини та наслідки».....71
- Палінчак Діана Михайлівна, «Проблеми Косово як вираження права на самовизначення народів».....74
- Ярощак Зоряна Володимирівна, «Збройний конфлікт в Сирії: кваліфікація, основні причини виникнення та учасники».....78
- Шепітчак Лілія Тарасівна, «Напрями вирішення російсько-українського конфлікту на базі міжнародно-правових норм».....86
- Равлюк Ірина Михайлівна, «Права людини на окупованих територіях та в зоні конфлікту».....92

**НАПРЯМОК IV. МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ
ПРАВ ЛЮДИНИ.....96**

- Василенко Карина Олександрівна, «Захист прав людини: актуальні проблеми практики».....96
- Книш Віталій Васильович, «Вплив механізму конституційно-правової відповідальності на реалізацію положень Загальної декларації прав людини в Україні».....100
- Зінич Любомир Васильович, «Забезпечення та захист права на освіту в системі прав людини».....106
- Попроцька Інна Володимирівна, «Забезпечення прав та свобод людини і громадянина в Україні: сучасний стан та перспективи»..112
- Рішко Тетяна Володимирівна, «Захист прав та свобод людини в Україні».....117
- Синоверський Роман Іванович, «Проблеми механізму захисту прав та свобод людини у сучасній Україні».....122
- Шишко Остап Євгенович, «Захист прав людини в Інтернеті в умовах гібридної війни: пошук оптимальної моделі».....126
- Новосельський Олександр Миколайович, «Гарантування основних прав і свобод людини та громадянина – основний показник правової держави».....131

Турків Ірина Романівна, «Форми конституційної відповідальності та їх вплив на реалізацію положень Загальної декларації прав людини»	136
Кадлуб Анна Володимирівна, «Проблематика булінгу в Україні та шляхи його подолання»	142
Криклій Христина Василівна, «Насильство проти чоловіків – найпоширеніше явище серед порушень прав людини в світі»	148
Михаць Олег Володимирович, «Забезпечення прав людини в системі публічного адміністрування»	152
Регейло Вікторія Олександрівна, «Деякі проблеми реалізації повноважень Президента України у сфері забезпечення прав громадян»	155

**НАПРЯМОК V. ПРАВА ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....159**

Розвадовський Володимир Іванович, «Інститут Конституційної скарги у забезпеченні прав людини, громадянина та провадження європейських стандартів правового захисту: теоретичний аспект»	159
Терлецький Дмитро Сергійович, «Конституційна скарга в контексті звернення до Європейського суду з прав людини»	165
Глеб Юлія-Віра Василівна, «Історія та моделі зародження конституційного судочинства щодо захисту прав людини: теоретичний аспект»	169
Костан Юліана Ярославівна, «Проблеми звернення людини, громадянина до конституційної юстиції щодо захисту порушеного права»	175
Шемет Леся Богданівна, «Реалізація Президентом України повноважень щодо захисту прав людини та громадянина в Україні»	180

РЕКОМЕНДАЦІЇ.....185

ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ.....189

ФОТОГРАФІЇ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ.....197

ВСТУПНЕ СЛОВО

*Васильєва В.А., Директор
навчально-наукового юридичного
інституту ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет імені
Василя Стефаника», Заслужений
юрист України, доктор юридичних
наук, професор.*

Права людини отримують нове значення, коли вони стають реальністю в повсякденному житті кожної окремої людини в світі. Загальна декларація прав людини наділяє людей усіма правами та гарантує їх. Принципи, закріплені в Декларації, так само актуальні сьогодні, як це було у 1948 році. Сучасні умови життя суспільства встановлюють потребу відстоювати свої права та права інших. Знання, усвідомлення, визнання цінності прав та свобод людини і громадянина і відповідна поведінка складає основу правової культури особистості і є запорукою становлення України як правової держави.

Сучасний період розвитку суспільства характеризується якісно новим станом, який визначається як процес глобалізації – всесвітній процес, що об'єднує національні утворення в єдину світову систему. Глобалізація передбачає зближення національних правових систем, створення єдиних правових стандартів, насамперед у сфері захисту прав людини.

В умовах розвитку державності України актуальною є проблема удосконалення законодавчої бази в напрямку розвитку та становлення інституту захисту прав і свобод людини як одного із пріоритетних напрямків діяльності держави. Якою б не була держава за своєю природою, який би не панував режим – права та свободи людини завжди мали практичне значення, оскільки без врахування цієї взаємодії неможливо було б встановити в суспільстві порядок, необхідний для пануючої еліти або демократичного обрання представників народу.

Отже, Загальна декларація прав людини є основоположним, фундаментальним документом, який закріплює права і свободи людини і громадянина, виражає правове становище особи у суспільстві та державі. Участь науковців у даному науковому заході дозволить віднайти оригінальні рішення завдань, які ставить перед собою наука. Висловлюємо сподівання, що представленні напрацювання знайдуть відображення не тільки у науці, але й на практиці.

Сподіваємося, що плідна робота круглого столу залишить тільки позитивні враження та дасть поштовх для нових наукових досліджень.

ПЕРЕДМОВА **(від організаторів)**

Розвадовський В.І. кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту, модератор круглого столу.

Як відомо, 10 грудня Україна та міжнародне співтовариство відзначає Міжнародний день прав людини. Адже права людини це невід'ємний елемент людської особистості і буття.

Варто також відмітити, що Конституція України – увібрала фундаментальні положення Загальної декларації прав людини. Про це свідчить принцип верховенства прав людини та громадянина, рівність та непорушність громадянських, економічних, соціальних і культурних прав, а також політичних свобод.

Значний досвід у застосуванні Загальної декларації прав людини набув Конституційний Суд України, який став частіше використовувати положення цього міжнародного договору при визначенні відповідності національного законодавства і міжнародних стандартів.

При таких обставинах професорсько-викладацький склад кафедри усвідомлюючи вагомість Загальної декларації прав людини, особливо на сучасному етапі, зокрема, анексії Криму та окупації частини Луганської і Донецької областей вдруге проявили ініціативу щодо організації та проведення круглого столу на тему: «Загальна декларація прав людини ООН 1948 року: стан реалізації в Україні».

Мета цього заходу це спільний пошук наукових істин, зокрема, науковців, регіонального представника Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Івано-Франківській області Л. Непийвода, особливо значної кількості студентської молоді. Все це сприяло з різних позицій розглядати проблеми конституційного процесу через призму Європейських спільних демократичних цінностей.

По підсумку цього заходу було прийнято рішення опублікувати матеріали круглого столу, оскільки в них знайшли обґрунтування шляху удосконалення прав людини та громадянина на сучасному рівні, через призму Загальної декларації прав людини.

Вважаємо за доцільне висловити щиру подяку ректору ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», професору Цепенді І.Є., директору навчально-наукового юридичного інституту, професору Васильєвій В.А. – за сприяння та допомогу в організації і проведенні круглого столу 10 грудня 2019 року на тему: «Загальна декларація прав людини ООН 1948 року: стан реалізації в Україні».

НАПРЯМОК І. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Панкевич І. М., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права та галузевих дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування. Науковий консультант Центру дослідження конституційної юстиції ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника».

Історико-правові аспекти становлення інституту прав людини

Права людини є невід'ємними від суспільних відносин. Саме вони визначають спосіб буття індивіда та є наднормативною формою взаємодії людей, упорядкування їх поведінки та координації діяльності, засобом подолання протиріч і конфліктів. Права людини забезпечують нормативне закріплення умов життєдіяльності індивіда, які є об'єктивно необхідними для нормального функціонування суспільства і держави. Вони встановлюють міру свободи, що, з одного боку, забезпечує реалізацію суб'єктивних інтересів, а з іншого - не порушує можливостей, наданих іншим суб'єктам суспільних відносин.

Історія формування інституту прав людини бере свої витoki ще у давнині. Вже в Біблії містяться положення про цінність і недоторканність людського життя, рівність людей. Давньогрецький філософ-матеріаліст Демокріт (V-IV ст. до н.е.) вважав закон і державу штучними, побічними і обумовленими якимось неприродними початками (звичайним розвитком людського суспільства). За Демокрітом - все, що відповідає природі, справедливе, а те, що не відповідає - несправедливе. У свої працях Демокріт неодноразово підкреслював, що бідність при демократії настільки краща за так зване "благополуччя" громадян при царях, наскільки воля краща за рабство.

Кожен народ вніс свою лепту в розвиток інституту прав людини, вирішуючи цю проблему в залежності від історичних обставин свого буття. Становлення та розвиток прав людини має тривалу історію і супроводжується боротьбою доктрин й традицій, характерних для тієї чи іншої країни. Перше закріплення ряду ідей щодо прав людини у законодавстві пов'язано з англійською Великою хартією вольностей 1215 року. Вона стала наслідком угоди між королем Іоаном

Безземельним та повсталими проти нього англійськими баронами. Статті Хартії захищали право на приватну власність, недоторканість та свободу особистості від абсолютизму - таким чином обмежувалася влада монарха над людиною. У Хартії зафіксовані важливі принципи, зокрема, принцип недоторканості особи: “жодна вільна людина не буде заарештована або ув’язнена, та позбавлена володіння або будь-яким іншим способом знедолена... інакше, як за законним вироком рівних їй і за законами країни”. Хартія справила значний вплив на розвиток інституту прав людини не тільки у Великобританії, але й у світовій правовій думці загалом. У “Петиції про права” (Англія, 1628 р.) було конкретизовано положення про неможливість позбавлення волі та ув’язнення вільного громадянина без законних підстав і, що особливо важливо, підкреслено незаконність функціонування будь-яких таємних чи спеціальних судів, які б не керувалися загальним законодавством, та неприпустимість позасудових репресій. “Білль про права” 1689 року став юридичною основою конституційної парламентської монархії у Великобританії і в ньому закладено основи демократичного парламентаризму, зокрема принцип вільних виборів членів парламенту, їх недоторканості¹.

Суттєвий внесок у розвиток юридичних уявлень про права людини був зроблений видатними мислителями лібералізму й просвітництва – Локком, Монтеск’є, Руссо, Кантом, Джефферсоном, Міллем, Бентамом, які заклали основи сучасного розуміння прав людини – прав на життя, свободу, власність тощо - як священних імперативів і норм взаємовідносин особи і вад. Кожен народ вніс свою лепту в розвиток інституту прав людини, вирішуючи цю проблему в залежності від історичних обставин свого буття. Становлення та розвиток прав людини має тривалу історію і супроводжується боротьбою доктрин й традицій, характерних для тієї чи іншої країни.

Поряд з цим дедалі більшого поширення набувають ідеї свободи, природних прав людини, суспільного договору, поділу влади. Важливими документами, які розвинули та конкретизували ці положення, стали: Декларація незалежності США (1776 р.), Конституція США (1787 р.), Білль про права (1789-1791 рр.), французькі Декларації прав людини і громадянина (1789 р.) Конституція (1791 р.) та ін.². Зазначені юридичні документи США і

---

¹ Кельман М. С. Загальна теорія держави і права / Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. – Львів: Новий світ, 2003. – 123 с.

² Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Шаповал В. М. – 3-стереотипне видання. – К.: Артк, 2001. – 134 с.

Франції стали взірцем для законодавчого закріплення громадянських та політичних прав людини, згодом їх було названо правами першого покоління³. Права людини у XVIII та XIX століттях були пов'язані з особистими свободами людини. Беручи до уваги принцип рівності таким, як він був викладений у французькій Декларації 1789 року, в перші роки XIX століття в Європі з'являється кілька проектів конституцій, які гарантували класичні права, а також містили статті, що зобов'язували державу до виконання певних дій у сфері зайнятості, благоустрою, громадського здоров'я, освіти. Соціальні права вперше були повністю включені до мексиканської Конституції 1917 року, Конституції Радянської Росії 1918 року та німецької Конституції 1919 року.

Потреба в міжнародних стандартах прав людини далася взнаки наприкінці XIX століття, коли індустріальні країни почали приймати трудове законодавство. Економічна необхідність примусила їх радитися між собою, що спричинило появу перших конвенцій. У 1919 році було засновано Міжнародну Організацію Праці (МОП), яка прийняла багато конвенцій, що регулюють права людини в галузі праці⁴. У Конституції Радянської України 1929 року закріплено ширший, ніж у попередній, каталог прав людини і громадянина, більш повним він був у Конституції УРСР 1937 року.

Після Другої світової війни, в процесі боротьби за поліпшення соціально-економічного становища та підвищення культурного статусу, сформувалося друге покоління прав людини. Утворення Організації Об'єднаних Націй, та підписання Статуту ООН 26 червня 1945 року спричинилося до того, що права людини віднесли до сфери міжнародного права. Всі держави - члени ООН домовилися вживати заходів щодо захисту прав людини. На початку 1946 року була утворена Комісія ООН з прав людини, а 10 грудня 1948 року у Парижі Генеральною Асамблеєю ООН прийнято Загальну, або Всесвітню декларацію прав людини. Уже пізніше цей день було проголошено Днем прав людини⁵.

Протягом 50-60-х років минулого століття усе більше країн ставало членами ООН. При цьому при вступі вони зобов'язувалися визнати Статут ООН, поставивши підписи під принципами й ідеями,

---

³ Лищина І.Ю. Міжнародні механізми захисту прав людини / Іван Юрьевич Лищина; Харків. правозах. група. – Харків : Фолио, 2001. – 13 с.

⁴ Орзіх М. Міжнародно-правові стандарти і права людини в Україні / Орзіх М // Право України. – 1992. – № 4 – С. 7.

⁵ Капелюшний В. Права людини в Україні: історична ретроспектива та сучасність у світовому контексті / Капелюшний В. // Вісн. Акад. праці і соц. відносин Федерації профспілок України. – 2000. – № 2. – С. 67.

викладеними в Загальній декларації прав людини. Це зобов'язання було остаточно встановлене у Тегеранській прокламації 1968 року, прийнятій Першою світовою конференцією з прав людини. 16 грудня 1966 р. резолюцією Генеральної Асамблеї ООН прийняті: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Ці два Міжнародних пакти з прав людини разом із Загальною декларацією прав людини часто називають міжнародною хартією (або Міжнародним біллем) прав людини.

Міжнародні пакти про права людини зобов'язали держави дотримуватися проголошених у них прав. Так, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права зобов'язав кожну державу, зокрема в економічній та технічній сферах, “вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступове повне здійснення зазначених у цьому пакті прав...”. Встановлені пактом права, такі як право на землю, право на соціальне забезпечення і достатній життєвий рівень, мають програмний і заохочувальний характер. Кожна країна забезпечує втілення у життя цих прав у міру своїх економічних можливостей. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права дає більш чітку парадигму обов'язковості дотримання проголошених Пактом прав: “кожна держава зобов'язується поважати і забезпечувати усім особам, що перебувають у межах її території та під її юрисдикцією, особисті права, зазначені у цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини”, загальні права людини визначені у цьому Пакті досить точно і стосуються основних питань свободи і недоторканості особи, свобода вибору місця проживання і права на вільне пересування, права на свободу думки, совісті і дії, права безперешкодно дотримуватися своїх поглядів.

Третє покоління прав людини можна назвати правами всього людства - правами людини і правами народів, націй. Це право на мир, безпеку, незалежність, на безпечне навколишнє середовище, на соціальний та економічний розвиток як людини, так і людства в цілому. Йдеться про ті права особи, які не пов'язані з її особистим статусом, а зумовлені належністю до якоїсь спільності (асоціації), тобто є солідарними (колективними) ⁶.

---

⁶ Бочарников Д. Права людини у додержавну та ранньодержавну добу історії України (спроба порівняння реальності їхнього захисту та прогнозу на майбутнє) / Бочарников Д. // Право України. – 1997. – № 3. – С. 73.

Становлення третього покоління прав людини (права людини - частина людства) пов'язано з національно-визвольним рухом країн, що розвиваються, а також із загостренням глобальних світових проблем після другої світової війни. Останні призвели до інтернаціоналізації юридичних формулювань прав людини, створення міжнародних (або континентальних) пактів про права людини, законодавчого співробітництва у цих питаннях тих держав, що підписали міжнародні пакти про права людини. Міжнародне визнання прав людини стало орієнтиром для розвитку всього людства в напрямку створення співтовариства правових держав. Між двома першими і третім поколінням права людини є взаємозалежність, здійснювана через принцип: реалізація колективного права не повинна обмежувати права і свободи людини ⁷.

Підводячи підсумок аналізу проблеми історичного становлення основоположних прав людини, можна з впевненістю стверджувати, що окремі положення, дотичні до ідеї прав людини, виникли ще у творах грецьких філософів та у деяких релігіях світу. Проте поняття прав людини як окрема категорія з'явилося лише в епоху "просвітництва". Їхній динамічний розвиток припав на початок ХХ століття, а всю історію розвитку можна умовно поділити на три згадані вище етапи.

Албу А. А., викладач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», кандидат юридичних наук

Вплив міжнародного права на права і свободи людини в Україні

Для України питання основних прав та свобод людини і громадянина нині набуває надзвичайної актуальності. Виявлення з перших кроків самостійного державного будівництва бажання посісти гідне місце у світовому та європейському співтовариствах означає для України необхідність приведення свого законодавства у відповідність з міжнародними, а у географічному вимірі – європейськими стандартами прав людини.

---

⁷ Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / Скакун О.Ф. / пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 205 с.

У статті 27 Конституції України зазначено, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Право на життя – найголовніше з усього комплексу прав людини. Цінність людського життя не йде у жодне порівняння з іншими цінностями. Обов'язок держави – захистити життя людини. Саме тому, виникає логічне запитання, чи справляється держава Україна з цим своїм конституційним обов'язком? Доктор юридичних наук, В. Сіренко, вважає, що не справляється, тому що, вбивають скрізь: на аеродромах, у під'їздах, на вулицях серед білого дня, у власних квартирах, у залі суду⁸. І це прикро констатувати, оскільки такі основоположні права людини як життя, здоров'я є недоторканими, вони становлять невід'ємну складову кожної людини, а також виступають найвищою соціальною цінністю, і саме тому, повинні знаходитись під охороною. Відповідно, посягання чи позбавлення таких прав є категорично неможливим і у разі порушення встановлюється юридична відповідальність, що строго здійснюється у відповідності до норм чинного законодавства.

Визнання державою основних прав і свобод людини та громадянина шляхом закріплення їх у Конституції України та інших законодавчих актах є першим і необхідним кроком до їх утвердження та реалізації. Також держава має докладати всіх можливих зусиль для гарантування й захисту прав людини, що визначає головний напрямок гуманізації держави, її основні гуманітарні характеристики. Згідно з приписами Конституції України визнання людини, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість та безпека (найвищі соціальні цінності) повинні визначати зміст і спрямованість діяльності української держави, а їх утвердження та забезпечення повинні розглядатися як головний обов'язок держави.

Саме ця загальноновизнана норма в Основному Законі України і виступає тим стержнем, тією основою, що повинна здійснюватись і охоронятись як на загальнодержавному, так, і на міжнародному рівні, оскільки усі ми рівні у своїй гідності та правах незалежно від будь-яких переконань, кольору шкіри, чи місця перебування.

Щодо держави, то вона скасувала смертну кару за умисне вбивство, платить мізерну (за мірками вартості життя) зарплату співробітникам правоохоронних органів, не має коштів на цілковите забезпечення цих органів необхідним комплектуванням. Корумпованість цих органів зросла до випадків участі їхніх

---

⁸ Сіренко В.Ф. Сучасний стан реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні / В.Сіренко // Право України . – 2009. – №4. – 22с.

співробітників у злочинних угрупованнях. Причин цього чимало, але головна – держава Україна бідна. Бідна матеріально, технічно, культурно, ідеологічно, бідна на розум своїх керівників з їхнім, прагненням до власного та сімейного збагачення, а не добробуту людей своєї держави.

Саме тому, проголошена в Конституції України теза «Кожна людина має невід’ємне право на життя» порожня декларація, державою практично не забезпечена, а навпаки – держава своєю бездіяльністю, неспроможністю заохочує здійснення криміналу. І тим вона сприяє позбавленню життя правослухняних громадян. Скасування смертної кари за умисне вбивство коштувало життя багатьом тисячам громадян України. А неспроможність правоохоронних органів приїхати вчасно на місце злочину, глибоко, на рівні сучасної криміналістики провести розслідування, власне, через що дала змогу скільком злочинцям уникнути заслуженого покарання, а людям коштувала життя⁹. Враховуючи вищезазначені та інші причини, можна дійти висновку, що на даному етапі права та свободи людини в Україні реалізуються на низькому рівні, і хотілось б вірити, що все ще зміниться на краще, і люди зможуть почувати себе безпечніше будь-де і будь-коли.

Хотілось б приділити певну увагу на сучасному етапі саме забезпеченню захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні, що є достатньо важливим елементом у реалізації прав людини.

Внаслідок політичного протистояння ситуація з правами та свободами людини в Україні погіршилась. Про це заявляють правозахисні організації, які представляють щорічну доповідь «Права людини в Україні – 2012»¹⁰. Єдина зміна на краще, яку фіксують правозахисники, – це те, що в Україні повною мірою реалізовано свободу зібрань. Період політичного протистояння, який закінчився повномасштабною політичною кризою, не сприяв захисту прав людини. Як констатують правозахисники, політичне протистояння вкрай негативно позначилось на незалежності судової влади. Посилилось рейдерство, а право власності виявилось незахищеним. Зріс адміністративний тиск, поменшало свободи слова та прав журналістів, особливо в регіонах, почастишали випадки насильства на расовому та етнічному ґрунті.

---

⁹ Сіренко В.Ф. Сучасний стан реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні / В.Сіренко // Право України . – 2009. – №4. – 22-23 с.

¹⁰ Права людини в Україні 2012. /Доповіді правозахисних організацій// URL: <http://helsinki.org.ua/index.php?r=1.4.1.9>. – Заголовок з екрану

Взагалі рівень агресії та насильства в українському суспільстві зріс на сучасному етапі до високих показників, зазначають правозахисники, пов'язуючи це знову-таки з жорстокістю політичних баталій. Особливо катастрофічна ситуація в правоохоронних органах, де актуальною залишається проблема катувань.

Актуальна також проблема – стеження силових структур держави за її громадянами та інші втручання в приватне життя. Поширене порушення, а саме втручання в спілкування людей, яке відбувається за допомогою різних технічних та електронних засобів, листування, які виникають у результаті значних масштабів перехоплення повідомлень (телефони, електронна пошта, контроль трафіку в реальному часі) ¹¹.

Щоб не допустити порушень прав людини з боку державних органів необхідно посилити контроль за діяльністю поліції та інших органів виконавчої влади за допомогою таких органів, як служби безпеки України, прокуратури, але повністю це не вирішить даного питання, оскільки в діяльності цих органів також є порушення прав людини, які, на жаль, приховуються від громадськості. Слід встановити повну взаємодію та взаємодопомогу всіх органів державної влади, щоб не було узурпації жодної з гілок влади.

При всій складності даної проблеми, щодо реалізації прав та свобод, необхідно робити певні кроки, які допоможуть людині захистити свої права, а саме:

- встановлювати відеоспостереження в приміщеннях прийому громадян в органах внутрішніх справ, щоб не допускати порушення прав людини з боку працівників поліції;
- створити належні умови для того, щоб громадяни, які мають бажання висловити свої думки, написати заяву, надати клопотання або скарги на дії правоохоронних органів, не боялися здійснювати надані їм можливості, через те, що в майбутньому до них можуть бути застосовані будь-які тортури з боку державних органів та їх посадових осіб, шляхом конфіденційності (таємності) інформації та не розголошення відомостей про особу;
- реформувати судову гілку влади, шляхом розширення штату кваліфікованих та професійних суддів, які б щороку підтверджували свою кваліфікацію, а також посилити нагляд за законністю прийнятих в судовому порядку рішень та ухвал суду ^{12 13}.

---

¹¹ Права людини в Україні 2012. Доповіді правозахисних організацій. URL: <http://helsinki.org.ua/index.php?r=1.4.1.9>.

¹² Оніщук М.В. Захист прав людини і громадянина в Україні: стан, проблеми і перспективи / Оніщук М.В. // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – №11-12. – 182-185 с.

Таким чином, будь-яке право людини має бути чітко визначене і розмежоване, насамперед, воно має бути таким, щоб конкретна людина чи група людей мали змогу на практиці звернутися до цього права, щоб були установи, до яких можна було б звернутися зі скаргою на порушення цього права, тобто необхідним є передбачення механізму узгодження цього права з існуючими правами людини та впровадження їхнього захисту.

Попри це, слід обов'язково запам'ятати, що надзвичайно важливою нормою, щодо поняття утвердження та гарантування прав і свобод людини та громадянина відповідно до Основного Закону є стаття 3, що передбачає життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку людини найвищою соціальною цінністю, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини та громадянина – головним обов'язком держави.

Тому, реальне гарантування прав та свобод людей в Україні можливе лише у результаті дотримання ряду умов:

- йдеться про націоналізацію базових галузей промисловості, землю, надра, як загальнонародної власності, здатної забезпечити гідний життєвий рівень усіх соціальних прошарків населення України;

- держава маючи у своєму розпорядженні не лише податки, а й увесь прибуток від найголовніших галузей народного господарства, матиме змогу проводити соціальну політику в інтересах абсолютної більшості громадян України;

- зростання купівельної спроможності населення стане найсильнішим стимулом для розвитку промисловості, всіх сфер господарського життя. Саме в цьому закладено джерело відродження колишньої слави України, подолання кризи, повороту реформ до потреб людини;

- держава, маючи у своєму розпорядженні величезні матеріальні ресурси, буде здатна знизити плату за комунальні послуги, електроенергію, підвищити пенсії, зарплати, стипендії, військове забезпечення не нижче від прожиткового мінімуму, забезпечити доступність цін кожній людині, зокрема, на основні харчові продукти і ліки, навчити дітей, лікувати хворих, розвивати науку і культуру¹⁴.

---

¹³ Оніщенко Н.М. Захист прав і свобод людини в Україні / Н. Оніщенко // Право України. – 2009. – №4. – 54 с.

¹⁴ Сіренко В.Ф. Сучасний стан реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні / В.Сіренко // Право України. – 2009. – №4. – 28 с.

Необхідно зазначити, що у разі дотримання і спрямування тих та багатьох інших умов у правильне русло, дадуть змогу виходу Україні на якісно новий рівень соціального, політичного, економічного розвитку, щоб забезпечити стабільність, могутність та процвітання нашої держави не тільки на внутрішній, але й, безперечно, одним із пріоритетних завдань є постати якісно сильною, а також надзвичайно важливо на сучасному етапі – цілісною країною на міжнародній арені.

Отже, роблячи висновок, щодо сучасного стану та перспектив забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні, варто підкреслити те, що вони, хоча і закріплені Конституцією України, законами України та міжнародними договорами, належним чином не реалізуються, а у багатьох випадках порушуються. Внаслідок цього ми маємо високий рівень злочинності та корупції, а також низький рівень законності і правопорядку в державі. Це означає, потрібен певний час для того, щоб суспільні відносини стали моральними, відповідали вимогам етики і, поряд з тим, вимогам закону. Повинен існувати комплекс правових гарантій прав і свобод громадян, тобто створення можливості, за якої стала б реальною реалізація кожною людиною і громадянином своїх конституційних прав та обов'язків.

Квас Б. Б., студент групи ПР-32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук Збирак Т. В.

Концептуальні підходи до розуміння прав людини.

Оскільки права людини є складним і багатогранним явищем, тому у літературі зустрічаємо різні підходи до інтерпретації поняття прав людини. Так, професор П. Рабінович є прихильником природно-соціального (потребового) підходу до визначення поняття прав людини, розуміючи під цим явищем певні можливості людини, котрі є необхідними для задоволення її потреб у конкретно-історичних умовах, що об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку суспільства, і мають бути загальними та рівними для всіх його людей. Серед інших підходів, які існують у юридичній літературі, на думку професора П. Рабіновича, можна виокремити: 1) етичний (або етико-нормативний) підхід, який під правами людини розуміє форму існування, спосіб прояву принципів і приписів моралі; 2) психологічний підхід, де права людини – це певні уявлення людини,

її погляди та вимоги щодо надання їй суспільством чи державою певних благ; 3) релігійний, де права людини – це явище, встановлене позаземним, нематеріальним творцем (наприклад, Богом); 4) легістський (юридично-позитивістський) підхід, у якому права людини – це лише ті можливості людини, які їй надані державою, шляхом їх закріплення у джерелах позитивного права¹⁵.

Зміни, які відбуваються у різних сферах суспільного життя (політичній, релігійній), повинні враховуватись під час обговорення питання про праворозуміння та зміст права. На сьогоднішній день вбачається актуальна потреба постійного діалогу світського суспільства та релігійних організацій¹⁶. Враховуючи це, варто звернути увагу і на релігійний підхід до розуміння прав людини, що є частиною власне релігійної антропології, включає в себе “трактування сутності людини у світлі догматики тієї чи іншої церкви” та досліджує божественну природу людського індивіда¹⁷. Адже релігія, будучи пов’язана з усіма соціальними інститутами, у т. ч. з правом, здійснює на нього значний вплив шляхом формування суспільної свідомості і моральності. Водночас світогляд, який формується релігією, для віруючої людини є авторитетним, тому саме релігія багато в чому визначає поведінку людей у конкретному суспільстві. О. Львова пояснює це тим, що релігійні настанови в уявленні віруючих мають божественне походження і розглядаються ними, як безпосереднє волевиявлення божества через його представників на землі. Тобто уповноважені правотворчі органи церкви здатні обґрунтувати соціально значимі цінності, наділяючи їх авторитетом так, що запропоновані нею рішення не можуть бути спростовані жодним чином¹⁸. Однак з юридичної точки зору, релігійні норми є обов’язковими тільки для людини, що належить до певної релігійної організації і то лише у тому випадку, якщо вона визнає їх обов’язковість, а наслідки можуть проявлятися у вигляді

---

¹⁵ Рабінович П. М. Права людини і громадянина: навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К.: Атіка, 12-14 с.

¹⁶ Оборотов Ю. Місцерозвиток в основі апологізації українського права / Ю. Оборотов // Право України. – 2011. – № 8. – С. 147.

¹⁷ Гудима Д. А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження / Д. А. Гудима // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науководослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) [та ін.]. – Львів: Край, 2009. – 161 с. – (Сер. І. Дослідження та реферати; вип. 20).

¹⁸ Львова О. Л. Функціональна взаємодія права і релігії в аспекті реалізації прав і свобод людини / О. Л. Львова // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: моногр. / кол. авт.; за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. – К.: Юрид. думка, 2007. – С. 313, 319–320

релігійних (розкаяння і покаяння) або церковних санкцій (відлучення від церкви)¹⁹.

Оскільки у суспільстві живуть люди доволі різного світогляду та віросповідання, то очевидно варто погодитись з позицією Н. Штурмак щодо того, що релігійні норми (норми канонічного права), зокрема, стосовно прав людини, закінчують свою дію там, де починають діяти норми державного права²⁰. Однією з відмінностей, крім божественного та державного походження, між релігійними та правовими нормами вважають те, що дія правових норм обмежена територіально, а релігійні норми мають універсальний, космополітичний характер²¹. У цьому випадку про універсальний характер можемо говорити тільки щодо власне релігійних норм (зокрема Біблії), а корпоративні (релігійно-правові) норми релігійної громади чи церкви (зокрема, розроблені богословами соціальні доктрини), звісно, не мають універсального характеру, оскільки є “продуктом людського творіння” і поширюють свою дію лише на прихильників відповідної релігії, незалежно від їх місця перебування²². Норми, створені релігійними громадами, можуть бути санкціоновані державою, що допоможе забезпечити дієвість права у суспільстві, оскільки будуть враховані, суспільно схвалені, стабільні і перевірені моделі позитивної поведінки²³. У літературі виділяють такі напрями релігійної антропології: католицьку, православну, протестантську, ісламську тощо²⁴. На думку М. Бабія, “кожна конфесія має власний погляд на права і свободи людини, права релігійних спільнот та свої “богословські обґрунтування” цих

---

¹⁹ Тер-Акопов А. Християнские начала и их развитие в российском праве / А. Тер-Акопов // Российская юстиция. – 2001. – № 7. – С. 67–68.

²⁰ Штурмак Н. З. Особливості релігійного праворозуміння в Україні та її роль в світових релігійно-правових процесах / Н. З. Штурмак // Юриспруденція: теорія і практика. – 2009. – № 8. – С. 41.

²¹ Львова О. Л. Функціональна взаємодія права і релігії в аспекті реалізації прав і свобод людини / О. Л. Львова // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: моногр. / кол. авт.; за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. – К.: Юрид. думка, 2007. – С. 320

²² Вовк Д. Про природу релігійного права в аспекті співвідношення права і релігії / Д. Вовк // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 2 (53). – С. 69–71.

²³ Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення: моногр. / Д. О. Вовк. – Х.: Право, 2009. – 132–133с.

²⁴ Гудима Д. А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження / Д. А. Гудима // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науководослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) [та ін.]. – Львів: Край, 2009. – 161–162 с. – (Сер. І. Дослідження та реферати; вип. 20).

проблем”²⁵. Подібну позицію зустрічаємо і в працях С. Рабіновича, котрий вважає, що богослови різних конфесій пропонують відмінні підходи до феномену прав людини, тому єдиної християнської антропології не існує²⁶.

З іншого боку, існують і заперечення можливості окремого існування православної, буддистської, американської чи російської концепцій прав людини²⁷. Проте, варто погодитись із першою позицією, адже кожна релігійна течія має власні погляди на державу та право (серед них і на права людини), і в певній мірі їхні позиції можуть розходитися. Особливістю релігійного підходу до визначення прав людини є поєднання антропоцентричного світоглядного бачення із теоцентричним, тобто християнське бачення людини апелює до доктринальних релігійних положень (зокрема, до божественного створення світу та людини)²⁸. У літературі також виділяють й інші підходи до визначення прав людини. Зокрема, Сун Юнь Тао звертає увагу на такі теорії прав людини: 1) теорія природних прав людини, яка, з одного боку, підкреслює невід’ємність і вродженість прав людини, а з іншого – говорить, що цими правами Бог наділив людину від народження; 2) теорія права законів, яка фактично повторює легістську теорію і передбачає, що людина має тільки ті права, які закріплені в законі; 3) раціональна теорія прав людини, відповідно до якої джерелом права є світовий розум, який включає в себе логічність, упорядкованість, раціональність світосприйняття на основі свободи волі людини, що шукає розумність у праві; у протилежному випадку, якщо закон не є розумний, то він протиправний і не відповідає поняттю права взагалі; 4) так звана “товарообмінна” теорія прав людини, в якій це явище розуміється як товар, що можна обміняти на еквівалентний товар, тобто сфера спілкування між людьми, їх взаємовідносин, розглядаються лише як

---

²⁵ Бабій М. Правологія релігії в її предметі та структурі / М. Бабій // Дисциплінарне релігієзнавство: навч. посіб. / за наук. ред. д-ра філос. наук, проф. А. Колодного. – 20-те доопрац. вид. – К., 2010. – С. 168.

²⁶ Рабінович С. П. Права людини у природно-правовій думці католицицької церкви (за матеріалами соціальної доктрини католицизму) / С. П. Рабінович // Праці Львів. лабораторії прав людини і громадянина Наук.-дослід. ін-ту держ. будівництва та місцевого самоврядування Акад. правових наук України / редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) [та ін.]. – Львів: Астрон, 2004. – 25 с. – (Сер. І. Дослідження та реферати; вип. 7).

²⁷ Алфеев И. Патриарх Кирилл: жизнь и мирозерцание / Иларион (Алфеев), митрополит Волоколамский. – М.: Эксмо, 2010. – 470 с.

²⁸ Рабінович С. П. Права людини у природно-правовій думці католицицької церкви (за матеріалами соціальної доктрини католицизму) / С. П. Рабінович // Праці Львів. лабораторії прав людини і громадянина Наук.-дослід. ін-ту держ. будівництва та місцевого самоврядування Акад. правових наук України / редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) [та ін.]. – Львів: Астрон, 2004. – 30-32 с. – (Сер. І. Дослідження та реферати; вип. 7).

сфера обміну товарів; 5) теорія природної еволюції прав людини, де права людини є результатом тривалого еволюційного розвитку людини, суспільства і права в цілому, а не як такі, що виходять від Бога, держави, закону чи товарного обміну; відповідно права людини мають власну історію формування і розглядаються як фундаментальні умови для того, щоб людина була людиною.

На думку Сун Юнь Тао, права людини – це основні права і свободи кожного, які випливають із самої сутності людини²⁹. У західній літературі підходи до прав людини поділяють, зокрема, на: 1) класично-ліберальний підхід до прав людини, що спирається на концепцію природного права Д. Локка та погляди Е. Канта та розглядає права людини як рівні негативні свободи, що обґрунтовані морально як “переддержавні” права, і для їхнього забезпечення достатньо лише негативних зобов’язань з боку держави та окремих індивідів; 2) республіканський підхід до прав людини, що походить від поглядів Ж.Ж. Руссо, головний акцент ставить на позитивних правах участі, ґрунтується на концепції спільних благ і проголошує, що лише позитивне зобов’язання всіх брати участь у формуванні загального волевиявлення забезпечує рівні негативні свободи та соціальні права-частки для всіх людей; 3) соціалістичний підхід до прав людини побудований на тому, що саме рівні соціальні права-частки для всіх є основним змістом прав людини, і негативні свободи та позитивні права участі заслуговують певної уваги лише за умови їхнього дотримання³⁰. Також у літературі зустрічаємо теорію трьох поколінь, за якою історію становлення концепції прав людини поділяють на три головні етапи, які, відповідно, прийнято вважати, правами першого покоління (до них відносять “громадянські”, тобто здебільшого фізичні, особистісні й політичні права), правами другого покоління (в основному, економічні, соціальні та культурні права) та правами третього покоління^{31 32}. Останнім часом вже ведеться обговорення питання про формування так званого четвертого покоління прав людини (права людини, пов’язані зі зміною статі, трансплантацією органів, клонуванням, використанням віртуальної

---

²⁹ Тао Сун Юнь. Сущность и назначение прав человека / Тао Сун Юнь // Московский журнал международного права. – 1999. – № 3. – С. 102–108.

³⁰ Ломанн Г. Права людини між мораллю та правом / Г. Ломанн // Філософія прав людини / за ред. Ш. Госепата, Г. Ломанна; пер. з нім. О. Юдіна, Л. Доронічевої. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С. 60-61. – (Сер. “Зміна парадигми”; вип. 13).

³¹ Рабінович П. М. Права людини і громадянина: навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2004. – 11–12 с.

³² Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. / О. Ф. Скакун; пер. з рос. – Х.: Консум, 2001. – 167–171 с.

реальності, одностатевих шлюбів, штучного запліднення, евтаназії³³. Підсумовуючи аналіз наявних у літературі підходів до визначення прав людини, професор М. Козюбра виділяє серед них два основні підходи, вважаючи, що вони домінують у політико-правовій думці: перший – природний підхід, при якому права людині належать від природи, вони є невідчужувані, невід’ємні, їх не можна позбавити і вони “становлять елементарні передумови гідного людського існування та розвитку людства в цілому”; другий – легістський, при якому людина отримує права від держави, яка встановлює та надає їх людині³⁴. На думку, Ю. Разметаєвої, яскравим прикладом поєднання природного (внаслідок своєї ціннісної сутності кожної особистості, що проявляється в тому, що права акцентують на гідності та самоповазі людини) та позитивного (особливого юридичного захисту) в праві є права людини³⁵. У юриспруденції права людини розглядаються насамперед як індивідуальні (“суб’єктивні”) права, за допомогою яких здійснюється регулювання відносин між людьми, а за своєю природою вони вважаються універсальними, що, на думку професора С. Максимова, означає те, що, з одного боку, права людини розглядаються як певний ідеал, який належить кожному, а з іншого – передбачає певні обмеження у формі культурного різноманіття. В основі міжкультурного діалогу при розгляді проблеми прав людини, на думку вченого, повинно бути покладено поєднання універсальності та культурної різноманітності³⁶. Тому права людини, на думку професора М. Козюбри, поєднують у собі природне і соціальне, матеріальне і духовне, національне і наднаціональне (загальноцивілізаційне)³⁷.

Отже, права людини є складним і багатограним явищем, тому у загальнотеоретичній юридичній літературі немає єдиного підходу до визначення поняття прав людини. Зокрема виділяють природно-соціальний, легістський, етичний, психологічний наукові підходи до інтерпретації загального поняття прав людини. Також виділяють і підхід релігійний як поєднання антропоцентричного світоглядного

---

³³ Аврамова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми / О. Аврамова, О. Жидкова // Право України. – 2010. – № 2. – С. 101.

³⁴ Козюбра М. Теоретико-методологічні аспекти прав людини / М. Козюбра // Український часопис прав людини. – 1997. – № 3/4. – С. 7–9.

³⁵ Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 “теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень” / Разметаєва Юлія Сергіївна. – Х., 2009. – 9 с.

³⁶ Максимов С. Права людини: універсальність і культурна різноманітність / С. Максимов // Право України. – 2010. – № 2. – С. 42.

³⁷ Козюбра М. Теоретико-методологічні аспекти прав людини / М. Козюбра // Український часопис прав людини. – 1997. – № 3/4. – С. 7–9.

бачення із теоцентричним (враховуючи доктринальні положення, кожна релігійна течія може мати власні погляди на державу та право).

Попович О. І., студентка групи ПР-31 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Петровська І. І.

Зміст поняття «стандарти прав людини» та роль Загальної декларації в його формуванні

Права людини – одне з найважливіших понять у праві, суспільна цінність і одночасно велике надбання й винахід людства. Це також поняття, що використовується як для позначення конкретного переліку законодавчих положень або міжнародних стандартів, так і для визначення статусу конкретного індивіда в суспільстві. Права є одним з атрибутів сучасних суспільства та держави, виміром їх «людяності». Крім того, поняття прав людини має власні ціннісні виміри, що ускладнює визначення його змісту³⁸.

Одним з основних завдань сучасного міжнародного права є міжнародний захист прав людини, створення норм, що регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права, спрямованих на забезпечення гарантованих міжнародними угодами прав і свобод особи. Нормативний характер прав людини пов'язує їх з таким поняттям, як «стандарти прав людини», що в останні роки у міжнародних відносинах набувають все більшої ваги. Саме стандартизація прав людини є ключовою підставою визнання тієї чи іншої правової системи такою, що відповідає чи не відповідає демократичним прагненням розвитку людства.

В загальному уявленні, стандартизація прав людини спрямована, насамперед, на забезпечення мінімальних правових засобів захисту людини тією мірою, в якій це дає їй змогу реалізовувати особистий потенціал в різних сферах. Таким чином, стандартизація прав людини є необхідним процесом хоча б з позицій визнання гідності кожної людини, незалежно від її громадянства, релігійної, національної, статевої, мовної та інших ознак.

Поняття «стандарт» походить від англійського «standard» і означає норму, критерій. У словникових визначеннях поняття

---

³⁸ Ю. С. Разметаєва Доктрина та практика захисту прав людини. Видавництво «ФОРМ Голембовська О.О.», оформлення, 2018р. с.21

«стандарт» розглядається як типовий вид, приклад, який має відповідати, задовольняти що-небудь за своїми ознаками, властивостями, якостями; як щось шаблонне, трафаретне, єдина форма організації, проведення чого-небудь, еталон, зразок, модель, що приймаються за вихідне при зіставленні з ними інших подібних об'єктів³⁹. Відносно права термін «standard of law» перекладається як «правовий стандарт, вимога, правовий критерій». Тим самим, в загальному розумінні стандарт існує як якийсь елемент або одиниця, що застосовується для порівняння, для приведення чого-небудь у відповідність. Відносно міжнародного права стандартизація: а) передбачає установлення вимог до відповідних процесів, порядку здійснення правовідносин; б) вимагає спільного підходу до уніфікації правил поведінки на основі угоди зацікавлених сторін, що повинні бути затверджені і визнані.

Стандарти в міжнародному праві є універсально визнаними нормами, які, з одного боку, є мінімально допустимим консенсусом, а з іншого – зразками для наслідування. У цієї подвійної ролі стандартів полягає причина їх рухливості (в сфері прав людини – у бік постійного розширення змісту проголошених прав).

Таким чином, міжнародні стандарти прав і свобод людини можна розглядати як загальноновизнані положення міжнародних актів обов'язкового і рекомендаційного характеру, а також принципи міжнародного права, що закріплюють фундаментальні права особистості, які мають визначальне значення для захисту людини від незаконних та необґрунтованих дій з боку держави, посадових і інших осіб, які порушують або обмежують ці права, а також виконують функцію орієнтира для всіх держав при регламентації і забезпеченні прав своїх громадян. Визначаючи універсальне значення міжнародних стандартів, юристи характеризують їх як мінімальні правові вимоги, необхідні для створення основи для нормального існування міжнародної системи в цілому або в будь-якій конкретній сфері, як визнані світовим співтовариством і закріплені в його документах юридичні норми або моделі правових норм, встановлені угодою співтовариства держав. Іншими словами, міжнародні правові стандарти розглядаються як закріплені в загальноновизнаних актах положення, в яких встановлені основні права і свободи, а також

---

³⁹ Державні соціальні стандарти в Україні як гарантія формування європейського рівня і якості життя. URL: https://studwood.ru/766814/sotsiologiya/derzhavni_sotsialni_standarti_v_ukrayini_yak_garantiya_formuvannya_yevropeyskogo_rivnya_i_yakosti_zhittya

обов'язки осіб, які перебувають під юрисдикцією світової спільноти держав.

Отож, в поняття міжнародних стандартів включаються не тільки норми міжнародного права, але також і загальновизнані норми, визнані більшістю демократичних держав світу. Міжнародні стандарти прав людини засновані саме на міжнародних принципах, однак ці поняття слід розглядати у їх співвідношенні, де принципи висловлюють найбільш загальні, засадничі положення міжнародного права. Принципи міжнародного права носять універсальний характер, будучи фундаментом міжнародного правопорядку. Дія принципів поширюється на будь-яку діяльність держав на міжнародній арені. Вони зумовлюють спрямованість, сутність і характер міжнародно-правового регулювання в цілому. Стандарти ж базуються на принципах і акумулюють їх стосовно конкретної галузі права, встановлюючи відповідні параметри ⁴⁰.

Організація Об'єднаних Націй у 1948 році прийняла Загальну Декларацію прав людини, в якій вперше на світовому рівні був юридично закріплений феномен прав людини, в тому числі природні права людини. З цього моменту почався відлік часу для принципово нового етапу розвитку правових систем: ідея природних прав людини перейшла з рівня умоглядних філософських конструкцій (які часто мали спекулятивний характер) на рівень забезпечених державою та світовою спільнотою юридичних норм ⁴¹.

Загальною Декларацією прав людини 1948 року вперше на глобально-юридичному рівні було запропоновано всім державам світу визнати систему основних прав людини, імплементувати її у національні системи законодавства та забезпечити її охорону і захист. За допомогою Загальної Декларації прав людини моральні категорії «справедливість», «рівність», «свобода», «гуманізм», які є цілями моральної та правової систем соціального регулювання, отримали своє всесвітнє юридичне закріплення та юридичну конкретизацію. З цього моменту право набуло нового специфічного, кардинально відмінного від моралі змістовного та ефективного засобу для досягнення вказаних цілей ⁴².

---

⁴⁰ Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

⁴¹ Малишев Б. В. Загальна Декларація прав людини 1948 року та сучасне право розуміння. «Вісник Вищої ради юстиції» № 3 (11) 2012 с.147.

⁴² Малишев Б. В. Загальна Декларація прав людини 1948 року та сучасне право розуміння. «Вісник Вищої ради юстиції» № 3 (11) 2012 с.149.

І вже у преамбулі ЗДПЛ було чітко відзначено, що викладені у ній принципи і положення належить розглядати як «загальний стандарт» (англ. – «commonstandart»), «загальний ідеал» (франц. – «commel'idéal»), прагнути досягти якого мають усі народи і держави. Інакше кажучи, укладачі ЗДПЛ вбачали у ній виклад всесвітніх стандартів прав людини. Про це, зокрема, говорила у своєму виступі на III сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р. голова Комісії ООН з прав людини Е. Рузвельт, зазначивши таке: «схвалюючи Загальну декларацію з прав людини, надзвичайно важливо пам'ятати про основоположність документа... це декларація основних принципів прав людини та свобод, яка має бути схвалена Генеральною Асамблеєю формальним голосуванням її членів та повинна служити загальним стандартом для досягнення усіма народами всіх держав»⁴³.

З правової точки зору, Декларація встановлює: 1) систему загальних міжнародних стандартів з прав людини; 2) систему міжнародних соціальних стандартів; 3) міжнародно-праві засади та принципи соціальних реформ; 4) міжнародно-праві засади та принципи розвитку системи джерел права соціального забезпечення⁴⁴.

Основними стандартами прав і свобод людини, що закріплені в Загальній Декларації прав людини, є такі: всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах; кожна людина має право на життя, на свободу й на особисту недоторканність; ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; ніхто не повинен зазнавати тортур, жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження й покарання; кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності – всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний захист законом; кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом; ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання; кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута

---

⁴³ Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. Вісник Національної академії правових наук України № 1 (84) 2016р. с.20

⁴⁴ Костюк В. Л., Костюк Ю. В. Загальна декларація прав людини у системі джерел права соціального забезпечення: науковотеоретичний аспект // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 2(18)

прилюдно й з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом; кожна людина, яка обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлено в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду; ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом; ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію; кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави; кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком; кожна людина має право на громадянство; чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю; кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими; кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій; кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників; кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні; кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення й на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях; кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття; кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю; кожна людина має право на відпочинок і дозвілля; кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини; кожна людина має право на освіту; кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті

суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами ⁴⁵.

Веселовський Я. Я., студент групи ПР-44 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук Збирак Т. В.

Права людини в Україні: перспективи забезпечення

Загальна Декларація прав людини, Європейська Конвенція про захист прав людини та інші міжнародні угоди охоплюють широкий діапазон різних прав, тому, розглянемо їх у тому порядку, в якому вони розроблялися і були визнані міжнародною спільнотою. Зазвичай, ці права класифікуються як права «першого, другого і третього покоління», тому ми, поки що дотримуватимемося цієї класифікації; але, як ми далі побачимо, така класифікація має обмежене застосування і навіть інколи може дезорієнтувати ⁴⁶.

Упродовж 2014-2019 рр. стосовно ситуації на сході України і анексії Російською Федерацією території Криму провідні міжнародні організації виступили із численними заявами і прийняли відповідні рішення щодо засудження актів агресії Російської Федерації проти України.

На мою думку, необхідно здійснювати роботу у наступних напрямках: запровадження заходів з дотримання норм міжнародного гуманітарного права в зоні проведення ООС і на тимчасово окупованих територіях; розробка механізму контролю за дотриманням норм міжнародного гуманітарного права військовослужбовцями Збройних сил України; надання необхідних знань військовослужбовцям про зміст, обсяг і порядок застосування основ міжнародного гуманітарного права.

Протягом останніх п'яти років на рівні провідних міжнародних організацій було визнано акти агресії Російської Федерації проти України, протиправність анексії Російською Федерацією Криму і наголошено на необхідності дотримання Мінських домовленостей і поваги до суверенітету і територіальної цілісності України. Надалі Урядові України необхідно докладати зусиль зі звернення уваги до

---

⁴⁵ Мутусханов А.А. , Костенко-Костейчук Г. А. Становлення європейських стандартів прав людини. Трипільська цивілізація № 7 (10), 2012р. с.68-69

⁴⁶ Якими правами ми володіємо. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-evolution-of-human-rights>

триваючої агресії Російської Федерації проти України, з заохочення міжнародної спільноти до прийняття відповідних рішень і вжиття необхідних заходів для зупинення грубих порушень норм і принципів міжнародного права Російською Федерацією.

З метою належного забезпечення свободи пересування всіх громадян України необхідне вжиття подальших заходів з метою встановлення більш прозорої процедури надання дозволів для в'їзду і виїзду з неконтрольованої Україною території (частини Луганської і Донецької областей України) і тимчасово окупованої території України (Автономна республіка Крим і м. Севастополь). Також необхідним є зменшення суб'єктивного фактору в процедурі видачі відповідних дозволів і єдиний підхід до фактичного пропуску громадян з вказаних територій до України і в зворотному напрямку з метою подолання і попередження корупції в процесах отримання таких дозволів.

Відповідно до статистичної звітності Генеральної прокуратури України протягом 2018 р. в Єдиному реєстрі досудових розслідувань обліковано 1096 правопорушень за статтею 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронних органів), з них 60 - за ч. 3 вказаної статті, коли вказані дії спричинили тяжкі наслідки. Оприлюднені дані викликають серйозне занепокоєння, оскільки за весь 2017 рік таких правопорушень було зареєстровано 1326, з них 79 - з тяжкими наслідками⁴⁷.

Тому вбачається необхідним запровадити ефективні механізми розслідування смертей та випадків жорстокого поводження, особливо тих, що були викликані діями представників правоохоронних органів, а саме:

- розробити детальні інструкції, в яких зафіксувати мінімальний перелік слідчих дій, які мають бути проведені в кожному випадку для того, щоб орган розслідування міг ставити питання про закриття кримінальної справи. У разі немотивованої відмови слідчих дотримуватися вказаних інструкцій відсторонювати їх від роботи та притягати до дисциплінарної відповідальності;

- регулярно проводити підготовку (перепідготовку) працівників органів розслідування для підвищення якості проведення ними слідчих дій;

---

⁴⁷ Рогалюк І.В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні. Дисертація ...Київ. 2018. с.230

- провести структурну реформу правоохоронних органів, в ході якої звести до мінімуму функції і завдання, які б дублювались різними підрозділами і органами, зменшити навантаження на конкретних правоохоронців за рахунок зменшення кількості їх другорядних функцій і обов'язків (важливо щоб це відбулося саме на практиці), покінчити з практикою залучення до роботи правоохоронців у неробочий час без надання до даткових вихідних, запровадити ефективну систему оплати праці;

- покращити матеріально-технічне оснащення правоохоронних підрозділів;

- підвищити якість та швидкість проведення експертних досліджень, тощо.

Необхідно створити на практиці систему невідворотної відповідальності за всі випадки застосування невинуватеного насильства з боку правоохоронців. Особливо важливо створити систему відновлення розслідувань у справах, де ЄСПЛ встановлено, що розслідування було проведено неефективно.

Наступна складова реалізації прав людини поязана з доступом до публічної інформації. Протягом першого півріччя 2019 р. він був одним з центрів дослідницько-аналітичної діяльності органів державної влади та неурядових організацій.

Так, медіа-юристи інституту розвитку регіональної преси ⁴⁸ звернули увагу на наявні проблеми доступу до публічної інформації, які, на їхню думку, необхідно вирішувати вже в поточному році, а саме:

1) Досі право на інформацію доводиться відстоювати в судах. Ситуація з доступом до публічної інформації після зміни влади кардинально не змінилася. Як у 2016 р. органи місцевої влади не давали ознайомитися з інформацією, що стосується розпорядження комунальним майном, так вони роблять і донині.

2) Прокуратура позбулася повноважень зі здійснення загального нагляду, а офіс Уповноваженого з прав людини може не впоратися із навантаженням через недостатню кількість співробітників. І якщо прокуратура представлена на місцях досить розгалуженою мережею, то людські ресурси офісу Уповноваженого обмежується десятком працівників центрального апарату та декількома особами в регіонах.

3) Новим приводом для приховування інформації став виступати факт звільнення чиновника. В таких випадках журналістам відмовляють надавати копії декларацій або інформацію з декларації чиновника, обґрунтовуючи це тим, що на момент отримання запиту

---

⁴⁸ Офіційний сайт <https://irrp.org.ua/>

цей чиновник був звільнений з органу влади. У такий спосіб наразі діють Генеральна прокуратура та Антимонопольний комітет України.

4) Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення, не виконує повністю своїх функцій, оскільки необхідну інформацію з нього можна отримати виключно у випадку, якщо відомі прізвище, ім'я, та по батькові особи, притягнутої до відповідальності. Міністерство юстиції, яке веде зазначений реєстр, не поспішає перебудувати технічні параметри доступу до останнього та ін.

Тому на сьогодні існують наступні перспективи удосконалення законодавства у сфері доступу громадян до публічної інформації через запровадження єдиного систематизованого і деталізованого порядку доступу громадян до публічної інформації; застосування дисциплінарних санкцій за ненадання без поважних причин публічної інформації; збільшення розміру штрафів за ненадання без поважних причин доступу до публічної інформації; збільшення штату і територіальних підрозділів органу, який здійснює контроль за цією сферою; забезпечення безперебійного ведення спеціальних реєстрів; виключення можливості ненадання інформації через звільнення чиновника з попереднього місця роботи, тощо. Винятки може становити лише інформація яка складає собою комерційну, державну, банківську або іншу охоронювану законом таємницю. Проте є неприпустимим маніпулювання даними категоріями та безпідставне ненадання інформації на яку громадяни мають законне право.

Стрибко Я. І., студентка групи ПР-32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук Зінич Л. В.

Права людини і штучний інтелект

Протягом останніх років завдяки шаленому розвитку людського інтелекту з'явилося багато нових інформаційних технологій, які самостійно функціонують завдяки використанню і розвитку штучного інтелекту. Враховуючи сучасні досягнення у процесі розвитку людства, найголовнішим витвором людського інтелекту є штучний інтелект. В одній із своїх праць С.С. Денежніков наголошує на тому, що стрімкий розвиток високих технологій, тотальна інформатизація і комп'ютеризація трансформують соціальну, економічну, політичну та духовну сфери сучасного суспільства. На

його думку, розвиток нанотехнології, біотехнології, нейротехнології, генної інженерії, широке розповсюдження Інтернету. Впливають не лише на соціум, а і трансформують людину, змінюючи її природні якості. Дослідження багатьох учених зосереджені на природі розвитку людського інтелекту, проте єдиної думки щодо визначення і розуміння цього поняття не існує. У 50-х роках минулого століття з появою комп'ютерів почав свій шлях постійно прогресуючого розвитку штучний інтелект. Проблеми впровадження і використання штучного інтелекту досліджує багато вчених у різних галузях знань. Протягом останніх років виникла потреба вивчення впровадження штучного інтелекту не тільки з погляду науки юриспруденції, оскільки в Україні (та і в більшості держав світу) відсутнє належне правове регулювання використання штучного інтелекту.

В одній із своїх праць К. Хамонд наголошує, що виникнення і розвиток штучного інтелекту став неминучим. Поглянувши навколо себе, ми бачимо безліч інтелектуальних та інтерактивних систем, наприклад, система Siri, яка є персональним помічником, що використовує обробку природного мовлення, щоб відповідати на питання або давати рекомендації. Наприклад, сьогодні водіння машини можливе без людини, авто самостійно може рухатися вулицями, зупинятися на світлофорах і паркуватися.

Розвиток штучного інтелекту бере початок з середини ХХ століття – його пов'язують з тестом Алана Тюрінга, метою якого полягало зрозуміти, чи може машина мислити як людина. Згідно з цим тестом, мислячою машиною вважається та, яку людина в розмові з нею прийняла за людину. При цьому, термін, який ми звикли застосовувати до згаданого явища, у 1956 вперше вжив американський інформатик Джон Маккарті на Дартмундській конференції. Нині, ця тема має досить багато розгалужень, серед яких обробка природної мови (Natural Language Processing, NLP), пошук та отримання інформації (Information Retrieval and Extraction, IR, IE), машинне навчання (Machine Learning, ML) і т.д. По суті, вони працюють з інформацією, намагаючись вивчити та раціоналізувати людську поведінку, щоби штучний інтелект міг досконало її відтворювати. У серцевині вивчення штучного інтелекту полягають знання. Водночас, їх “видобуток” та обробка для подальшого комплексного вирішення поставлених завдань є чи не найголовнішою проблемою в цій галузі.

Щодо визначення поняття «штучний інтелект», то історично першим, ще в 1956 році на Дартмутській конференції Джоном Маккарті було запропоновано наступне визначення: штучний

інтелект – це наука і техніка створення інтелектуальних машин, особливо інтелектуальних комп'ютерних програм.

Оксфордський словник дає більш точне визначення, яке вже відображає розуміння змісту інтелекту людини: штучний інтелект – це теорія і розробка комп'ютерних систем, здатних виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського інтелекту, таких як візуальне сприйняття, розпізнавання мови, прийняття рішень і переклад між мовами.

Згодом Ш. Легг і М. Хаттер дають наступне визначення: штучний інтелект оцінюється загальною здатністю агента досягати мети в широкому діапазоні середовищ.

Відомо більш сучасне визначення дефініції: штучний інтелект – це розробка гнучкого агента, здатного адаптуватися до різних ситуацій, які раніше не були відомі і не вивчалися через досвід, та досягати мети, що недоступно для традиційних комп'ютерних систем.

Аналіз наведених визначень ШІ і ще десятків інших дозволяють прийти до наступного висновку: незважаючи на те, що існує велика кількість визначень терміну ШІ, які погано поєднуються один з одним через різні об'єкти, предмети та цілі досліджень, все ж всі вони в певних основних аспектах є досить близькими, тому є потенційна можливість прийти до консенсусу в цьому питанні.

Вченими Черке П., Грігене Ю. і Сірбікитє Г. обґрунтовано вказується: «Штучний інтелект – це нове явище, яке по ряду позицій недостатньо вивчено. Штучний інтелект відрізняється від звичайних комп'ютерних алгоритмів тим, що він здатний навчати себе на основі накопиченого досвіду. Ця унікальна функція дозволяє штучному інтелекту діяти по-різному в аналогічних ситуаціях, в залежності від раніше виконаних дій. Тому в більшості випадків ефективність і потенціал штучного інтелекту залишаються досить неясними».

Ефективність алгоритмів штучного інтелекту дедалі більше підвищується завдяки «великим даним»: доступність величезної кількості даних про всю людську діяльність та інші процеси у світі, які дозволяють такій здатності ШІ, відомій як «машинне навчання», робити висновки про те, що відбувається далі, шляхом виявлення певних закономірностей і тенденцій.

Якщо звернутись до наявних правових визначень, насамперед в Євросоюзі, то штучний інтелект описують як високорозвинені системи, що аналізують встановлені умови і приймають до певної міри автономні рішення задля досягнення визначених цілей. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у своїх принципах, схвалених у травні 2019 року, вказує, що ШІ – “це

машинна система, яка може робити прогнози, рекомендації або рішення, впливаючи на реальне або віртуальне середовище на основі заданого людиною набору цілей. Причому такі системи можуть бути розроблені для роботи з різним рівнем автономії. Утім, визначення може варіюватись у залежності від країни, де воно застосовується. До прикладу, в Естонії штучному інтелекту надана метафорична назва “Kratt”, а увага зацентрована на способі втілення штучного інтелекту та процесу його навчання. Зокрема, ШІ означає “практичне рішення, що виконує певну функцію, використовуючи, власне, штучний інтелект”.

Проаналізувавши особливості штучного інтелекту, виникає питання: у чому людина відрізняється від алгоритмів? Якщо на думку більше нічого не спадає окрім інтелектуальної діяльності, то алгоритми в епоху великих даних перевершать нас найближчим часом майже у всьому, що ми робимо: вони роблять дедалі точніші прогнози стосовно того, яка книга нам більше сподобається або куди нам поїхати на відпочинок; керують автомобілями безпечніше за нас; роблять прогнози про те, яким чином будуть розвиватися ринки капіталів, яким чином краще джентріфікувати незаселені райони, які види домашніх тварин нам підходять краще на основі безлічі даних від людей, схожих на нас. Контекстна реклама в Інтернеті, що відповідає нашим уподобанням, оцінюючи те, що ми замовили або обрали раніше, є просто тінню того, що має відбутися. В такій ситуації можна стверджувати, що вибір людини стає все менш вільним - вона повністю піддається цим порадам та пропозиціям від штучного інтелекту, який досить вдало з цим справляється, і більше не займається таким активним пошуком себе, як вона це робила раніше.

Це приведе до того, що нові покоління будуть зростати з розумними машинами по-новому. Так зване робо-виховання призведе до того, що довіра до роботів буде зростати не по дням, а по хвилинам, оскільки людство наважилося довірити їй найдорожче, що може бути – майбутніх нащадків. Але також одним із наслідків буде те, що маленька дитина не просто потоваришує з роботом, а, можливо, навіть буде дослухатися до нього більше, ніж до своїх біологічних живих батьків.

З розвитком ШІ правам людини кидаються два найбільш серйозних виклики: приватність та справедливість.

З появою штучного інтелекту з Інтернетом, ми стали довіряти йому майже все: починаючи від улюбленого кольору спідниці, закінчуючи номером банківської карти.

Недарма, з'явилося прислів'я: все, що було хоч раз в Мережі, там і залишилося. Якщо раніше була загроза, що твої дані може використати якась людина, то наразі, з'явилася реальна загроза серйозніше – з'явився штучний інтелект, який це може зробити навіть краще людини.

Щодо такої проблеми як справедливість, то з означеного вище можна зробити висновок, що людина опиняється в досить нерівному становищі по відношенню до носіїв штучного інтелекту. Використання ШІ призведе до розширення технологічного клину в суспільствах, які виключають мільйони людей, роблять їх надлишковими як учасників ринку і, отже, цілком можуть підірвати їх членство в політичній спільноті.

Людство вже майже усвідомило, що з інтелектуальними машинами буде все по-іншому. Ми контролюємо тварин, тому що ми можемо створити середовище, в якому вони відіграють підлеглу роль, але ми не зможемо зробити це з ШІ. Тоді нам знадобляться правила для світу, де деякі інтелектуальні гравці є машинами. Вони повинні бути розроблені таким чином, щоб вони поважали права людини, навіть якщо вони були б розумні та достатньо потужні, щоб їх порушувати. Водночас їм потрібно було б забезпечити себе належним захистом. Можливо, з'являться нові принципи права, які будуть пов'язані зі зрівнянням носіїв штучного інтелекту з фізичними особами.

Щодо розвитку ШІ в Україні, то тут можна покласти три крапки. Штучний інтелект – це не альтернатива, а необхідність. Україна наразі на тому етапі, коли ще немає готових рішень на всі поставлені питання. Проте, важливо усвідомлювати, що право не настільки динамічне, щоби повністю встигати за технологічним розвитком. Водночас, способи вирішення дискусійних питань у цій сфері можуть мати універсальну відповідь, а відтак застосування протестованих рішень може стати виходом із цієї проблеми. Україна є ідеальною локацією для інновацій та має достатні шанси стати унікальним місцем для розумних рішень у сфері штучного інтелекту та належного його функціонування у правовому полі. А відтак, це – можливість ризикнути та зробити великий стрибок у не лише у процесах розвитку технологій, а й у належному регулюванні надійного ШІ.

Таким чином, використання штучного інтелекту у сучасному житті людей набирає усе більших обертів. Напевно, дуже скоро людина не зможе уявити життя без інформаційних технологій, які базуються на штучному інтелекті. Поняття «штучний інтелект» є

багатогранним і використовується як визначення, за допомогою якого описуються інтелектуальні можливості комп'ютерів під час прийняття ними рішень. Феномен штучного інтелекту, полягає в тому, що ця сфера інформатики, вже давно вийшла за межі комп'ютерних наук та проникла у ледве не всі сфери суспільних відносин. Проте, незважаючи на інтенсивний розвиток та прямий вплив на життєдіяльність людей, ця область науково-технічного знання ще досі недостатньо, а в окремих питаннях ще зовсім, не врегульована правовими нормами. Загальносвітовою залишається проблема недостатньої регламентації нормативно-правового регулювання особливостей розробки, функціонування та діяльності, інтеграції в інші системи і контролю застосування технологій штучного інтелекту. Але незважаючи на те, що ця сфера тільки розвивається носії біологічного інтелекту вже починають програвати носіям штучного інтелекту, проте, ми, як творці штучного інтелекту, маємо реальну можливість зробити все для того, щоб зберегти наші права та врегулювати діяльність штучного інтелекту заради превенції посягань на людські права.

Непийвода Л. І., регіональний представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Івано-Франківській області

Вплив використання штучного інтелекту на права людини, новий виклик у боротьбі з дискримінацією

У межах 25-ї річниці конференції, скликаної Європейською Комісією проти расизму та нетерпимості у Парижі 26-27 вересня 2019 року, Уповноважений Ради Європи з прав людини пані Дуня Міятович зустрілася з представниками близько 40 європейських органів рівності, мережі органів рівності EQUINET/Еквінет та держав-членів Ради Європи⁴⁹.

Одна із сесій була зосереджена на впливі використання штучного інтелекту на права людини, що є актуальним питанням та пріоритетною темою для Уповноваженого Ради Європи.

Також було більш детально досліджено вплив (позитивний та негативний) посилення впровадження штучного інтелекту (ШІ) та автоматизованого прийняття рішень як в приватному, так і в державному секторах - на право рівного поводження.

---

⁴⁹ Концептуальна записка: Обмін думками між Уповноваженим Ради Європи з прав людини Дунею Міятович та європейськими органами рівності. Париж, 26 вересня 2019 року.

ШІ визначається як "сукупність наук, теорій і прийомів, присвячених вдосконаленню здатності машин робити речі, що вимагають інтелекту".

ШІ охоплює все більше секторів нашого повсякденного життя, таких як підбір персоналу, житло, надання комунальних послуг, транспорт, оцінка фінансових позик, маркетинг та вибір веб-сторінок. ШІ все частіше використовується - іноді навіть неусвідомлено - приватним та державним сектором.

Коротке дослідження показало, що органи державної влади держав-членів Ради Європи вже впроваджують системи ШІ у таких сферах: виплата соціальних виплат або виявлення шахрайства у цій галузі (наприклад, в Естонії, Данії, Фінляндії, Швеції, Нідерландах та Великобританія); передбачувальна поліція (у Німеччині, Швейцарії, Нідерландах та Великобританії); автоматичне розпізнавання номерних знаків (у Данії, Латвії, Словенії, Нідерландах); здійснення правосуддя (в Естонії, Латвії та Франції); вступ до університетів (у Франції та Великобританії).

Наразі пілотний проект розгортається у семи країнах-членах Європейського Союзу (ЄС) (Греція, Угорщина, Латвія, Люксембург, Польща, Іспанія, Великобританія), щоб використовувати машини для виявлення брехні на кордонах для контролю імміграції.

У липні 2018 року Уповноважена з прав людини Міятович в коментарі заявила, що вона має намір зосередити увагу на ШІ, оскільки це може негативно вплинути на широкий спектр прав людини, включаючи конфіденційність, рівність, свободу вираження поглядів та свободу зібрань.

Також наголосила, що проблема ускладнюється відсутністю прозорості, підзвітності чи гарантій того, як розроблені системи ШІ, як вони працюють і як вони можуть змінюватися з часом.

Держави-члени Ради Європи (РЄ) повинні, зокрема, переконатися, що приватний сектор, який несе відповідальність за розробку, програмування та впровадження ШІ, дотримується стандартів прав людини. Крім того, слід підвищити "ШІ-грамотність" людей.

Нарешті, уповноважено національні структури з прав людини забезпечити боротьбу з новими видами дискримінації, що виникають внаслідок використання ШІ.

Поширене уявлення про те, що системи ШІ повинні бути справедливими та об'єктивними, оскільки вони базують свої рішення на даних та математичних обчисленнях. Насправді системи ШІ є такими ж, як і люди, які їх створюють, готують та впроваджують.

Дійсно, ті, хто кодує алгоритми, можуть мати несвідомі або свідомі упередження та стереотипи, які відображаються у завданнях, які вони розробляють для систем ШІ.

Також алгоритми можуть давати дискримінаційні результати через незадовільну якість даних, що використовуються для їх навчання. Можливо, набір даних є неповним або неточним. У таких ситуаціях ШІ не тільки може повторювати помилки, допущені людьми, але також може посилити їх.

Ще одна проблема - недостатня прозорість алгоритмів, що може ускладнити розуміння того, як і чому сталася дискримінація. Ця відсутність прозорості може бути наслідком заперечень компанії щодо розкриття її алгоритму як комерційної таємниці або від того, що система ШІ настільки складна, що людині неможливо зрозуміти, як вона дійшла до певних рішень (ефект "чорної скриньки").

Наукові дослідження показують, що алгоритмічна дискримінація вже відбувається у численних галузях. Деякі з найвідоміших прикладів у реальному житті включають такі системи, як PredPol та COMPAS, що використовуються в системі передбачуваної поліції та винесення вироку, які, згідно з деякими дослідженнями, здаються дискримінаційними етнічними меншинами; Google показує рекламу високооплачуваних посад частіше чоловікам, ніж жінкам; Facebook несправедливо обмежує, хто може бачити рекламу оренди в певних мікрорайонах, а також банківські алгоритми, що дискримінують за віком у кредитних рішеннях.

ШІ також має серйозний вплив на використання економічних, соціальних та культурних прав (тобто на надання таких послуг, як охорона здоров'я, соціальні виплати та освіта, або доступ до праці та зайнятості).

Є приклади в кількох країнах, в яких люди відмовляються від медичного страхування або соціальних виплат через помилки та несправності систем ШІ.

Залежно від прозорості системи ШІ та вразливості зацікавлених осіб такі рішення можуть бути важкими для оскарження та скасування.

Спеціальний доповідач ООН з питань крайньої бідності та прав людини Філіп Альстон нещодавно підкреслив, що "потрібно значно більше уваги приділяти способам, яким нові технології впливають на права незаможних людей", оскільки "досвід показує, що бідніше населення часто є полігоном для тестування практик, які потім можуть застосовуватися до інших".

До інших прикладів можна віднести: переклад Google, що імітує гендерні стереотипи, передаючи слова "лікар" як чоловіки та "медсестра" як жінки на гендерних мовах; і пошукова система Google, яка виробляє упереджені результати пошуку (наприклад, "красива жінка", що показує більше білих жінок).

У багатьох випадках така алгоритмічна дискримінація, ймовірно, може бути ненавмисною, і може бути наслідком недостатньої обізнаності програмістів про соціальний контекст та недостатньої підготовки виконавців. Однак, важливо зазначити, що ШІ може надати можливість державним та недержавним суб'єктам навмисно ідентифікувати та дискримінувати конкретні групи.

Драматичним прикладом, який нещодавно зафіксував Human Rights Watch, використання в Китаї розпізнавання обличчя та програми поведінки для виявлення, моніторингу та врешті-решт затримання та депортування членів мусульманської спільноти у провінції Сінцзян у політичні освітні табори.

Виходячи з інформації, зібраної Офісом Уповноваженого, в тому числі шляхом обговорень з деякими Національними правозахисними структурами, виявляється, що декілька європейських країн почали працювати над взаємодією між ШІ та правами людини.

Наприклад, польські та естонські інститути омбудсманів організували конференції або семінари, що стосуються ШІ та нових технологій; у Словенії інститут омбудсманів успішно оскаржував конституційність закону, що дозволяє автоматичне розпізнавання реєстраційних знаків транспортних засобів, стверджуючи, що це порушує конституційне право на захист персональних даних; у Фінляндії омбудсман з питань недискримінації виграв судовий процес, коли суд визнав кредитну установу, відповідальною за багаторазову дискримінацію, після того, як повністю автоматизована система відмовила в наданні кредиту клієнту лише на підставі статистичних даних; Австрійським омбудсманом розпочате розслідування щодо пілотного проекту, використовуваного Державною службою зайнятості, який, як видається, дискримінує жінок-заявників.

Уповноважений РЄ та експерти виступають за те, щоб якомога більше запобігти дискримінації та іншим негативним впливам на системи ШІ прав людини. Для цього слід вжити декілька заходів, а саме:

сприяти доступу та інтересів до вивчення інформатики до всіх груп та соціальних категорій суспільства. Запровадження навчальних програм з вивчення ШІ, щоб інтегрувати принципи прав людини та

недискримінації для підвищення обізнаності цих питань серед комп'ютерних вчених;

використання державними органами систем ШІ повинно бути прозорим і керуватися відкритими стандартами закупівель, в яких всі зацікавлені сторони пропонують надати свої внески;

організувати змістовні публічні консультації з цього приводу;

перед запуском нових систем ШІ, що представляють можливі етичні наслідки, державні органи повинні перевірити їх на негативні рівності та наслідки прав, проводячи оцінку впливу на права людини;

розслідувати дискримінацію з боку приватних суб'єктів та підприємств.

Уповноважений РЄ закликав держави-члени прийняти закони, що створюють механізми для забезпечення незалежного та ефективного нагляду за дотриманням системи ШІ прав людини в галузі прав людини. Ці незалежні органи нагляду повинні бути незалежними як від державних органів, так і від приватних компаній, що створюють системи ШІ. Вони повинні проактивно досліджувати дотримання права людини під час використання ШІ, розглядати скарги, періодично проводити огляд можливостей системи ШІ та мати право втручатися, якщо вони виявляють ризик порушення прав людини.

Приватний сектор, очевидно, є ключовим фактором розвитку ШІ і багато систем ШІ реалізовано не прозоро.

Системи ШІ завжди повинні залишатися під контролем людини, а держави-члени РЄ повинні встановлювати чіткі лінії відповідальності за порушення прав людини, які можуть виникати в різні моменти життєвого циклу системи ШІ. Кожен, хто претендує на визнання його жертвою порушення прав людини, спричиненого ШІ, повинен мати доступ до ефективного засобу захисту від національного органу.

Враховуючи нині недостатню обізнаність людей як щодо розгортання, так і можливих ризиків систем ШІ, потерпілі не завжди можуть усвідомлювати, що їх дискримінувала система ШІ. Але залишається до кінця незрозумілим, чи відкриті національні правозахисні структури, національні органи влади до такої діяльності та чи готові співпрацювати з органами рівності у цій галузі й виконувати їх рекомендації.

Петровська І. І., доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», доцент, кандидат юридичних наук. Науковий консультант Центру дослідження конституційної юстиції ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника».

Верховенство права як принцип адміністративного судочинства та його роль у захисті прав людини

Для виокремлення змістового наповнення принципу верховенства права в адміністративному судочинстві варто звернутись до історичного розвитку даної категорії в праві.

Загалом, ідея верховенства права (Rule of law) досліджувалась у Європейській правовій доктрині (зокрема у Британії) з середини 19 століття. Основоположником даної категорії у правовій доктрині вважають Альберта Вен Дайсі (1835-1922). Вперше сформулювати поняття верховенства права намагався суддя лорд Томас Бінгем барон Корнхільський (1933-2010), в лекції «верховенство права». За Т. Бінгемом, складові верховенства права включали те, що: законодавча влада має приймати ясні й зрозумілі, передбачувані та доступні законодавчі акти, які забезпечують права людини; виконавча гілка влади має реалізувати свої повноваження розумно, добросовісно без перевищення меж і тільки для тих цілей, для яких вони надавались; судова влада має застосовувати закони однаково для всіх, суд має бути справедливим та доступним⁵⁰.

Звичайно ж, з розвитком правової та правозастосовчої доктрин даний принцип потребує постійного оновлення та уточнення змісту. Виникла потреба його закріплення на наддержавному рівні. З цього питання представники Венеціанської комісії (Європейської комісії за демократію через право, дорадчого органу Ради Європи з права щодо відповідності принципам та стандартам конституційного права) у доповіді окреслили обов'язкові елементи верховенства права, а саме: законність (включаючи демократичний, прозорий та підзвітний процес, дотримання приписів права), юридична визначеність, заборона свавілля; доступ до правосуддя, представленого незалежними та неупередженими судами, які здійснюють також і судовий нагляд за адміністративною діяльністю; дотримання прав

---

⁵⁰ Писаренко Н.Б. Верховенство права в адміністративному судочинстві: від доктринальної ідеї до практичної імплементації. Вісник Національної академії правових наук України Том 25, № 1, 2018. С. 7

людини, заборона дискримінації та рівність перед законом. У 2016 році дана комісія конкретизувала ці положення, розробивши детальний перелік. Основне спрямування діяльності щодо забезпечення верховенства права полягало в обмеженнях влади та незалежному контролі за органами публічної влади, також включались інші обов'язкові елементи верховенства права. Зокрема висока правова культура суспільства та точність законодавства (однозначність норм) ⁵¹.

Основоположний принцип верховенства права в адміністративному праві включає у себе такі складові як законність, юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до незалежного та безстороннього суду, дотримання прав людини, заборона дискримінації та рівність перед законом ⁵².

Принцип верховенства права виступає одним з постулатів правосуддя. Розглядаючи справу суд повинен застосовувати закон однаково для всіх; жодній особі чи групі осіб не можуть надаватися особливі юридичні привілеї. Під час вирішення конфлікту суд має надавати закону тлумачення у спосіб, що забезпечує пріоритет прав людини ⁵³, остаточні судові рішення не можуть піддаватися сумніву. Остаточні судові рішення не оскаржуються, згідно європейської доктрини верховенства права і тому, що існування у державі суперечливих актів, ухвалених представниками вищих судів, вважається неприпустимим, верховенство права панує там, де владні інституції дотримуються всіх без винятку принципів-правил, названих Венеціанською комісією обов'язковими його елементами; нехтування хоча б одним із них призводить до ігнорування самої ідеї.

Вперше у процесуальному акті України принцип верховенства права закріплено Кодексом адміністративного судочинства України (далі - КАСУ) ⁵⁴ як принцип судочинства (ч. 3 ст. 2). Опис його є у ст. 8 КАСУ на основі зазначення, що суд під час вирішення адміністративної справи керується принципом верховенства права на основі якого людина, права і свободи людини є найвищими

---

⁵¹ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). (2011). The rule of law. URL:

[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDLAD\(2011\)003rev-ukr](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDLAD(2011)003rev-ukr)

⁵² Мельник Р.С., Мосьондз С.О. Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навч. пос. за ред. Мельника Р.С. К.: ЮрінкомІнтер; Буква Закону, 2018. 64-65 с.

⁵³ Писаренко Н.Б. Верховенство права в адміністративному судочинстві: від доктринальної ідеї до практичної імплементації. Вісник Національної академії правових наук України Том 25, № 1, 2018. С. 139

⁵⁴ Кодекс адміністративного судочинства України, 2005. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

цінностями та спрямовують діяльність держави. Звернення до суду за захистом прав і свобод людини від публічної влади на підставі Конституції України гарантується (пряма дія норм). Заборонено відмовляти у розгляді й вирішенні справи за мотивів неповноти, неясності, суперечливості, відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини.

Отже, тепер суддя повинен звертатися до Конституції України, якщо вважає, що якісь норми їй не відповідає, приймати рішення на підставі Основного Закону. Й тільки після цього звернутися до Верховного Суду України, щоб він ініціював розгляд Конституційним Судом питання, чи дійсно згадані норми не відповідають Конституції⁵⁵.

Ще одна складова принципу верховенства права включає положення про те, що суди під час розгляду справ мають враховувати судову практику Європейського суду з прав людини (ЄвроСуд). Наприклад, у рішенні за податковим спором Щокін проти України (2010) Європейським Судом з прав людини встановлено порушення статті 1 протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки заявника було зобов'язано сплатити додаткову суму прибуткового податку з його доходу, отриманого не за місцем основної роботи при наявності суперечності між Декретом Кабінету Міністрів України та Указом Президента України, які регулювали питання оподаткування доходів громадян⁵⁶. ЄвроСуд констатував порушення таких вимог верховенства права як законність, юридична визначеність, заборона свавілля. Тобто, розширив розуміння даного принципу, не обмежуючи його тільки «буквою закону». Така ж позиція є у рішенні Конституційного Суду України від 2.11.2004, де зазначається, що верховенство права не обмежується тільки законодавством, а й включає інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, зумовлені історично досягнутим рівнем суспільства. Всі ці елементи об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості⁵⁷.

Отже, доктрина верховенства права відображена в міжнародних та національних правових документах і визначає його у широкому та

---

⁵⁵ Веремко В. Серед складових верховенства права законність - на першому місці. Закон і бізнес. Випуск №6 (1356). URL: <https://zib.com.ua/ua/131831-sered-skladovih-verhovenstva-prava-zakonnist-na-pershomu-mi.html>

⁵⁶ European Court of Human Rights. (2010). Case of Shchokin v. Ukraine. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_858

⁵⁷ Воліна Т. Українські юристи розроблять власне бачення концепції верховенства права. Закон і бізнес. Випуск №6 (1356). URL: <https://zib.com.ua/ua/131821-ukrainski-yuristi-rozroblyat-vlasne-bachennya-koncepcii-verh.html>

вужькому розумінні. Формальний (вужький) підхід визначає верховенство права як фундаментальний правовий принцип, на основі якого жодна людина не стоїть вище від закону і ніхто не може бути притягнений до юридичної відповідальності без вчинення правопорушення та без проходження спеціальної процедури розгляду і з'ясування об'єктивної істини у справі. Проте не всі правові закони досконалі, тому у широкому розумінні верховенство права включає не тільки використання нормативних приписів, а й їх оцінку на відповідність природній концепції прав людини та міжнародним стандартам.

НАПРЯМОК II. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Збирак Т. В., кандидат юридичних наук, викладач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника»

Реалізація громадянських прав і свобод в Україні та ЄС

Реалізація та захист прав і свобод людини в останній чверті ХХ і на початку ХХІ століття набули світового, глобального значення і вийшли на перше місце у міжнародній системі критеріїв оцінювання рівня розвитку демократії у державі. Дослідженням проблем порушення прав і свобод людини та громадянина детально займалися: В. А. Каспрук, С. С. Алексєєв, М. В. Баглай, М. І. Козюбра, В. В. Копійчиков, О. А. Лукашева, П. М. Рабінович, М. Ф. Селівон, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький та інші. На сьогодні це питання досліджено досить ґрунтовно, однак єдиної прийнятої думки відносно конституційного обмеження прав і свобод людини і громадянина так і не сформовано.

Щоб чітко окреслити основні проблеми реалізації прав людини та громадянина, варто розтлумачити ці поняття. Скакун О. Ф. зазначає, що основні права людини це гарантована законом міра свободи особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства в змозі забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей. Україна є стороною практично всіх багатосторонніх конвенцій ООП в галузі прав людини. Однак в зв'язку з теперішніми соціально-економічними умовами українська держава не зможе забезпечити виконання низки міжнародних норм. Зміст і обсяг основних прав людини визначається

сукупністю таких соціальних чинників, як інтерес людини, справедливо збалансований з інтересами суспільства: наявність моральних якостей суспільства, що переважають у певний період його розвитку; мета прав людини і відповідність цим правам засобів, використовуваних державою, тобто реалізація, забезпечення та обмеження прав⁵⁸.

Права людини і права громадянина є тісно взаємозалежними, однак не тотожними. Громадянин це людина, яка законом визначається юридично належною певній державі. Якщо права людини мають своє закріплення в міжнародно-правових актах, то права громадянина - в конституції певної держави. В українській державі на сьогоднішній день в зв'язку з ситуацією на Сході, виникло багато проблем щодо реалізації прав людини в змісті права на життя та захисту прав переселенців з цих територій.

До проблем сьогодні, які виникли в українській державі, можна віднести:

- порушення норм призову на військову службу;
- наявність певної ідеології в засобах масової інформації;
- міжконфесійні і міжетнічні конфлікти у суспільстві: - мовна проблема переселенців;
- фактичний дисбаланс в структурі армії і військових частинах:
- проблема забезпечення місця проживання та надання соціальних благ переселенцям.

До загальних проблем реалізації та захисту прав людини і громадянина в Україні в контексті верховенства права можна віднести:

- ефективне використання потенціалу Конституції для державотворчого процесу, втілення її приписів у реальне життя;
- низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості членів нашого суспільства;
- незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності;
- низький рівень дотримання правопорядку та законності у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної без винятку особи перед собою і оточенням за процес і результати своєї діяльності;

---

⁵⁸ Сіренко В. Сучасні стан реалізації основних прав і свобод людини та громадянина Україні / В. Сіренко /7 Право України. 2009. - А я 4. С. 112.

- нерівноправність гілок та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самоврядування територіальних громад у реальному житті;

- низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих й групових інтересів;

- відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадського контролю за діяльністю всіх органів державної влади;

- високий рівень корупції на всіх рівнях і щаблях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні;

- відсутність прямої обопільної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством⁵⁹.

В Україні на сьогодні досить актуальною є проблема неефективного використання потенціалу Конституції та рішень Конституційного суду України для державотворчого процесу, втілення їх приписів у реальне життя, визначення чинників, які негативно впливають на реалізацію конституційних норм. Конституційні норми втілюються в Конституції України здебільшого у вигляді норм-засад і є нормами узагальненого порядку (право на працю, право на відпочинок, оплату праці тощо). Проте разом з тим вони деталізуються у поточному галузевому законодавстві і саме це дає можливість створити ефективний механізм реалізації функцій держави, охорони і захисту відповідних прав людини і громадянина. Якщо ж говорити про правову культуру і правову свідомість, то її низький рівень зумовлений декількома чинниками, серед яких слід назвати такі: відсутність правової традиції, національної самобутності в суспільстві, яка певний час не мала своєї практичної реалізації власного правового поля у європейському розумінні цього явища. Адже українці протягом багатьох століть жили або за нормами звичаєвого права, яке, до речі, і до цього часу зберігає свою роль у їхньому житті, або за правом Російської та Австро- Угорської імперій чи статутами Речі Посполитої або ж Магдебурзьким правом⁶⁰.

Щодо системи виховання, то незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та методів самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття

---

⁵⁹ Головатий Сергій. Верховенство права : монографія : у 3-х кн. / Сергій Головатий. : Видавництво «Фенікс», 2006. - 961 с.

⁶⁰ Князев В. Конституційні гарантії прав, свобод та обов'язків людини та громадянина в Україні / В. Князев / Право України. 1998. Лг° 11. С.88.

власної честі та гідності можна пояснити двома причинами. З одного боку, відсутністю сучасної суспільної системи зовнішнього впливу на виховання людини, спрямованого на розвиток найкращих людських якостей - честі та гідності, оскільки радянська система знищена; духовне виховання не розвинуте і багато в чому спотворене та зведене лише до дотримання певних церковних ритуалів без розкриття сутності релігійної віри; моральні і духовності цінності замінені матеріальними; довіра між людиною і владою втрачена. Натомість фактично не створено нової, сучасної системи виховного впливу на населення і безпосередньо на молодь. З іншого боку, виховання цих самих людських чеснот, на жаль, не є пріоритетом сімейних відносин, оскільки основні зусилля батьків об'єктивно спрямовані на забезпечення лише матеріального благополуччя сім'ї. Якщо ж до названих причин додати глобальні проблеми в інформаційному полі та природні катаклізми, то висновок — досить таки невтішний.

Низький рівень законності та дотримання правопорядку у житті суспільства і держави, а відсутність безумовної відповідальності кожної без винятку особи як перед собою, так і уточненням за процес і результати своєї діяльності об'єктивно зумовлений, з одного боку, історично ментальними традиціями народу, а з іншого - традиційним намаганням будь-якої влади всіляко обмежувати свободу життєдіяльності та самореалізації людини шляхом встановлення таких механізмів правового регулювання суспільного та особистого щастя, що не залишають їй свободи вибору і, під приводом необхідного упорядкування суспільних відносин, заганяють її в кут самою ж владою та створених нею не завжди правових законів ⁶¹.

Отже, із вищесказаного можна зробити висновок, що реалізація прав та свобод людини і громадянина можлива в контексті реалізації основного конституційного принципу - верховенства права, який, в свою чергу, є основоположним у правовій державі та означає те, що закон має вищу юридичну силу, і саме він повинен панувати в правовій, соціальній, демократичній і незалежній державі та громадянському суспільстві.

---

⁶¹ Козюбра М. І. Правовий закон : проблема критеріїв / М. І. Козюбра>Вісн. Акад. правових наук України. 2003. - № 2-3. - С. 21.

Федорончук А. В., доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», кандидат юридичних наук

Особливості права на вільний вибір місця проживання та виконання обов'язку щодо реєстрації місця проживання особи

В умовах розбудови та зміцнення нашої держави як демократичної, соціальної та правової важливого значення набуває дослідження проблематики законодавчого забезпечення та порядку реалізації прав і свобод людини і громадянина. Серед яких особливе місце займає право на вільний вибір місця проживання. Воно є важливим елементом свободи, самовизначення особи та необхідною умовою реалізації нею багатьох інших прав і свобод.

Право на вільний вибір місця проживання закріплене у положеннях міжнародних актів з прав людини. Так, згідно ч. 1 ст. 13 Загальної декларації прав людини «кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави»⁶². У ст. 2 Протоколу № 4 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод зазначено, що «кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, має право вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання в межах цієї території»⁶³. Згідно ч. 1 ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права «кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання»⁶⁴.

Право на вільний вибір місця проживання знайшло своє відображення і у національному законодавстві. Важливим етапом у конституційно-правовому регулюванні права на вільний вибір місця проживання стало прийняття 28 червня 1996 року Конституції України. Зазначене право закріплене у ч. 1 ст. 33 Основного Закону України, згідно з яким, кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування,

---

⁶² Загальна декларація прав людини. Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

⁶³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed19900101

⁶⁴ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом⁶⁵.

11 грудня 2003 року був прийнятий Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», що є спеціальним законом у цій сфері. Ч. 1 ст. 2 цього Закону передбачає, що громадянам України, а також іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, гарантуються свобода пересування та вільний вибір місця проживання на її території, за винятком обмежень, які встановлені законом⁶⁶. Таким чином, право на вільний вибір місця проживання є неподільним як щодо людини, громадянина, так і особи без громадянства.

Дослідження будь-якої наукової проблеми передбачає з'ясування її базових категорій, однією з яких є поняття «право на вільний вибір місця проживання». Як правило, дане право розглядається у взаємозв'язку і з правом на свободу пересування. Поняття «свобода пересування» включає як право на свободу пересування і вільний вибір місця проживання в межах держави, так і право вільно залишати територію держави, включаючи її власну та право в будь-який час повертатися до своєї держави. Тобто, поняття «свобода пересування» є ширшим за змістом.

За правовою природою, право на вільний вибір місця проживання необхідно відносити до особистих (громадянських) прав і свобод. Адже, реалізація цього права має першочергове значення для розвитку особистості, з нею пов'язані такі елементи її розвитку, як навчання, лікування, працевлаштування і т. д.

За черговістю включення до міжнародно-правових документів та Конституції досліджуване право є першочерговим. За походженням право на вільний вибір місця проживання є природним й невідчужуваним, за видом суб'єкта – індивідуальним.

Право на вільний вибір місця проживання є абсолютним. Воно реалізується в абсолютних правовідносинах, в яких конкретно визначається лише одна уповноважена сторона, яка має відповідне право. Зобов'язаною стороною є кожна особа, яка має утримуватися від порушення суб'єктивних прав інших осіб. Дане право здійснюється шляхом особистої діяльності його носія, однак це не означає, що воно є безмежним. Носій цього права має дотримуватися

---

⁶⁵ Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

⁶⁶ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні. Закон України від 11.12.2003 № 1382-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>

правил, які встановлюють межі абсолютного суб'єктивного права. Наприклад, дотримання порядку реєстрації місця проживання особи.

На користь того, що свобода пересування та вільний вибір місця проживання є особистими правами й свободами, свідчить також їх розгляд як свободи приймати рішення незалежно від волі держави, вони носять універсальний характер, неподільні, взаємопов'язані й взаємообумовлені та є надбанням кожної людини ⁶⁷.

Реалізація та захист прав і свобод на пересування та вільний вибір місця проживання громадян України та інших фізичних осіб, які на законних підставах перебувають на території нашої держави, залежить від різних чинників. Насамперед, вони зумовлюються системою правових гарантій, зокрема конституційних. Разом з тим, правовий механізм реалізації й захисту цих прав і свобод є ширшим, він не обмежується лише наявністю та дією конституційних норм, а містить норми інших галузей права (адміністративного, цивільного, господарського, митного, земельного).

Розглядаючи право людини й громадянина на вільний вибір місця проживання під кутом зору його реалізації, слід визнати, що завдяки адміністративно-правовим способам, можна створити належні умови для надання державних управлінських послуг у зазначеній сфері. Однією із найпоширеніших серед фізичних осіб є адміністративна послуга з реєстрації місця проживання.

10 грудня 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг» № 888-VIII, яким функції з реєстрації місця проживання громадян делеговані органам місцевого самоврядування. На виконання цього закону, була розроблена постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил реєстрації місця проживання (далі по тексту - Правил) та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру» від 02.03.2016 № 207, що встановлює нові правила реєстрації місця проживання фізичних осіб.

Згідно з п. 3 Правил, реєстрація/зняття з реєстрації місця проживання/перебування здійснюється виконавчим органом сільської, селищної або міської ради, сільським головою (у разі коли відповідно до закону виконавчий орган сільської ради не утворено) на

---

⁶⁷ Аносенков А. А. До питання забезпечення прав і свобод на пересування та вільний вибір місця проживання в Україні / А. А. Аносенков // Південноукраїнський правничий часопис. - 2014. - № 3. - С. 4. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2014_3_3

території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, на яку поширюються повноваження відповідної сільської, селищної або міської ради ⁶⁸. Таким чином, територіальні органи Державної міграційної служби України припинили здійснення реєстрації місця проживання.

Як ми вже зазначали, людина сама вибирає собі місце проживання і тільки ставить державу про це до відома шляхом реєстрації свого місця проживання. Жодних повноважень, що обмежують право на вільний вибір місця проживання, у органів державної влади немає. Реєстрація місця проживання особи є обов'язком спочатку батьків або інших законних представників новонародженої дитини. Так, згідно п. 5 Правил, батьки або інші законні представники зобов'язані зареєструвати місце проживання новонародженої дитини протягом трьох місяців з дня державної реєстрації її народження ⁶⁹. В подальшому, з моменту досягнення 14-річного віку особа може самостійно зареєструвати своє місце проживання. Згідно п. 4 Правил, громадянин України, а також іноземець чи особа без громадянства, які постійно або тимчасово проживають в Україні, зобов'язані протягом 30 календарних днів після зняття з реєстрації місця проживання та прибуття до нового місця проживання зареєструвати своє місце проживання ⁷⁰.

Важливо звернути увагу на те, що факт реєстрації місця проживання в окремих випадках може мати значення для реалізації фізичною особою її особистих немайнових прав (такі випадки, можуть бути предметом подальших наукових пошуків). Тобто, може бути засобом реалізації прав людини та можливістю отримати певні адміністративні послуги. Хоча, згідно ст. 2 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання», реєстрація місця проживання чи місця перебування особи або її відсутність не можуть бути умовою реалізації прав і свобод, передбачених Конституцією, законами чи міжнародними договорами України, або

---

⁶⁸ Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2016-%D0%BF>

⁶⁹ Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2016-%D0%BF>

⁷⁰ Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2016-%D0%BF>

підставою для їх обмеження⁷¹. І навпаки, факт реєстрації місця проживання не може впливати на можливість реалізації фізичною особою її майнових прав. «Наприклад, особа, яка є власником помешкання з тих чи інших причин зобов'язана зареєструвати місце проживання у іншому населеному пункті чи навіть адміністративно-територіальній одиниці, наприклад при переїзді на роботу в іншу місцевість чи при виїзді у зв'язку з навчанням. У даному випадку, якщо особа є власником квартири (будинку), то зняття з реєстрації місця проживання в ній не означає припинення права власності на таке помешкання або обмеження будь-яких його прав, як власника, на володіння, користування чи розпорядження таким помешканням. Більше того, згідно з Законом України "Про житлово-комунальні послуги" та Правилами надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2005 р. № 630, споживач у разі зняття його з реєстрації місця проживання та реєстрації в іншому місці буде мати право на зменшення розміру плати за житлово-комунальні послуги. Для цього необхідно подати заяву до відповідного житлово-комунального підприємства (чи правління житлово-будівельного кооперативу, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку) довідку з місця тимчасового проживання або місця навчання. Таким чином, у даному випадку, реєстрація місця проживання є лише фактом, підтверджуючим місцезнаходження особи і ніяким чином не може вплинути на володіння власною нерухомістю, право на яке документально підтверджено в установленому законодавством порядку»⁷².

На сьогодні, для здійснення реєстрації місця проживання, особа або її представник має подати відповідні документи до органу реєстрації (у тому числі через центр надання адміністративних послуг) з урахуванням вимог Закону України "Про адміністративні послуги". Перелік документів необхідних для здійснення реєстрації/зняття з реєстрації місця проживання особи міститься у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру» від 2

---

⁷¹ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні. Закон України від 11.12.2003 № 1382-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>

⁷² Вплив реєстрації місця проживання на володіння нерухомістю. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_10946

березня 2016 р. № 207, а також у Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні».

Ми звернемо увагу лише на ті документи та особливості процедури реєстрації місця проживання особи, про які, в першу чергу повинна пам'ятати особа, яка реєструє своє місце проживання, щоб не допустити порушення норм відповідних нормативно-правових актів.

Одним із документів, згідно п. 18 Правил, який має подати особа для реєстрації її місця проживання є квитанція про сплату адміністративного збору (у разі реєстрації місця проживання одночасно із зняттям з попереднього місця проживання адміністративний збір стягується лише за одну послугу):

- у разі звернення особи протягом 30 днів з моменту зняття з реєстрації - в розмірі 0,0085 розміру мінімальної заробітної плати (4173 – 49 грн.);

- у разі звернення особи з порушенням зазначеного терміну - в розмірі 0,0255 розміру мінімальної заробітної плати (4173 грн. – 164 грн.)⁷³.

Як ми вже зазначали, відповідно до законодавства, особі, яка знялася з реєстрації в одному місці дається тридцять календарних днів на те, щоб зареєструватися в іншому. Ця норма нова. Раніше було - 10 днів.

У випадку порушення цього терміну, відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення, при зверненні фізичної особи для реєстрації місця проживання складається адміністративний протокол.

Раніше в такому випадку накладався штраф у розмірі від 17 до 51 гривні. Відповідно до чинного законодавства, а саме ст. 197 Кодексу України про адміністративні правопорушення, громадянина, який порушив термін реєстрації вперше, загрожує попередження. Якщо ж таке правопорушення повториться при наступній зміні місця проживання протягом року, то тоді вже накладається штраф (17-51 грн.)⁷⁴.

Важливо згадати про те, що особа, яка тривалий час не проживає за місцем своєї реєстрації, повинна інформувати про це державу лише

---

⁷³ Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2016-%D0%BF>

⁷⁴ Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-21) від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

у виняткових випадках. Такий обов'язок існує для окремих категорій громадян. Згідно п. 12 Правил, особи, які мають невиконані боргові зобов'язання, накладені на них в адміністративному порядку або судовим рішенням, або призиваються на строкову військову службу і не мають відстрочки, або беруть участь в судовому процесі в будь-якій якості, повинні, в разі, якщо вони більше місяця не проживають там, де вони зареєстровані, письмово повідомити орган реєстрації про своє місце перебування⁷⁵.

Отже, проаналізувавши право на вільний вибір місця проживання, ми можемо зробити висновок, що воно є складовою частиною більш ширшого за обсягом поняття «свобода пересування». За правовою природою право на вільний вибір місця проживання є особистим (громадянським) правом. За черговістю включення до міжнародно-правових документів та Конституції право на вільний вибір місця проживання є першочерговим. За походженням право на вільний вибір місця проживання є природним й невідчужуваним, за видом суб'єкта – індивідуальним. Право на вільний вибір місця проживання є абсолютним.

Нові Правила реєстрації місця проживання є більш ліберальними та прогресивними. Реєстрація місця проживання фізичних осіб на території України має важливе значення як для самої фізичної особи, так і держави. Фізична особа, яка не зареєструвала своє місце проживання, не може реалізувати окремі права або реалізація її прав відбувається в ускладненому порядку. Реєстрація місця проживання є важливим елементом державного управління, який використовують для обліку населення, бюджетування, надання адміністративних та соціальних послуг, організації виборів, здійснення судочинства, ведення офіційної кореспонденції та розшуку.

---

⁷⁵ Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2016-%D0%BF>

Данильченко І. М., студентка групи ПР-32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Петровська І. І.

Право на життя та відповідальність за його порушення

Право на життя – це невід’ємне право кожного з нас. Життя є найціннішим благом, яке має правову охорону. Міжнародне законодавство та його вітчизняні відповідники здійснюють правову охорону права на життя та встановлюють відповідальність за його порушення.

Так у Ст. 3 Загальної Декларації Прав Людини (ЗДПЛ) (1948 р.) констатується, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність ⁷⁶.

Обравши шлях незалежного розвитку і закріпивши це в Конституції, Україна підтвердила своє прагнення розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, одним із основних принципів якої є забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Підтвердженням цього стала ратифікація нашою державою Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини.

Відповідно до вимог згаданої Конвенції права і свободи людини становлять абсолютну цінність, є невід’ємні і належать кожному від народження. В будь-якому суспільстві вони є важливим інститутом, за допомогою якого і регулюється правовий статус особи, межі вторгнення в її особисту сферу, встановлюються гарантії захисту і реалізації її прав і свобод. Тому їх забезпечення - одна з найголовніших функцій держави ⁷⁷.

У ст. 2 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) визначено, що право людини на життя «... є одним з найбільш фундаментальних положень Конвенції і охороняє одну з основних цінностей демократичного суспільства». Згідно неї ж, право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

---

⁷⁶ Загальна декларація прав людини 10 грудня 1948 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

⁷⁷ Чинне законодавство України та Європейська конвенція з прав людини [Електронний ресурс]. Режим доступу:https://minjust.gov.ua/m/str_948

Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання⁷⁸.

У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.) також закріплюється право на життя. У ст. 6 Пакту зазначено, що право на життя – невід’ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. У кранах, які не скасували смертну кару, смертні вирoki можуть виноситись тільки за найтяжчі злочини відповідно до закону, який діяв під час вчинення злочину і який не суперечить постановам цього Пакту і Конвенції про запобігання злочиніві геноциду і покарання за нього⁷⁹.

Повертаючись до Статті 2 ЄКПЛ, яка говорить, що право кожного на життя охороняється законом, ми констатуємо, що дана теза означає, що над державою тяжіє обов’язок зробити все для того, щоб людське життя перебувало у безпеці. ЄСПЛ вперше розглянув справу щодо порушення ст. 2 Конвенції «Маккан та інші проти Сполученого Королівства» у 1995 р. У цій справі держава-відповідач була визнана відповідальною за порушення ст. 2 Конвенції через те, що служби спецпризначення вчинили убивство трьох терористів Ірландської Республіканської Армії. Після цієї справи кількість звернень до ЄСПЛ щодо порушення ст. 2 Конвенції стрімко зросла, в основному за рахунок справ, де державою-відповідачем була Туреччина (справа «Гулег проти Туреччини» від 27 липня 1998 р., справа «Курт проти Туреччини» від 25 травня 1998 р., справа «Акдивар проти Туреччини» від 16 вересня 1996 р. тощо).

Існує чимало справ, де державою-відповідачем є Україна: справа «Муравська проти України», справа «Гонгадзе проти України», справа «Кац та інші проти України», справа «Шевченко проти України». У цих справах ЄСПЛ констатував порушення ст. 2 Конвенції - невиконання позитивних обов’язків держави щодо захисту права на життя з боку держави. У справі «Гонгадзе проти України», ЄСПЛ зазначив: «Суд повторює, що перше речення п. 1 ст. 2 Конвенції зобов’язує державу не тільки утримуватись від умисного

---

⁷⁸ Загальна декларація прав людини 10 грудня 1948 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

⁷⁹ Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 16 грудня 1966 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

або незаконного позбавлення життя, але також вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто знаходиться під її юрисдикцією. Це включає основне завдання держави щодо забезпечення права на життя шляхом прийняття ефективних норм кримінальних законів для попередження злочинів проти особи, що забезпечуються правоохоронним механізмом для попередження, усунення та покарання порушень таких норм. За відповідних обставин це також поширюється на позитивний обов'язок органів державної влади вживати заходів попередження для захисту особи або осіб, чиє життя знаходиться під загрозою здійснення кримінальних дій іншими особами» (п. 164 даного рішення)⁸⁰.

При аналізі даної теми виникає увага і до вітчизняного законодавства щодо його врегулювання права на життя. Право на життя та здоров'я відображені і в Конституції України. У статті 3 Конституції України вказано, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Право на життя також регламентує стаття 27 Конституції України, яка встановлює: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань»⁸¹. Саме такий юридичний зміст даного права, закріпленого у Конституції України, зумовлює комплекс обов'язків держави щодо забезпечення права на життя.

Більш детальніше право на життя висвітлене в Цивільному Кодексі України. ЦК України встановлює, що фізична особа має невід'ємне право на життя і не може бути позбавлена життя. Передбачено, що фізична особа має право захищати своє життя та здоров'я, а також життя та здоров'я іншої фізичної особи від протиправних посягань будь-якими засобами, не забороненими законом. Найдискусійнішим питанням світових вчених-цивілістів є можливість задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя, так звана евтаназія.

Варто сказати, що норми перелічених нормативних актів не містять чіткого визначення права на життя, що значно ускладнює реалізацію та захист цього права. Науковці-правники по-різному

---

⁸⁰ Особливості застосування статті 2 «Право на життя» ЄКПЛ [Електронний ресурс]. Режим доступу:https://www.ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/sfsboyvsfkhk-iafkhsftsvaryya-fkhakhkhk-2-tuavs-ra-zykhkhya-zhnto/

⁸¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

дають визначення даному поняттю. Наприклад, А. Соловійов акцентує на тому, що право на життя включає в себе: право розпоряджатися своїм життям; право піддати своє життя ризику; право людини на самозахист свого життя; право вимагати від інших осіб стримуватись від протиправного позбавлення життя людини; право очікувати захисту свого життя з боку інших осіб; право на активну евтаназію та на захист життя з боку держави ⁸².

Ведучи мову про безпосередню відповідальність за порушення прав на життя, варто зазначити, що для конституційної і цивільно-правової відповідальності характерні передусім правовідновлювальні санкції – це відновлення порушених прав, примусове виконання обов'язків, скасування протиправних станів. Для кримінальної, адміністративної і дисциплінарної відповідальності характерні передусім каральні (штрафні) санкції.

Отже, право на життя є надбанням всієї світової спільноти, яке було проголошене в процесі розвитку людства і значення якого і надалі продовжує збільшуватись відповідно до сучасних потреб суспільства, що зумовлює необхідність його правової охорони.

Як міжнародне, так і вітчизняне законодавство мають потужну захисну базу в контексті захисту права на життя та встановлення відповідальності за його порушення. В наш час, найбільше та найширше питання захисту прав людини та встановлення відповідальності за її порушення встановлені статтями Загальної Декларації Прав Людини (ЗДПЛ) (1948 р.) та Європейської Конвенції з Прав Людини (1950 р.). В той же час, при розгляді справ про захист права на життя суди повинні точно і неухильно застосувати положення Конституції України, ЦКУ, ККУ, міжнародних нормативно-правових актів з прав людини та інших законів та конвенцій. Наявна нормативно-правова база потребує розширення та вдосконалення.

---

⁸² Подковенко Т.О. «Право на життя як найвища цінність» людини [Електронний ресурс]. Режим доступу:http://www.pap.in.ua/3_2016/10.pdf

Медвідь В. Я., студент групи ПР-33 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук Федорончук А. В.

Право людини на охорону здоров'я крізь призму медичної реформи

Останніми роками Україна перебуває в перманентному стані реформування більшості галузей суспільного життя. Не є винятком і медична сфера. Саме реформа в галузі охорони здоров'я є однією з найбільш обговорюваних в суспільстві.

Тематика даної роботи стосується аналізу медичної реформи у співставленні з конституційним правом на охорону здоров'я. Звісно, така постановка питання є більш ніж доцільною, зважаючи на те, що Конституція є основним нормативним актом на основі якого повинні прийматися інші. Та все ж, в нашій державі часті випадки того, що закони можуть суперечити не тільки один одному, а й фундаментальним конституційним засадам. Це твердження ще раз доводить важливість саме наукового погляду на реформування тих чи інших галузей, в нашому випадку — медичної.

В інформаційному полі з усіх сторін звучить словосполучення «медреформа». Що ж являє собою дане поняття в правовому полі? Законом про медреформу називають Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», який прийнятий 19 жовтня 2017 року.

Крім того, створюється та уже є створена велика нормативна база підзаконних актів, які теж є складовою медичної реформи ⁸³.

Згадаймо, яким чином передбачене право на охорону здоров'я в Конституції. Отож, відповідно до Основного Закону, кожен має право на медичну допомогу та медичне страхування. Дані права закріплені у статті 49, де також вказано про обов'язок держави створювати умови для ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування. Найбільш дискусійною є норма, яка звучить так: у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно ⁸⁴. Це положення послужило приводом звернення до Конституційного Суду, який своїм рішенням

---

⁸³ На засіданні Уряду ухвалили документи для впровадження медреформи: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/news/na-zasidanni-urjadu-uhvalili-dokumenti--dlja-vprovadzennja-medreformi>

⁸⁴ Конституція України від 28.06.1986., станом на 01.01.2020. - Ст. 49.

обґрунтував те, що у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам незалежно від їх обсягу та без попереднього, поточного чи наступного їх розрахунку за надання такої допомоги ⁸⁵. Дане рішення КСУ є основоположним в контексті права на безоплатну медичну допомогу, такої думки дотримуються і науковці-конституціоналісти ⁸⁶.

Поставлена проблематика даної роботи не виникла сама по собі, сумніви про можливу неконституційність утворилися одразу після прийняття закону про медреформу. Ряд народних депутатів скористалися своїм правом подати конституційне подання до Конституційного Суду України з метою перевірки даного законопроекту на відповідність Конституції ⁸⁷. Дане подання потребує детального аналізу, оскільки воно є наріжним каменем поставленої нами теми.

Отож, народні депутати зазначають, що оспорюваним Законом запроваджено механізм, який змінює пряме бюджетне фінансування закладів охорони здоров'я, які надають безоплатну медичну допомогу громадянам, на лише часткову оплату з боку держави медичних послуг, що не відповідає приписам статей 22, 49 Конституції України. Нижче наведемо обґрунтування такої позиції. Так, частиною першою статті 3 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» встановлено, що держава гарантує повну оплату згідно з тарифом за рахунок коштів Державного бюджету України надання громадянам необхідних їм медичних послуг та лікарських засобів, що передбачені програмою медичних гарантій. При цьому частиною третьою статті 4 Закону закріплено, що програмою медичних гарантій визначаються перелік та обсяг медичних послуг та лікарських засобів, оплата яких гарантується за рахунок коштів Державного бюджету України. Медичні послуги та лікарські засоби, що не включені до програми медичних гарантій, не підлягають оплаті за рахунок коштів Державного бюджету України. Саме ця теза є основоположним

---

⁸⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно" (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29.05.2012 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02>

⁸⁶ Конституційне право України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. – Х.: Право, 2008. – 122 с.

⁸⁷ Конституційне подання щодо відповідності Конституції України Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування» від 19 жовтня 2017 року № 2168 - VIII. Режим доступу: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/3_667_0.pdf.

аргументом для депутатів, які підписали дане подання до КСУ. На думку законотворців, така вибіркова природа безоплатності медичних послуг суперечить уже згаданій статті 49 Конституції. Звісно, таку тезу хочеться і потрібно спростовувати, оскільки все залежить від трактування статті 49. До того ж, слід звернутися і до практичної сторони суспільного життя в даній сфері. Нормативізація тих медичних послуг та лікарських засобів є, навпаки, приведенням даної сфери у відповідність Конституції. Оскільки, відсутність такої нормативної основи не дозволяло українцям реалізовувати в повній мірі своє право, яке наведене в статті 49 Конституції.

У вище зазначеному поданні також розповідається про нібито порушення третьої частини статті 22 Конституції. Дане положення стосується того, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Депутати, які підписали подання зазначають, що створення сталого переліку безоплатних медичних послуг є звуженням конституційних прав громадян. Знову ж таки, підтвердження чи спростування даної тези залежить від тлумачення норм Конституції, проте важко сприймати поставлену проблематику у відриві від суспільної практики, яка існувала до прийняття реформи. Така практика вказувала на те, що положення Конституції в галузі охорони здоров'я не реалізовувалися в повній мірі. Також у аналізованому нами поданні до КСУ вказано про помилки в сфері законодавчої техніки частині визначення термінів. Зазначено, що положення про обов'язок іноземців компенсувати кошти, які держава витратила на надання йому медичної допомоги є неконституційним.

Власне, на даний момент часу, Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» є чинним та проходить активний етап застосування його норм в суспільне життя. Як бачимо, питання щодо неконституційності положень даного Закону справді ставилося, але така діяльність деякої групи депутатів носила, скоріше, політичний характер. Все ж, кожна людина має право на своє бачення медичної реформи. Конституційний Суд України не визнав Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» неконституційним, тому ми керуємося цим нормативно-правовим актом як одним із основоположних в медичній сфері.

Підсумовуючи, можна відмітити, що даний закон співставляється із конституційними правами громадян, важко говорити про якесь грубе порушення таких прав. Проте, сумніви щодо відповідності все ж виникали, що натякає на необхідності

проведення покращувальної роботи не тільки щодо Закону «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», а й щодо усієї нормативної бази системи охорони здоров'я України.

НАПРЯМОК III. ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (ВІЙНИ)

Загурський О. Б., доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету, доцент, кандидат юридичних наук. Науковий консультант Центру дослідження конституційної юстиції ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника».

Концептуальні підходи до розуміння феномену «безпека».

Згідно з логікою парадоксів історії, та й взагалі згідно з історичною логікою, цілком нормально, що нове середовище безпеки у XXI столітті вимагає надзвичайного лібералізму та інновацій у підходах до такої консервативної діяльності, як геополітика та політика безпеки.

В усьому світі існують загрози для безпеки, які не можуть бути ефективно компенсовані традиційними владними структурами – міністерством внутрішніх справ та міністерством оборони. Системи національної безпеки в ряді держав, включаючи Україну, зазнають глибокої трансформації.

Глобальний вимір складається з геополітичного, гео економічного та культурно-цивілізаційного елементів і залежить від місця України в світових політичних та економічних процесах, а також її приналежності до певного цивілізаційного простору.

Важливим моментом є те, що діяльність в цих вимірах повинна відбуватись на рівній основі, один вимір має підсилювати інший. Забезпечення національної безпеки має здійснюватись на комплексній основі із врахуванням ключових особливостей кожного з них.

Тим не менше, існуючий на сьогоднішній день політичний дисбаланс та незбалансованість поглядів і підходів стосовно визначення напрямків зміцнення національної безпеки, нівелюють позитивні результати процесу зменшення кількості викликів та загроз.

Низький рівень уваги з боку керівництва держави до вищезазначених вимірів призводить до втрати довіри з боку європейських та інших держав, а відтак – і до погіршення регіонального та міжнародного іміджу України.

Принцип декларативності та політичних гасел і заяв стоїть на заваді подальшого розвитку процесу інтеграції нашої держави до Європейського Союзу. Це створює умови, при яких Україна все більше тяжіє до євразійського простору за рахунок відсутності зовнішньої підтримки та національної неспроможності позбутися політичної та економічної залежності від Росії.

Така ситуація негативним чином позначається на стані національної безпеки, при якій основна загроза спрямована на національні інтереси, цінності та державний суверенітет. На сьогоднішній день, основним виходом із існуючої складної внутрішньої та зовнішньої ситуації має стати:

- ✓ підвищення рівня національної безпеки шляхом посилення ефективності внутрішньодержавних процесів;
- ✓ забезпечення і гарантування державного суверенітету та територіальної цілісності на основі демократичного розвитку суспільства і держави;
- ✓ дотримання високого рівня захисту прав і свобод;
- ✓ практичне запровадження європейських демократичних засад розвитку держави та суспільства;
- ✓ утвердження європейських цінностей, продовження реформування національної економіки.

Ю.В. Нікітін вважає, що “термін “безпека” – це загальне поняття якості буття, яке може застосовуватись для означення багатьох явищ. Воно віддзеркалює не тільки притаманні певному явищу специфічні ознаки безпеки, але і поглинає в себе її загальні риси (фактори), що і дає змогу застосовувати його у багатьох галузях.

Разом з тим категорія “безпека” не абсолютна, а відносна, і її значення набуває сенсу тільки у сфері конкретної життєдіяльності людини чи суспільства. Безпека тісно пов’язана з усіма складовими соціуму, які є головними чинниками самозбереження, існування і розвитку природного середовища кожної людини зокрема і суспільства в цілому. Безпеку як узагальнене поняття треба розглядати в тріадному вимірі: людина – суспільство – держава⁸⁸.

---

⁸⁸ Нікітін Ю.В. Національна безпека України в сучасних умовах: ризики і фактори впливу. Юридична наука. 2015. № 2. С. 142.

Ю. П. Сурмін розглядає проблему системності, дві ключові системи і правову природу кожної з них, що безпосередньо мають відношення безпеки суспільства, держави, громадянина:

- система національної безпеки;
- система забезпечення національної безпеки;
- система – як сукупність елементів, що характеризується структурою, зв'язками та функціями, які забезпечують її цілеспрямований розвиток як цілого;
- системністю – як здатність об'єкта бути системою завдяки наявності певного системоутворюючого фактора ⁸⁹.

Система національної безпеки України виступала предметом наукових досліджень аналізуючи на початку 90-х рр. ХХ ст. – періоду, позначеного прийняттям доленосних для України рішень у ключових суспільних сферах, до якої і належить сфера національної безпеки.

Час, що минув, переконливо засвідчує складність та суперечливість становлення СНБУ, яка все ще не набула завершених структурно-функціональних, цільових, ресурсних та інших ознак. Разом з тим попередні висновки щод овітчизняного різновиду системи національної безпеки сформулювати цілком можливо.

Насамперед варто вказати, що законодавчого визначення даної системи не існує. У широкому розумінні її слід сприймати як багатокомпонентне, багаторівневе, діяльнісно-активне утворення, яке прямо чи опосередковано впливає на ключові аспекти суспільної життєдіяльності ⁹⁰.

Не викликає жодних сумнівів, що пріоритетним для будь-якої держави є безпековий простір, тому що це основний товар, що котується на ринку міжнародних відносин.

Саме такі принципи повинні застосовуватися з метою, щоб виправдати зовнішню політику, як наслідок, оцінити стан забезпечення геополітичної безпеки держави, суспільства і людей. В протилежному випадку слід констатувати хибність геополітичної стратегії.

Тим часом, Г. Стефанов зауважує, що “безпека є найпоширенішим показником ефективності зовнішньої політики” ⁹¹.

---

⁸⁹ Сурмін Ю. П. Система. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац.акад. держ.упр.при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. Т.2: Методологія державного управління/наук.-ред. колегія: Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова). 2011. С. 561

⁹⁰ Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / под ред. Г. П. Сытника. Киев: НАГУ при Президенте Украины, 2012. 349 с.

⁹¹ Стефанов Г. Международна та сигурност. С.: “Сиела”, 1997. 109 с.

В той же час, відповідно до ст. 18 Конституції України “національна безпека є головною метою зовнішньої політики України”⁹².

Джон Стюарт Мілл визначає “безпеку як головний пріоритет, зобов’язаний захищати те, що необхідно для добробуту громадян”⁹³.

Проданов В. зазначає, що “національна безпека є фундаментальним моральним і політичним правом кожної країни, вище благо і кінець однієї з найважливіших категорій в прийнятті політичних рішень”⁹⁴.

Джон Герц вважає міжнародні відносини за типом “гра безпеки” – безпека гри”⁹⁵.

Вперше поняття “національної безпеки” використовував президент США Теодор Рузвельт в своєму зверненні до Конгресу в 1904 році, виправдовуючи приєднання зони Панамського каналу з інтересами національної безпеки⁹⁶.

Перше визначення національної безпеки в категорії “національного інтересу” дав Уолтер Ліпман, “як стан безпеки держави, коли виникає необхідності жертвувати свої інтереси, щоб уникнути війн і коли виникає потреба захищати свої інтереси способом війни, якщо це необхідно”⁹⁷.

Словник військових термінів Міністерства оборони визначає національну безпеку як “область застосування спільних зусиль військового характеру і зовнішньої політики як бажаного стану для її розвитку, яка забезпечується насамперед американською військовою та оборонною перевагою над будь-якою іноземною державою або групою держав за сприятливого становища в міжнародних відносинах, захист цих факторів дозволяє нам успішно протистояти ворожим чи руйнівним, очевидним або прихованим діям інших країн, включаючи застосування ними військової сили”⁹⁸.

---

⁹² Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254 к/96-ВР // База даних “Законодавство України” / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/page> (дата звернення: 20.11.2019).

⁹³ Алексеева Т. Дилемма безопасности: американский вариант. Полис. № 6. 1993. С. 17.

⁹⁴ Проданов В. Внутренняя та сигурност и националната държава. Военен журнал. 1995. № 2. С. 12.

⁹⁵ John Herz International politics in the Atomic Age. New York, Columbia University press. 1962. 123 p.

⁹⁶ Петровский В. Доктрина “Национальной безопасности” в глобальной стратегии США. М.: “Международные отношения”, 1980. 237 с.

⁹⁷ Жинкина И. О понятии “безопасность государства”. США-ЭПИ. 1995. № 9. С. 157.

⁹⁸ Аверьянов И. А. Энциклопедический словарь. М.: Изд-во Коммерческого института, 1993, 60 с.

О.В. Якібчук стверджує, що “на національному рівні саме державі належить провідна роль у системі забезпечення безпеки:

➤ вона створює розгалужену законодавчу базу і виконавчі органи;

➤ підтримує силові структури на рівні, необхідному для виконання покладених на них завдань;

➤ створює систему попередження негативних наслідків екологічних та техногенних катастроф;

➤ забезпечує розвиток економіки, політично-соціальну стабільність, участь опозиційних партій, громадських організацій, незалежних експертів у діяльності відповідних державних структур, що забезпечують безпеку, та сталість розвитку суспільства України”⁹⁹.

Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 р. свідчить, що “національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, у якій забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам”.¹⁰⁰

Беручи до уваги геополітичу і внутрішню обстановку в Україні, діяльність усіх державних інституцій повинна бути зосереджена на:

❖ прогнозі, своєчасному виявленні, профілактиці і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз безпековому простору;

❖ охороні суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки кордону;

❖ посиленні економіки держави, забезпеченні безпеки особи, основних прав і свобод людини і громадянина;

❖ викоріненні злочинності;

❖ вдосконаленні інституту державної влади;

❖ утвердження законності і правопорядку;

❖ збереженні соціальної стабільності суспільства;

❖ утвердження позицій України у світі;

❖ підтриманні на високому рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності;

---

⁹⁹ Якібчук О.В. Особливості екологічної безпеки України в системі національної безпеки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2014. Вип. 1. С. 100.

¹⁰⁰ Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // База даних “Законодавство України” / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 16.11.2019).

❖ кардинальному покращенні екологічної ситуації¹⁰¹.

Таким чином, аналіз спеціального законодавства в сфері безпеки свідчить про те, що доцільно конкретизувати відповідну сферу діяльності суспільства, держави, громадян щодо захисту (відстоювання, просування) національних інтересів відбувається в різних сферах, загальна кількість яких залежить від конкретно-історичних умов розвитку країни, формату викликів і небезпек, що постають перед нею, досвіду безпекової діяльності тощо.

Капустяк І. І., студентка групи ПР (м2)-01 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: доктор юридичних наук, професор Книш В. В.

Проблеми надання статусу воєнно-полонених особам, затриманим в Гуантамо Бей.

Статус полонених завжди залишався суперечливим і трактувався по різному американською адміністрацією і міжнародними організаціями. США виступали з позиції, що полонені бійці Аль-Каїди та руху «Талібан» не є військовополоненими і на них не розповсюджуються правила передбачені Женевською конвенцією щодо військовополонених. Натомість, США розглядають в'язнів табору як «ворожих бійців», тому що вони, на їх думку, не відповідали низці умов Женевської конвенції. Більше того, оскільки табір розташований поза територією США, на полонених також не розповсюджувалися закони США. Таким чином, ув'язнені в таборі громадяни з 42 різних країн світу були позбавлені багатьох прав, які звичайно мали інші полонені.

Виділяють таку групу незаконних комбатантів можна як «незаконні комбатанти на полі бою», тобто особи, що приймають безпосередню участь в бойових діях, але не мають права на це, адже не виконують одну або кілька з чотирьох умов, необхідних для надання статусу комбатанта, особливо це стосується ігнорування обов'язку відрізнити себе від цивільного населення. Ці особи потребують захисту після захоплення у полон, адже саме тоді буде вирішуватися питання про можливість надання їм статусу військовополонених. Незаконні комбатанти цього виду захищаються

---

¹⁰¹ Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // База даних “Законодавство України” / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 16.11.2019).

ЖК III до того моменту, поки компетентним судом не буде встановлено їх статус (ст. 5), що підтверджується ст. 45 (1–2) ДП I. Ці положення є так званою презумпцією статусу комбатанта або військовополоненого. До винесення судом рішення особи, які не охоплюються визначенням комбатанта, користуються всіма правами гарантованими Конвенцією. Щодо осіб, які знаходяться на базі Гуантанамо, то свою позицію США аргументує тим, що учасники збройних дій в Афганістані, а потім в Іраку, неефективно відрізняли себе від цивільного населення, і не дотримувались законів і звичаїв війни¹⁰².

Говорячи про статус в'язнів в Гуантанамо Бей, необхідно звернути увагу на те, що згідно зі ст. 4(1) Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року, статус військовополоненого поширюється на особовий склад збройних сил сторони, яка знаходиться у конфлікті, а також особовий склад ополчення та загонів добровольців, які входять до складу цих збройних сил. З огляду на це, в'язнів Гуантанамо, затриманих у Афганістані, за їх станом можна поділити на дві категорії: таліби та члени «Аль-Каїди». Щодо бойовиків Талібану, то вони були армією уряду «Талібан». Стаття 43 Першого Додаткового протоколу до Женевських конвенцій передбачає поняття збройних сил протиборчих сторін і вказує, що на ці сили поширюються норми міжнародного гуманітарного права, в тому числі про режим військового полону, «навіть, якщо сторона представлена урядом чи владою, не визнаною іншою стороною», а в ст. 44 записано, що «будь-який комбатант, який попадає під владу противної сторони, є військовополоненим». Таким чином, сучасне міжнародне право дає відповідь на запитання стосовно правового режиму бойовиків «Талібану».

Деяко складнішою є ситуація з бойовиками організації «Аль-Каїда». На думку відомого російського юриста-міжнародника Хлестова О. М., на членів «Аль-Каїди» (терористичної організації, яка не входить до складу збройних сил руху «Талібан») режим військовополонених не поширюється: вони підпадають під внутрішнє кримінальне право.

Щодо їх статусу і справді можна сумніватися, але можна вважати, що ці бойовики становили загони добровольців, які брали

---

¹⁰² Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 – міжнародне право. Одеса, НУ «Одеська юридична академія», 2015. С. 59.

участь у військових діях разом з армією «Талібану» з початку війни, то ж вони справедливо заслуговують на статус військовополонених.

На практиці ж особи, які утримуються на американській базі в Гуантанамо-Бей, отримали в США кваліфікацію «незаконних ворожих комбатантів-іноземців», незалежно від обставин їх попадання до полону. Особам, які утримуються в Гуантанамо, важко добитися судового визначення свого статусу. Визначенням того, чи відноситься затримана особа до «незаконних ворожих комбатантів-іноземців», опікуються Трибунал з розгляду статусу комбатантів і Адміністративно-ревізійна рада, причому обидві ці інстанції характеризуються Міністерством оборони США як адміністративні, а не судові. Проблема полягає не лише в тому, що термін «незаконні ворожі комбатанти-іноземці» не має юридичної значущості, але і в тому, що існує серйозна занепокоєність з приводу загальної тривалості утримання під вартою осіб, які перебувають в Гуантанамо. Тому «невизначеність у статусі цих в'язнів призводить до їх утримання по декілька років, без пред'явлення обвинувачення, що, в свою чергу, фундаментально підриває право на справедливий судовий розгляд».

Вважаємо, що навіть якщо і немає остаточної визначеності щодо статусу цих затриманих і США не хочуть надавати затриманим статусу військовополонених, вони не повинні забувати про статтю 5 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, яка чітко встановлює, що «у випадку, якщо щодо осіб, які брали ту чи іншу участь у військових діях і потрапили до рук супротивника, виникає сумнів в їх належності до однієї з категорій, перерахованих в ст. 4, такі особи будуть користуватися заступництвом даної конвенції до тих пір, доки їх статус не буде визначено компетентним судом». Зобов'язання «*erga omnes*» кожної держави, згідно з міжнародним законодавством щодо прав людини, виключає навіть у ситуації терористичного нападу, страту підозрюваних без суду і слідства, їх покарання не незалежними, незаконними трибуналами або їх арешту та утримання, яке має безпідставний характер з огляду на те, що їх законність неможливо піддати сумніву на правовій базі.

З огляду на ситуацію з в'язнями Гуантанамо-Бей, можна зробити висновок, що Сполучені Штати Америки з метою боротьби з тероризмом, вдалися до значних порушень прав людини щодо цих осіб. Адже недаремно експерти ООН з прав людини ще в 2006 році зробили спільну доповідь щодо положення осіб, які знаходяться під вартою в Гуантанамо-Бей, в якій вони висловили свою занепокоєність щодо положення ув'язнених на американській базі на Кубі. У доповіді

відзначається, що багато в'язнів Гуантанамо уже багато років знаходяться під вартою і позбавлені прав переписки і спілкування. їм не надається правова допомога та інформація про їх подальшу долю. Експерти ООН вважають, що «дії США, зокрема, звільнення декількох ув'язнених і прийняття Верховним судом рішення, яке підтверджує право затриманого постати перед судом, не вирішують проблеми в цілому».

Визнаючи необхідність виключення безкарності за вчинення військових злочинів, потрібно підкреслити, що шанси на забезпечення справедливого судового розгляду з часом слабшають. Надзвичайно важливим також є те, що навіть якщо ці особи і не мають статусу військовополонених і є так званими "незаконними комбатантами", вони все одно підпадають під звичаєве міжнародне право, котре вимагає щодо них справедливого процесу і неупередженого суду (с.75 I Додаткового протоколу забороняє насильство щодо будь-яких осіб, які знаходяться під владою сторони супротивника і не користуються захистом відповідно до різних договорів). На жаль, на практиці Сполучені Штати не виконали даних зобов'язань за міжнародним правом, оскільки 166 осіб і досі залишаються під вартою в Гуантанамо без суду та слідства¹⁰³.

Кібкало О. С., студентка групи ПР (м2)–01 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: доктор юридичних наук, професор Книш В. В.

Специфіка збройного конфлікту в Абхазії та Осетії: причини та наслідки

Збройні конфлікти створюють значну загрозу людству внаслідок можливого розширення кількості учасників в умовах глобалізації, розвитку екологічних катастроф, негативних гуманітарних наслідків, пов'язаних із зростанням кількості біженців. Проблема збройних конфліктів є актуальною і займає важливе місце в системі сучасних міжнародних відносин. Небезпека збройних конфліктів полягає в тому, що вони часто набувають затяжного характеру (Абхазія, Південна Осетія та ін.), та мають тенденцію до розширення складу учасників, інтернаціоналізації масштабів і переростання в війни з

---

¹⁰³ Громівчук І. М. Проблема захисту прав людини в умовах боротьби з тероризмом (на прикладі в'язнів Гуантанамо-Бей). Кримінальне право і криминологія. Юридичний вісник. 2013. № 2(27). С. 140-144.

ширшими політичними цілями. Грузино-осетино-абхазький конфлікт став ще у 90-х роках одним з найгостріших етнополітичних конфліктів, які потребували дуже обачного і дипломатичного підходу з усіх сторін, задіяних у протистояння.

Першопричинами грузино-абхазького конфлікту стала міграційна політика, котра проводилась Берією і призвела до зменшення чисельності абхазців на території регіону, де станом на 90-ті роки абхазців було близько 17%, а решта грузини та вірмени. До 50-років абхазька мова не викладалась у школі і була замінена грузинською. Згодом на території Абхазії у 1957, 1967, 1978 роках лунали заклики до виходу з Грузинської РСР, котрі вилились у загострення стосунків у березні 1989 року, коли 30 тисячний Схід абхазького народу озвучив відновлення союзного статусу Абхазії та її вихід зі складу Грузії. 14 серпня 1992 року між Грузією і Абхазією почалися військові дії, які переросли в справжню війну із застосуванням авіації, артилерії і інших видів зброї. Метою грузинського уряду було встановлення контролю над частиною своєї території і збереження її цілісності. Метою абхазьких властей – розширення прав автономії і, зрештою, отримання незалежності. Політичну і матеріальну підтримку абхазькій стороні надавала Росія під керівництвом Єльцина, яка допомогла тимчасово згладити протистояння¹⁰⁴.

Після гомогенізації політичного суспільства, спричиненої війною 90-х років ХХ ст., на початку нового тисячоліття з'явилась нова можливість для плюралізації думок. На тлі збідніння багатьох жителів і очевидного збагачення політичної еліти, приховувати які у регіоні з невеликою площею і населенням неможливо, дедалі гучніше лунали голоси критики режиму. Роки відносної стабільності у ситуації «ні війни, ні миру» поглибили невдоволення жителів внутрішньою ситуацією і корупцією державних службовців¹⁰⁵.

В урядовій програмі під назвою «25 кроків з розвитку економіки Республіки Абхазія до 2025 року», опублікованій 2016 р., зазначено, що економіка демонструє позитивну динаміку, однак загальні показники економічного розвитку перебувають на низькому рівні. Економічне відставання Республіки зумовлене комплексом взаємопов'язаних проблем. Серед них несприятливі базові умови

---

¹⁰⁴ Соловій Г. Грузино-російська війна на Кавказі: історія, причини і наслідки // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2009. Вип. 1. С. 102. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3179/1/Soloviy.pdf>.

¹⁰⁵ Теленко О. М. Особливості розвитку невизнаної Республіки Абхазія // Молодий вчений. 2018. № 2(1). С. 345. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_2%281%29_83.

(обмеженість внутрішнього ринку, позбавленість доступу на світовий фінансовий ринок, нерозвинена транспортна інфраструктура, доступність і брак кадрів); недостатньо розвинені інститути (вагома частка тіньового сектора в економіці, низький рівень доступності фінансування, неефективна система держуправління, низький рівень безпеки); повільний розвиток інфраструктури (обмеженість доступу до землі і нерухомості для іноземних інвесторів у зв'язку з ускладненими процедурами оформлення права власності на землю і нерухомість, низька якість електропостачання, транспортної інфраструктури)¹⁰⁶.

Спочатку політична еліта вважала внутрішню демократизацію та лібералізацію продовженням боротьби за незалежність, однак згодом визнала процес демократизації передумовою міжнародного визнання незалежності Абхазії. За цією логікою абхазькі політики почали порівнювати в своїх офіційних заявах рівень демократії у їхній країні не з рівнем демократії в Грузії, а в Косово. Серед невизнаних політичних утворень є різні за ступенем демократії держави, однак багато політиків вважають, що лише ті утворення, які продемонстрували економічне процвітання і побудували демократичну державу, мають шанс стати визнаними на міжнародному рівні¹⁰⁷.

Підсумовуючи, варто зазначити, що навіть стислий аналіз сучасних збройних конфліктів дає змогу стверджувати, що в умовах глобалізації конфлікти створюють значну загрозу людству та перетворення на великомасштабні війни з усіма трагічними наслідками. Поява нових державних утворень на політичній карті з точки зору досить консервативного міжнародного права є негативною тенденцією, однак світова спільнота мусить у майбутньому виробити механізми поводження з ними, оскільки повністю ігнорувати де-факто держави неможливо, зважаючи на тривалий період існування деяких з них.

---

¹⁰⁶ Програма економічного розвитку Республіки Абхазія. 25 шагів по розвитку економіки Республіки Абхазія до 2025 года. URL: http://rustrademission.ru/aktualno/Economic_Development_Program_of_the_Republic_of_Abkhazi_a.pdf.

¹⁰⁷ Теленко О. М. Особливості розвитку невизнаної Республіки Абхазія // Молодий вчений. 2018. № 2(1). С. 346. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_2%281%29_83.

Палінчак Д. М., студентка групи ПР (м2)–01 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: доктор юридичних наук, професор Книш В. В.

Проблеми Косово як вираження права на самовизначення народів

У міжнародному праві є низка до кінця не вирішених проблем із погляду їх нормативно-правового регулювання та теоретичного обґрунтування. Однією з таких є випадки утворення нових держав та правові наслідки, що виникають за таких обставин. Невизнаних або частково визнаних держав є досить багато, частина з них перебувають у невизначеному стані роками або навіть десятиліттями. Кожне таке політичне утворення має власну історію виникнення та особливості розвитку. Невизнані або частково визнані держави, їх функціонування, розвиток і місце у міжнародній системі є одним із найскладніших питань сучасного світу. Політичні реалії останніх років, проведення референдумів по самовизначенню Косово, Шотландії, Криму знову актуалізували питання щодо реалізації принципу націй та народів на самовизначення та необхідності переглянути основні принципи міжнародного права і приведення їх у гармонію.

Ідея права народів на самовизначення отримала в сучасному світі широке визнання і гарантована в основоположних джерелах міжнародного права: Міжнародних Пактах про права людини, прийнятих у 1966 році, деклараціях Генеральної Асамблеї ООН, документах міждержавних і міжнародних неурядових організацій, до яких нерідко звертаються в ході етнічних конфліктів і рухів за незалежність. Право нації на самовизначення сформувалось як колективне право з паралельним розвитком його як індивідуального права, що забезпечує реалізацію правових вимог, які гарантовані міжнародним правом щодо власної держави¹⁰⁸.

Процес становлення принципу права народів на самовизначення почався з 1792р., коли приєднання папських анклавів Авіньйон і Венсенн до Франції відбулося на основі плебісциту. Він отримав визнання в процесі розпаду колоніальної системи спочатку в статті 1 Статуту ООН, а потім у Декларації про надання незалежності

---

¹⁰⁸ Дашковська О. Р. Право нації на самовизначення як особлива форма опосередкування свободи // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 41(1). С. 11-14. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_41\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_41(1)_4).

колоніальним країнам і народам і наступних міжнародних пактах і деклараціях ООН.

Право народів на самовизначення – у конституційному та міжнародному праві – право народів визначати форму свого державного існування в складі іншої держави або у вигляді окремої держави. Окрім відділення мається на увазі значну кількість можливостей самовизначення від повної відмови від якихось особливих прав до самоврядування, автономії чи різних форм культурних відособлення¹⁰⁹.

Однією з країн, статус якої – «частково невизнана» є Республіка Косово на Балканському півострові. У жовтні 2005 року Рада безпеки ООН висловила за початок переговорів про статус краю. 31 січня 2006 року на засіданні контактної групи по Косово на рівні міністрів закордонних справ (Росія, США, Великобританія, Франція, Німеччина, Італія, ЄС і НАТО) були узгоджені 3 основних принципи переговорів: Косово не може бути повернуто під управління Сербії, не може бути розділене і не може бути приєднано до іншої держави. 17 лютого 2008 року Парламент Косова оголосив про незалежність Косова в односторонньому порядку. 1 грудня 2009 року в міжнародному суді в Гаазі почалися слухання про законність такого проголошення. 22 липня 2010 року Міжнародний суд ООН визнав законність рішення влади Косово про проголошення незалежності від Сербії.

Однак, позиція Сербії щодо такого рішення залишається незмінною. Згідно з Конституцією Сербії, парламент краю не володіє необхідними для відділення повноваженнями, тому оголошення незалежності не легітимно, і Косово, як і раніше входить до складу Сербії як автономний край Косово і Метохія. Тому в якості відповіді на оголошення незалежності парламент Сербії прийняв одностороннє рішення про анулювання рішення крайового парламенту Косова від 18 лютого 2008 року¹¹⁰.

Варто відзначити, що будь-яке включення Косово в регіональні і інтернаціональні процеси, тобто членство в організаціях, припускає, що Косово матиме ті ж права і обов'язки, як і будь-яка інша країна член цих організацій. Але Європейський Союз поки що не знайшов

---

¹⁰⁹ Хоббі Ю. С. Проблеми, пов'язані з реалізацією принципу самовизначення народу в сучасному світі // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2014. Вип. 28(3). С. 182-186. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_28\(3\)_47](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_28(3)_47).

¹¹⁰ Хоббі Ю. С. Проблеми, пов'язані з реалізацією принципу самовизначення народу в сучасному світі // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2014. Вип. 28(3). С. 182-186. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_28\(3\)_47](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_28(3)_47).

спосіб, як включити приєднання Косово в європейський порядок денний, оскільки п'ять членів союзу не визнали незалежність автономії. ЄС не може підписувати договір з «недержавами». Крім того, для підписання договору потрібна згода всіх держав-членів. Не будучи в змозі переконати всіх своїх членів визнати Косово, ЄС не може повною мірою використовувати свої важелі дій на Пріштіну. Таким чином, Косово знаходиться в стані прагнення до нормалізації стосунків з Сербією, сподіваючись, що завдяки цьому «новому відношенню» члени ЄС, що не визнали його незалежність, переглянуть своє відношення до статусу Косово ¹¹¹. Це сприятиме визнанню Косово у всьому світі і можливому членству в рамках ООН і інших відповідних міжнародних організацій.

Проте, реальні проблеми Косово нікуди не подінуться – автономія залишається розділеною зсередини і має обмежену легітимність на міжнародному рівні. Крім того, Косово має серйозні проблеми з базовим демократичним функціонуванням. Північна частина автономії де-факто залишається розділеною, що може підірвати всі успіхи уряду на півдні. Парламент Косово 7 вересня 2012 року прийняв поправки до своєї конституції, що дозволяють офіційно завершити місію Міжнародної цивільної організації (ІСО) на чолі з голландським дипломатом Пітером Фейтом. В той же час, Парламент продовжив мандат поліцейської місії Євросоюзу EULEX в країні до червня 2014 року. Поліцейська місія ЄС в Косово, має значні повноваження по боротьбі з корупцією, військовими злочинами і насильством на міжетнічному ґрунті. У свою чергу, прем'єр-міністр Сербії Івіца Дачич заявив, що Сербія не визнає «ні підконтрольну, ні неконтрольовану» незалежність Косово, у зв'язку із закінченням періоду міжнародного контролю за косовською незалежністю. Крім того, він додав, що питання Косово не вирішене до тих пір, поки з ним не погодиться Сербія. Він пояснив це тим, що якби думка Сербії з косовської проблеми не мала значення, то Белград «не піддавався б тиску визнати Косово». Крім того, І. Дачич відзначив, що для вирішення косовської проблеми необхідно продовжити діалог на політичному рівні, і Сербія готова до його продовження, а також готова визначити взаємні претензії і працювати над їх усуненням ¹¹².

---

¹¹¹ Романенко С. Косово: история, характер и динамика конфликта. URL: www.polit.ru/article/2009/10/04/kosovo.

¹¹² Каравайцева О. В. Незалежність Косово: історія та міжнародні наслідки конфлікту // Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 50. С. 111-120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2013_50_13.

13 січня 2013 року Парламент Сербії підтримав розроблений президентом Ніколічем план по створенню сербської автономії на півночі Косова. За прийняття документа проголосували 175 з 250 депутатів Народної скупщини. В Брюсселі 17 січня 2013 року пройшла зустріч глав урядів Сербії і Косова. Головним сенсом переговорів для уряду Сербії стало «зондування ґрунту» з приводу обміну Північного Косова на Прешевську долину. 30 січня в Північній Косовська – Мітровіце пройшов 10-тисячний мітинг, учасники якого прийняли декларацію про те, що ніхто не має права ліквідувати сербські органи влади, які діють на півночі Косово. У декларації відкидаються всі угоди між Белградом і Пріштіною, досягнуті в Брюсселі за посередництва ЄС і підкреслюється, що ніхто не має права «мінати конституційноправовий порядок» і «встановлювати кордони і митницю з Сербією» на переходах Яріньє і Брняк. 31 січня 2013 року солдати КФОР знесли сербські барикади на дорозі Косовська Мітровіца – Рашка, через десять годин серби вже знов встановили барикади на дорозі Пріштіна – Рашка в Рударе¹¹³.

Таким чином, необхідно зазначити, що проблема взаємовідносин між Косово і Сербією на сьогоднішній день залишається дуже напруженою і нерозв'язною, про це свідчить ситуація, що ускладнилася в північних районах Косова і небажання Косовських сербів підкорятися інститутам влади самопроголошеної держави Косово. У зв'язку з цим, пріоритетними завданнями на сьогоднішній день, відповідальність за вирішення яких лежить і на Белграді з Пріштіною, а також на Вашингтоні, Брюсселі і Москві полягає в наступному: утримати сторони від будь-яких військових і насильницьких дій; забезпечити права сербів і представників інших народів на території Косово; мінімізувати збиток системам міжнародних і міжнаціональних відносин, який був нанесений самопроголошенням незалежності Косово.

---

¹¹³ Каравайцева О. В. Незалежність Косово: історія та міжнародні наслідки конфлікту // Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 50. С. 111-120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2013_50_13.

Ярошак З. В., студентка групи ПР (м2)–01 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: доктор юридичних наук, професор Книш В. В.

Збройний конфлікт в Сирії: кваліфікація, основні причини виникнення та учасники

Збройний конфлікт (від лат.*Conflictus* – зіткнення) – збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт); один з видів воєнного конфлікту (іншим видом є війна); край гостра форма вирішення протиріч між державами, що характеризується двостороннім застосуванням збройних сил ¹¹⁴.

Громадянська війна в Сирії, а також політичний конфлікт в Сирії розпочалися 15 березня 2011 року з демонстрацій, які були частиною Арабської весни. Після цього переріс у повстання та громадянську війну в 2012 році. Протестувальники вимагали відставки Президента Башара Асада та завершення майже 50-річного однопартійного правління Баасистів.

Причини протестів сирійців криються у хронічних проблемах Сирії. Насамперед у сирійців накопичилося невдоволення правлінням авторитарного клану Асада. Його режим вирізняється не тільки жорстким стилем управління, а й домінуванням членів партії Баас і представників нечисленної громади алавітів (відгалуження шиїзму) у владних і військових структурах. Крім того, зростанню протестних настроїв сприяли економічні проблеми, корупція у вищих ешелонах влади Сирії, міжрелігійні та міжетнічні протиріччя тощо.

Сирійський конфлікт характеризувався запеклими бойовими діями, обстрілами населених пунктів, гоніннями релігійних меншин, масовими вбивствами й численними воєнними злочинами проти мирного населення.

Спочатку здавалося, що падіння режиму неминуче: озброєна опозиція взяла під контроль кілька великих міст, захопила всі нафтові родовища країни, ключову інфраструктуру. Дамаск оточили повстанці, бої точилися на околицях міста.

---

¹¹⁴ Hromadianska viina v Syrii [The civil war in Syria]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Hromadianska_viina_v_Syrii. (Accessed 20.12.2019).

Санкції проти Сирії запровадили не тільки США і ЄС, а й Ліга арабських держав. Нині урядові війська контролюють центри всіх основних міст - Дамаска, Латакії, Тартуса, Хомса, Хами, Дейр-ез-Зора. А от Алеппо й Дара тільки частково.

Сьогодні найсерйозніший противник сирійських урядових сил — ісламські радикальні організації «Ісламська держава» і «Джебхат ан-Нусра» (з липня 2016 р. остання називається «Джебхат Фатх аш-Шам»). Попри це, не вони основна ціль сирійського президента, а поміркована опозиція.

За оцінками Amnesty International і UNICEF, у Сирії гуманітарна катастрофа: близько 900 тис. жителів обложених урядовими військами міст не вистачає води, їжі, медикаментів. Сирійські ж солдати не пропускають колони з продовольством.

Кінець минулого – початок нинішнього століть характеризується активізацією міждержавних та внутрішньодержавних воєнно-політичних конфліктів, до участі у яких залучено значну кількість держав світу. Більшість зазначених конфліктів (війн) отримали назви «асиметричних», «неконвенційних», «нетрадиційних», особливо часто використовується нині термін– «гібридні». Різноманітність форм і методів ведення сучасних воєнно-політичних конфліктів, поступове стирання чіткої межі між локальним воєнно-політичним конфліктом і «великою» війною поставили проблему нового розуміння сучасного воєнно-політичного конфлікту гібридного характеру та безумовно свідчать про актуальність досліджень впливу сучасних воєнно-політичних конфліктів на різні сфери життя суспільства, у тому числі безпеку життєдіяльності цивільного населення.

Наслідки конфлікту в Сирії підтверджують припущення, що під час сучасних збройних конфліктів саме цивільне населення несе прямі втрати, а також відмічається значна кількість поранених та травмованих осіб. Так, агентство «Франс-Пресс»¹¹⁵ щодо подій у Сирії відмічало: «Станом на 9 червня 2015 р. число загиблих під час громадянської війни у Сирії досягнуло 230 тис. осіб. При цьому 69 494 загиблих – мирні жителі, серед них 11 493 – діти та 7371 – жінки», тобто близько 30 % від загальної кількості втрат. Прикладом посилення міграційних процесів у наслідок збройного конфлікту є «міграційна криза», спричинена цим збройним конфліктом. За даними на середину 2015 року, кількість сирійських біженців, які

---

¹¹⁵ Hromadianska viina v Syrii [The civil war in Syria]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Hromadianska_viina_v_Syrii. (Accessed 20.12.2019).

були вимушені покинути свою країну з початку сирійського конфлікту у 2011 році, обраховується більш ніж чотири мільйона. це найбільша кількість біженців із будь-якої країни у світі за останні 25 років. Крім того, за підрахунками спостерігачів ООН, ще майже 7,6 мільйонів сирійців були вимушені покинути свої домівки, але до сих пір залишаються на території Сирії. Потрібно зазначити, що саме міграційні процеси, спричинені сирійським конфліктом, стали однією з основних причин політичної нестабільності у країнах Європейського Союзу та викликали так звану «Європейську міграційну кризу 2015 року» гуманітарну катастрофу, викликану масовим напливом мігрантів у Європу з охоплених війнами країн Близького Сходу і Африки). Так, за інформацією Єврокомісара з питань розширення та добросусідства Й. Гана ¹¹⁶ «...це найбільша міграційна криза в Європі з часів Другої світової війни. У світі 60 мільйонів мігрантів – більше, чим коли-небудь в історії людства, і 20 мільйонів із них – на кордонах Європи.». Беззаперечним є факт що прямим наслідком сучасних воєнно-політичних конфліктів є порушення діяльності систем життєзабезпечення, пошкодження та руйнування об'єктів критичної інфраструктури, і як наслідок, створення нестерпних умов життя для цивільного населення. Наслідки незавершеного сирійського конфлікту є тому яскравим підтвердженням. Так, представник Управління Верховного комісара ООН з координації гуманітарних питань Д. Гинг повідомив ¹¹⁷, « ... внаслідок вогню з важкої артилерії та іншої важкої військової техніки, зруйновано вулиці, будівлі та цілі райони міст, інших населених пунктів. У багатьох випадках будинки не можливо відремонтувати, а потрібно зносити та будувати знову». За його словами, країна відкинута у розвитку на десятиліття назад. Одночасно Управління Верховного комісара ООН у справах біженців повідомило¹¹⁸, що життя більше восьми мільйонів сирійців (це майже половина населення країни) залежить від надання гуманітарної допомоги і ситуація стрімко погіршується. Під час сирійського конфлікту відмічались факти прихованого використання під час воєнних дій зброї масового знищення або її компонентів. Так,

---

¹¹⁶ Yoghannes Khan: Bezhtsy pobili rekord Vtoroy mirovoy [Refugees broke the record of world war II]. URL: <http://podrobnosti.ua/2058390-joghannes-han-v-mire-bolshe-bezhtsevchem-posle-vtoroj-mirovoj-vojny.html>. (Accessed 08.12.2019).

¹¹⁷ Hromadianska viina v Syrii [The civil war in Syria]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Hromadianska_viina_v_Syrii. (Accessed 20.12.2019).

¹¹⁸ Ot gumanitarnoy pomoshchi zavisit zhizn' poloviny vsego naseleniya Sirii [From humanitarian aid affects the lives of half the population of Syria]. URL: <http://www.un.org/russian/news/story.asp>. (Accessed 08.12.2019).

наприкінці 2013 р. комісія ООН підготувала доповідь, в якій відмічається, що під час сирійського конфлікту хімічна зброя застосовувалась як мінімум п'ять разів ¹¹⁹. Експертами із Організації по забороні хімічної зброї та Всесвітньої організації охорони здоров'я були вивчені сім фактів, вірогідного застосування сторонам конфлікту у Сирії отруйних речовин. В п'яти випадках підтвердилось застосування газу зарину (нервово-паралітичної дії). У доповіді комісії ООН відмічається, що жертвами хімічних атак були, як військовослужбовці урядових військ, так і цивільне населення. Скільки осіб загинуло та постраждало від хімічної зброї не зазначалось. Також звіт не містить чіткої інформації стосовно хто із учасників конфлікту застосовував хімічну зброю проти опонентів.

Крім цього, протягом 2016 року засоби масової інформації повідомляли про три випадки імовірного застосування хімічної зброї під час сирійського конфлікту (мова йшла про хлор та білий фосфор). Ні одна із сторін конфлікту не взяла на себе відповідальність за застосування хімічної зброї. Як відмічають Р. Казимірчук і В. Безбах, «... аналіз збройних конфліктів і локальних війн другої половини ХХ – початку ХХІ століть свідчить, ... що застосування хімічної зброї носило епізодичний характер. У той же час, необхідно враховувати, що під час проведення спеціальних операцій незаконними збройними формуваннями можуть бути спроби застосування хімічної зброї шляхом підриву ємностей з ціаністим воднем, хлором і аміаком. Факти застосування релігійною сектою «Аум Сенрике» отруйної речовини типу зарин у Токійському метро 20 березня 1995 р. і робіт у лабораторіях цієї секти з отруйними речовинами типу зоман, зарин, табун, фосген, VX, токсином ботулізму і штамами сибірської 80 виразки свідчать про загрозу такого явища сучасності, як «хімічний тероризм» ¹²⁰.

Досліджуючи аспекти забезпечення цивільного захисту в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів («гібридної війни»), на нашу думку, можна зробити наступні висновки.

1. Пріоритетом при досягненні агресором головної мети під час сучасних воєнно-політичних конфліктів стає морально-психологічне придушення населення країни, створення нестерпних умов для його

---

¹¹⁹ Eksperty OON vyyavili pyat' faktov primeneniya khimoruzhiya v Sirii [UN experts have identified five cases of use of chemical weapons in Syria]. URL: http://www.tltnews.ru/world_news/44/460419 (Accessed 08.12.2019).

¹²⁰ Kazymirchuk R. V., Bezbakh V. H. Analiz rozvytku ta osnovni tendentsii zastosuvannia khimichnoi zbroi u suchasnykh zbroinykh konfliktakh [Analysis of the development and major trends in the use of chemical weapons in contemporary armed conflicts]. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (Accessed 08.12.2019).

життя шляхом руйнування (пошкодження) об'єктів соціальної та критичної інфраструктури.

2. Іншим негативним наслідком сучасних воєнно-політичних конфліктів є ріст кількості біженців, внутрішньо переміщених осіб та евакуйованих. Зазначені міграційні процеси набувають, на нашу думку, більшого політичного резонансу, враховуючи великий обсяг проблем соціального, фінансового та іншого характеру, які потребують вирішення.

Фактична громадянська війна в Сирії наразі є найнебезпечнішим осередком збройного протистояння в рамках регіону Близького Сходу. Цей конфлікт вийшов за межі процесів так званої «арабської весни», та наразі є уособленням геополітичного протиборства між впливовими регіональними та поза регіональними державами за контроль над зазначеним регіоном. На думку автора, враховуючи об'єктну складність цього конфлікту (широкий склад учасників не лише ендегенного, але і екзогенного походження). Цей конфлікт у геополітичному контексті фактично вийшов за межі Сирії, та локалізується на її території лише формально. Мета статті – полягає у визначенні впливу сирійського конфлікту на перебіг політичних процесів близькосхідного регіону, а також геополітичні інтереси провідних країн світу у площині цього конфлікту. Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика сирійської кризи в окремих наукових працях досліджена недостатньо. Автором робився ухил на аналіз тих робіт, які комплексно досліджують проблемні моменти політичних процесів близькосхідного регіону. Зокрема проаналізовано праці американських політологів Бішку М.¹²¹, Хаддада Б.¹²², у яких проаналізовано сирійський конфлікт у комплексному зв'язку з іншими близькосхідними політичними процесами. Важливим аспектом поточної ситуації в Сирії є складність винесення якісних прогнозів стосовно альтернативних варіантів розвитку посткризового майбутнього. Якщо Асад зможе зберегти владу, то він буде змушений апробувати новий силовий підхід до максималізації власної ролі в управлінні державою, оскільки демократичне чи консенсусне врегулювання є практично неможливим, враховуючи конфлікт інтересів в сирійському суспільстві та наявність радикально налаштованих елементів, котрі

---

¹²¹ Haddad B. *Syrias Stalemate: The Limit of Regime Resilience* // *Middle East Policy*. 2012. Vol. XIX. № 1. P. 3.

¹²² Bishku M. *Turkish-Syrian Relations: A Chekerred History* // *Middle East Policy*. Fall 2012. Vol. XIX. No 3. P. 36–39.

намагатимуться будь-якими засобами йти до власної цілі. Відтак, роль Асада та його однодумців має бути вирішальною.

Водночас, це означатиме зміцнення близькосхідних геополітичних позицій РФ та Ірану, котрі підтримали свого союзника. Якщо ж Асад не зможе втримати владні повноваження, то ситуація може стати практично некерованою зважаючи на відсутність життєздатної альтернативи на головну силу в якісному управлінні державою. Негативним аспектом є безперечна боротьба за владу з боку різних повстанських угруповань. Внутрішньополітичні, соціальні, релігійні протиріччя можуть ініціювати новий виток ще більш складного конфлікту, котрий буде здатний дестабілізувати весь близькосхідний регіон. Даний розвиток подій може, водночас, виступити практичною апробацією майбутнього розвитку даного регіону, процес трансформації котрого нині можна спостерігати. Очевидним аргументом на користь Асада є те, що діюча сирійська влада, котру він уособлює є досить прогнозованою та обачною, попри авторитарні, подекуди архаїчні методи управління, доконфліктна Сирія була однією з небагатьох арабських країн, де спостерігався сталий соціальний прогрес, не було значного розриву між верствами населення, радикальні елементи не мали суттєвого впливу, а відносини з сусідніми країнами, попри існуючі політичні проблеми, розвивалися досить прогнозовано, що для Близького Сходу є важливим аспектом. У випадку перемоги опозиції, зовнішньополітичний баланс буде порушено, оскільки є неможливим прихід до влади єдиної моноструктурної ланки СНК з єдиною метою, єдиною програмою дій, а враховуючи існуючі ідеологічно-конфесійні розбіжності в її лавах, можна апріорі стверджувати, що внутрішнє протистояння в рамках боротьби за владу стане перманентним, що буде накладати відбиток на відносини з країнами регіону ¹²³.

Як висновок, сирійський конфлікт є найважливішим окремо взятим компонентом «арабської весни» згідно його геополітичного впливу та потенційної серйозності його наслідків. В його рамках спостерігається протиборство регіональних та світових акторів. Від якісного підходу в рамках його врегулювання може залежати ступінь геополітичної рівноваги Близького Сходу. Громадянська війна в Сирії є свого роду винятком порівняно зі схожими подіями в інших арабських країнах та не може бути співвіднесена до переліку інших елементів «арабської весни». Це єдиний приклад революційних подій

---

¹²³ Haddad B. *Syrias Stalemate: The Limit of Regime Resilience* // Middle East Policy. 2012. Vol. XIX. № 1. P. 3.

в арабському світі, який мав комбіноване підґрунтя: так, розпочавшись з локальних протестів проти заборони на притік іноземних інвестицій, які були фактично ініційовані політикою Б. Асада, а також невдоволення державною політикою щодо підтримки аграріїв у країні з переважаючим аграрним сектором який становив у довоєнний час близько 50% надходжень до бюджету (у 2008 р. найбільша за весь час метеорологічних спостережень посуха через відсутність дотацій на розширення системи штучного зрошення фактично знищила сільськогосподарський сектор). Водночас, на різних етапах подальшого розвитку цього конфлікту, в його структуру додалися політичний та релігійних фактори. У системному відношенні конфлікт у Сирії довів фактичну відсутність напрацьованих параметрів регіональної взаємодії та високу ступінь вразливості до ендогенних загроз. Головною передумовою «боротьби за Сирію» є надзвичайно виграшне геополітичне її розташування: Сирія межує з Туреччиною, Іраком, Саудівською Аравією, Ізраїлем, Ліваном, що дає змогу прямо чи опосередковано впливати на низку процесів політичного чи економічного характеру, які відбуваються на зазначених територіях. Транзитний потенціал також заслуговує на увагу. Саудівська Аравія та Катар у контексті експорту вуглеводнів на європейський ринок вбачають сирійську територію як одну з найзручніших для прокладання розширеної мережі трубопроводів. Територію Сирії можливо використати в якості зручного стартового майданчика для рекрутування та тренування осіб для радикальних екстремістських угруповань. Водночас, головним напрямком сирійсько-іранських переговорів є наполегливе прохання сирійської сторони до Ірану щодо створення нової кредитної лінії, а також потреба у нових поставках нафтопродуктів, медичних препаратів та обладнання, запасних частин для військової техніки і промисловості (в основному у сфері виробництва електроенергії), продовольства та інших товарів першої необхідності¹²⁴.

У контексті перебігу основних конфліктних тенденцій в рамках сирійської кризи можна зазначити, що станом на початок червня 2015 р., загальна ситуація в Сирії залишається напруженою та характеризується такими основними тенденціями. Формування ІДІЛ продовжують наступальні операції намагаючись розширити підконтрольні території у таких основних напрямках: у бік Дамаска,

---

¹²⁴ «Turkey Issues Diplomatic Note to Syria over Mission Attacks» // Today's Zaman, November 13, 2014. URL: www.todayszaman.com/news-262535-turkey-issues-diplomatic-note-to-syria-over-mission-attacks.html; and «Outside Pressure Builds on Syria as Violence Continues» // BBC News. 2014. November 13. URL: www.bbc.co.uk/news/world-middle-east15712876.

Хомса та середземноморського узбережжя. У зв'язку з чим створюється загроза блокування транспортного сполучення Дамаск – Хомс морські порти Латакія і Тартус. Подальший наступ ІДІЛ у східній частині провінції Хомс, де розташовані нафтогазові родовища і інфраструктура, призведе до ще більшого дефіциту електроенергії і природного газу на контрольованій урядом території¹²⁵.

Поступова втрата урядом САР в період квітня-травня 2015 р. низки важливих населених пунктів (Ідлеб, Джиср аш-Шугур, Пальміра) свідчить про відсутність у складі ЗС САР після чотирьох років громадянської війни необхідної кількості боєздатних підрозділів для ведення активних бойових дій проти ІДІЛ, у зв'язку з чим, сирійське військове командування змушене залишати населені пункти для забезпечення прикриття більш важливих напрямків.

Від сирійського конфлікту постраждали мільйони людей. Рахунок загиблих уже давно перевалив за чверть мільйона, а чотири роки безперервного кровопролиття породили найбільшу міграційну кризу з часів Другої світової війни, і якщо майже всі світові ЗМІ говорять про проблеми біженців, то мало хто згадує, що в країні залишаються ще мільйони мирних жителів, які не мають постійного доступу до питної води, їжі і базових послуг, включаючи, насамперед, медичну допомогу, гуманітарна катастрофа посилюється, а рішення конфлікту через втручання у конфлікт все більших світових акторів, у тому числі Російської Федерації, відкладається на віддалену перспективу.

Сирійський конфлікт фактично повністю вийшов за межі суб'єктного поля подій «арабської весни», та фактично визначає основні цілі провідних регіональних та поза регіональних країн в рамках їх геополітичного протиборства у контексті власних інтересів на Близькому Сході. Від варіантів подальшого розвитку подій в рамках цього конфлікту залежатиме генеза політичних процесів у згаданому регіоні.

---

¹²⁵ Haddad B. *Syrias Stalemate: The Limit of Regime Resilience* // *Middle East Policy*. 2012. Vol. XIX. № 1. P. 3.

Шепітчак Л. Т., студентка групи ПР-43 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: доктор юридичних наук, професор Книш В. В.

Напрями вирішення російсько-українського конфлікту на базі міжнародно-правових норм

Систематизація та узагальнення прогнозів українського експертного середовища дає змогу виділити можливі сценарії розвитку російсько-українського конфлікту:

1) сценарії радикального характеру («тотальна війна», «відтинання»);

2) сценарії конформістського та поміркованого характеру («сателітність», «заморожування», «ні війни, ні миру»)

3) сценарій реінтеграції.

Розглянемо сценарій «тотальної війни». Як зазначає С. В. Кононенко, тотальність є загальною та всеосяжною змобілізованістю суспільства й держави задля воєнної перемоги. Тотальна війна є винятково оборонною війною за виживання. Тотальна війна потребує: постійної готовності; мобілізації та об'єднання навколо військових цілей всіх елементів суспільного життя (політичного, економічного, технологічного, культурного); консолідуючої пропаганди; одноосібного та відповідального управління; максимально можливої економічної самодостатності¹²⁶.

Сценарій «тотальної війни» можливий за умови прийняття керівництвом Росії рішення про початок відкритої воєнної агресії з метою отримання сухопутного коридору в Крим чи доступу до свого воєнного контингенту в Придністров'ї. Україна буде позбавлена вибору можливостей врегулювати конфлікт у Донбасі миром і буде змушена захищати свою незалежність, використовуючи всі наявні ресурси.

В свою чергу, сценарій «відтинання» або «стіни» передбачає остаточну відмову України від окупованих територій і повний розрив з ними. Подальша історична доля цих територій цікавитиме Україну лише з точки зору забезпечення її власної безпеки. Можливість реалізації цього сценарію базується на наявності значного

---

¹²⁶ Кононенко С. В. Війна в міжнародній політиці: технологія, культура. Організація // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. Вип. 41. С. 55.

ментального розриву між певною частиною жителів тимчасово окупованих районів Донбасу та більшістю українського суспільства.

На думку О. Резнікова та С. Дрьомов, в Україні реалізація сценарію «відтинання» полягає в зміні територіального устрою країни, що може бути досягнуто наведеними нижче шляхами:

1. Проведення всеукраїнського референдуму. Варто зазначити, що в разі «відтинання» тимчасово непідконтрольних територій ратифікаційний референдум набуває ознак конституційного, оскільки в ст. 133 Конституції України наведено вичерпний перелік адміністративно-територіальних одиниць, які входять до складу України. Тому утворення нової адміністративно-територіальної одиниці, її виведення зі складу України потребує внесення відповідних змін до вказаної конституційної норми.

2. Зміна меж Донецької та Луганської областей. Цілком очевидним є те, що зміна території України має бути пов'язана з ліквідацією чи зміною меж відповідних областей, адже непідконтрольними українській владі є лише частина Донецької та Луганської областей. З огляду на це вбачаються можливими кілька варіантів розв'язання цієї проблеми: зменшення Донецької та Луганської областей за рахунок відтинання непідконтрольних українській владі територій із перенесенням обласних центрів у інші міста; ліквідування Донецької та Луганської областей шляхом передачі підконтрольних українській владі територій Дніпропетровській, Запорізькій та Харківській областям; утворення на підконтрольних українській владі територіях нової області.

3. Наділення Верховної Ради України повноваженнями щодо вирішення питання про зміну території України. Чинні станом на сьогодні нормативно-правові акти України не можуть забезпечити ефективної та швидкої реалізації сценарію «відтинання» непідконтрольних територій. Це зумовлено недосконалістю встановлених законодавством України процедур, нагальною потребою гармонізації системи чинних нормативно-правових актів, якими врегульовано суспільні відносини в цій сфері¹²⁷.

Далі можна розглянути більш помірковані варіанти вирішення конфлікту між Росією та Україною. Одним з таких є сценарій «сателітності».

Сценарій «сателітності» передбачає пошук способів сепаратного миру з Росією на вигідних для неї умовах, нехтування інтересів

---

¹²⁷ Резнікова О., Дрьомов С. Аналіз можливостей зміни статусу Донбасу: сценарій «відтинання» // Віче. 2015. № 17. С. 9.

західних партнерів, визнання автономії Донбасу, відмова від повернення Криму. Такого типу примирення позбавить зовнішню політику Української держави значної частини незалежності та прив'яже її історичну долю до історичної долі Росії. Майбутнє обох держав, якщо воно знову стане спільним, навряд чи продемонструє щось відмінне від того, що раніше вже траплялося в історії цих двох народів, а шлях втрат, воєн і репресій повториться знову.

Як зазначають В. П. Горбулін, О. С. Власюк та Е. М. Лібанова, попри абсолютну і небезпечність, і неприйнятність, окремі фрагменти такого сценарію простежуються протягом нетривалого проміжку часу. Побіжними доказами можуть бути недовготривалі ускладнення під час Мінських перемовин, легке «забуття» кримської теми¹²⁸.

Наступний сценарій – «заморожування» конфлікту. Він полягає в «заморожуванні» конфлікту за зразком Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії. В такому рішенні зацікавлена Росія, частина країн Євросоюзу і найбільш конформістські та проросійські шари європейського суспільства. Сутність такого врегулювання в тому, що постраждалі в результаті конфлікту райони, так звані «ДНР» і «ЛНР», залишаються у складі України, можливо, на умовах надання їм особливих владних повноважень.

В. П. Горбулін, О. С. Власюк та Е. М. Лібанова визначають таку послідовність подій даного сценарію:

1. Припинення бойових дій на всій лінії фронту.
2. Відносна стабілізація соціально-економічної ситуації на окупованих територіях.
3. Подальша внутрішня легітимізація маріонеткових режимів ДНР та ЛНР у спосіб проведення неузгоджених з Україною виборів та інших заходів, спрямованих на суверенізацію чи входження до складу Росії.
4. Фактичне і офіційне представництво інтересів ДНР та ЛНР Росією в міжнародних форматах.
5. Фактична зміна предмету переговорів та переговорного формату: замість умов реінтеграції окупованих територій до складу України предметом переговорів стають умови укладення миру між Україною і Росією.

В свою чергу сценарій «ні війни, ні миру» або «обмеженої війни та перманентних переговорів» робить можливим досягнення

---

¹²⁸ Горбулін В. П. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2015. 154 с.

максимального результату з найменшими жертвами, хоча й потребує багато часу, вміння і терпіння¹²⁹.

На думку В. П. Горбуліна, О. С. Власюк та Е. М. Лібанової, сценарій «ні війни, ні миру» передбачає:

1) обмежену та стримувальну війну проти Росії та колабораціоністів на сході з метою завдати їм якомога більше демотивуючих втрат;

2) постійний переговорний процес;

3) нарощування військового потенціалу України та поступовий перехід від блокування противника до його витіснення;

4) зростання інтенсивності міжнародних санкцій і дипломатичної ізоляції Росії;

5) послідовне й кардинальне реформування українського суспільства;

б) зближення з Організація Північноатлантичного договору (НАТО) і Європейський Союз (ЄС), а також формування низки оборонних союзів із частиною пострадянських та центральноєвропейських держав¹³⁰.

Утілення цього сценарію потребуватиме політичних умінь і моральної витримки, дій збройних сил швидкого реагування та спеціального призначення, гнучкої й креативної дипломатії. Необхідно констатувати, що наразі ми маємо справу саме із цим сценарієм щодо всіх тимчасово неконтрольованих Україною територій.

Як зазначає П. П. Гай-Нижник, з п'яти зазначених вище сценаріїв перший і останній розглядають розв'язання конфлікту воєнним шляхом і, по суті, відводять домінуючу роль «партії війни», хоча в першому сценарії ведення війни залежить від Росії, а у п'ятому – від України. Три інших сценарії розвитку українсько-російських відносин («стіни», «сателітності» та «заморожування») за своєю сутністю є сценаріями мирного врегулювання конфлікту, і саме від вибору тактики і стратегії влади України залежить реалізація будь-якого з них¹³¹.

Сценарій вирішення конфлікту на Сході України шляхом реінтеграції територій виглядає найскладнішим, але з точки зору

---

¹²⁹ Горбулін В. П. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2015. 154-155 с.

¹³⁰ Горбулін В. П. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2015. 155 с.

¹³¹ Гай-Нижник П. П. Агресія Російської Федерації проти України: проблеми оптимізації державного управління та системи національної безпеки. Експертно-аналітична доповідь / за ред. П. П. Гай-Нижник. Київ: «МП Леся», 2016. 14 с.

національних інтересів України, забезпечення довгострокової регіональної стабільності та цілей розвитку держави, виглядає найбільш прийнятним.

Реінтеграція означає повернення тимчасово окупованих територій України, населення, що на них проживає, в єдиний конституційний простір України.

На думку П. П. Гай-Нижника, сценарій реінтеграції передбачає:

1)спільне забезпечення сторонами конфлікту деескалації протистояння і демілітаризації регіону, повне виведення російських військ і сепаратистських збройних утворень, забезпечення повного контролю над цією територією України;

2)інституційне забезпечення громадянського діалогу і формування консенсусу в суспільстві щодо реінтеграції постконфліктних територій;

3)утворення Громадської ради у питаннях Донбасу та забезпечення постійних соціальних комунікацій з участю осіб «поза політикою»;

4)узгодження в робочих групах та можливість прийняття нових законів про формування особливих районів з окремими адміністративними статусами – Північний Донбас і Південний Донбас (замість самопроголошених «ЛНР» та «ДНР»), а також вирішення питань про нове регіональне утворення на основі територій Луганської та Донецької областей, що не увійдуть до складу особливих районів;

5)закріплення в Конституції України поняття «особливих районів», статус і повноваження яких має визначити закон про регіональне самоврядування (додатково до закону про місцеве самоврядування), що визначить їх повноваження щодо транскордонного співробітництва (без права на підписання міждержавних угод);

б)проведення виборів до органів місцевого самоврядування в «особливих районах» та довиборів до Верховної Ради України в округах, де ці вибори не відбулися у 2014 році;

7)досягнення домовленостей з представниками Північного та Південного Донбасу щодо приведення їх внутрішніх нормативно-правових актів у відповідність до закону про статус особливих районів та роззброєння парамілітарних утворень, що діють поза межами закону та непідконтрольні владі особливих районів;

8) проведення виборів керівництва особливих районів згідно із Конституцією України та відповідними законами¹³².

Варто згадати також про те, що 18 січня 2018 року був прийнятий Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», який відомий як закон про реінтеграцію Донбасу. У ст. 5 даного Закону закріплено, що для забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях органи державної влади та їх посадові особи, діючи на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України:

1) вживають заходів для захисту прав і свобод цивільного населення;

2) здійснюють із додержанням міжнародних зобов'язань України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, принципів і норм міжнародного права політико-дипломатичні, санкційні та інші заходи з метою відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно визнаного державного кордону;

3) вживають заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації;

4) розвивають із залученням ресурсів держави та міжнародної допомоги оборонний і безпековий потенціал України з метою відсічі збройній агресії Російської Федерації;

використовують механізми двосторонньої міжнародної співпраці, міжнародних організацій та міжнародних судових інстанцій з метою збереження та посилення санкцій, що застосовуються щодо Російської Федерації членами міжнародного співтовариства¹³³.

---

¹³² Гай-Нижник П. П. Агресія Російської Федерації проти України: проблеми оптимізації державного управління та системи національної безпеки. Експертно-аналітична доповідь / за ред. П. П. Гай-Нижник. Київ: «МП Леся», 2016. с. 14-15.

¹³³ Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 року № 2268-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>.

Равлюк І. М., студентка групи ПР-33 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук Збирак Т. В.

Права людини на окупованих територіях та в зоні конфлікту

Україна переживає надзвичайно складний період власного державотворення. Який відзначається не лише глибинними проблемами соціально-економічного розвитку, а й необхідності протистояти зовнішній гібридній агресії з боку Російської Федерації, що загрожує самому існуванню української незалежності.

Перемога у гібридній війні, яку розв'язала для проти нас Російська Федерація, може бути досягнута не лише суто військовими засобами, а й за рахунок цілеспрямованої державної політики, спрямованої на консолідацію українського суспільства, зокрема, через нормативно-правове забезпечення рівних прав і свобод усіх громадян, незалежно від їхнього місця проживання, статусу.

Право на життя. Збройний конфлікт на сході України продовжує негативно позначатися на населенні всієї країни, бойові дії, що тривають у ряді «гарячих точок» уздовж лінії зіткнення, мають значний вплив на життя людей, які проживають там.

Право на здоров'я. На доступність медичної допомоги в Криму вплинув від'їзд лікарів та інших медичних працівників державних медичних установ. Уповноваженими отримано численні скарги від ув'язнених громадян України про порушення права на медичне обслуговування, а саме не надання особам медичної допомоги належними та кваліфікованими лікарями відповідно до наявних потреб.

Право на охорону здоров'я та соціальний захист. Наразі актуальним є доступ уразливих категорій населення до соціальних послуг та державної допомоги. Зокрема, люди з інвалідністю не мають можливості отримувати безкоштовно окремі медикаменти, товари та щорічне лікування, а допомога у зв'язку з інвалідністю, яку виплачують в тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областях, не покриває основних потреб. З огляду на ці обставини уразливі категорії населення залежні від гуманітарної допомоги, яка, на жаль, доволно обмежується місцевою владою шляхом акредитування, через що доставлення гуманітарної допомоги до майже 800 тис. громадян, які потребують, стає проблематичною.

Право на фізичну і психічну недоторканність. Право на фізичну і психічну недоторканність охоплює свободу від катувань та інших видів нелюдського поводження. І Російська Федерація, і Україна ратифікували міжнародні конвенції, що зобов'язують їх запобігати катуванням, жорстокому поводженню та забезпечувати відповідну компенсацію постраждалим. Як форма переслідувань політичних опонентів застосовувалося примусове поміщення в психіатричний заклад, що може бути рівносильно катуванням або жорстокому поводженню.

Право на свободу та безпеку. Право на свободу та особисту недоторканність покликане забезпечити, щоб усі люди могли вести свою повсякденну діяльність без утисків чи побоювань бути затриманими без законної підстави. Воно складається з двох ключових компонентів: свободи від свавільних арештів і затримань. Свавільне затримання заборонено звичаєвим міжнародним гуманітарним правом. Міжнародне право в галузі прав людини захищає осіб від свавільного арешту і затримання з боку держави або приватних осіб чи організацій, уповноважених державою здійснювати арешт та затримання. Отже, будь-яке позбавлення свободи недоречності, та відсутність повинно бути законним, доречним і необхідним.

Право на повагу до приватного і сімейного життя. УВКПЛ підрахувало, що з початку окупації Криму поліція і ФСБ провели близько 150 рейдів по приватних будинках, підприємствах, кафе, барах, ресторанах, ринках, школах, бібліотеках, мечетях і медресе (ісламських релігійних школах). Ці заходи здійснювалися на предмет пошуку зброї, наркотиків і літератури екстремістського змісту, забороненої Федерації. Такі операції мали на меті вселити страх. УВКПЛ задокументувало випадки, коли вищезгадані обшуки, що інколи проводилися без пред'явлення ордеру і з надмірним застосуванням сили, були рівносильні свавільному чи незаконному втручанню в приватне та сімейне життя. Жертви стверджують, що у будинки підкидалися матеріали, що вважалися порушенням міжнародного права, й під примусом підписувалися неправдиві письмові показання, в яких заявлялося про наявність незаконних речовин.

Право на громадянство. Підписання Договору про прийняття спричинило негайний наслідок мешканців Криму й для статусу закріплених за цим статусом прав: усі громадяни України та особи без громадянства, які постійно проживали на території півострова (що підтверджувалося наявністю в паспорті штампа про реєстрацію

за місцем проживання), автоматично визнавалися громадянами Російської Федерації. Виняток був зроблений для осіб, які протягом одного місяця з дня набрання договором чинності (тобто до 18 квітня 2014 р.) відмовилися у письмовому вигляді від громадянства Російської Федерації. Нав'язування громадянства жителям окупованої території можна прирівняти до присягання на вірність державі-супротивнику, що заборонено четвертою Женевською конвенцією. Крім того, норма про автоматичне громадянство не тільки є порушенням міжнародного гуманітарного права, а й викликає ряд серйозних запитань за міжнародним правом у галузі прав людини. Жителі Криму, ІНВ відмовилися від громадянства Російської Федерації, стали іноземцями. Вони можуть отримати посвідку на проживання у спрощеному порядку, що надає їм певні права, якими користуються громадяни Російської Федерації, як-от право на пенсію, безоплатне страхування здоров'я та соціальну допомогу право працювати за професіями, для котрих громадянство Російської Федерації не є обов'язковою вимогою.

Здійснення правосуддя і право на справедливий суд. У Договорі про прийняття був передбачений перехідний період до 1 січня 2015 р. для повного застосування правової бази Російської Федерації у Криму. УВКПЛ нагадує, що згідно з міжнародним гуманітарним правом кримінальне законодавство, діюче на окупованій території, повинно залишатися чинним застосовуватися судами, за винятком норм, які становлять загрозу безпеці окупаційної держави або з перешкодою для застосування відповідних положень міжнародного гуманітарного права. Як документально зафіксовано УВКПЛ, судові та правоохоронні органи Російської Федерації в Криму часто порушували презумпцію невинуватості, право на термінове отримання інформації про характер і причину обвинувачення, право захищатися або отримати допомогу адвоката за власним вибором, право на достатню кількість часу для підготовки до захисту, право на суд без невиправданої затримки, право на оскарження, перегляд, право на розгляд у незалежному та неупередженому суді та право не давати показань проти самих себе або не визнавати себе винними. Були також зафіксовані випадки залякування налаштованих проти присутності Російської Федерації у Криму.

Права осіб, котрі тримаються під вартою. Після того, як Російська Федерація взяла Крим під свій контроль, місцеві суди припинили всі поточні апеляційні розгляди за українським законодавством, чим порушили права та гарантії справедливого судового розгляду. Українське кримінальне законодавство було

скасовано, а вироки щодо відбування покарання ув'язнених перекваліфіковані відповідно до законодавства Російської Федерації. Невдовзі після окупації Криму листування між членами сім'ї заборонені та всі відвідування, що були правом ув'язнених. Значне число контингенту ув'язнених було переведено з Криму до Російської Федерації.

Право на свобода думки, совісті та релігії. Згідно із однією з норм звичаєвого міжнародного гуманітарного права, переконання і релігійні обряди цивільних осіб і осіб, що припинили участь у військових діях, повинні поважатися. Ст. 58 четвертої Женевської Конвенції передбачає, що окупаційна держава повинна давати релігійним служителям змогу надавати духовну допомогу членам своїх релігійних громад, а ст. 15 Додаткового протоколу 1 до цієї конвенції говорить, що окупаційна держава повинна поважати і захищати цивільний духовний персонал. Крім того, МПГПП і ЄКПЛ передбачають, що кожна людина має право на свободу думки, совісті, право сповідувати свою релігію і переконання. Ці права підлягають лише тим обмеженням, які встановлені законом і є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і права і свободи інших осіб.

Свобода зібрань гарантує людям право мирно збиратися заради та/або обговорення будь-якої проблеми. Вона захищена різними міжнародними правовими актами.

Свобода вираження думок і свобода засобів масової інформації. Дане право гарантує безперешкодне дотримання своїх поглядів. Журналісти піддавалися нападам і жорстокому поводженню, проте ніяких розслідувань за цими епізодами не проводилося. У червні 2014 р. було заборонено поширення єдиної україномовної газети «Кримська світлиця», і її редакції довелося звільнити орендовані приміщення. Журналісти піддавалися нападам і жорстокому поводженню, проте ніяких розслідувань не проводилось.

Право зберігати свою ідентичність, культуру і традиції. Влада Російської Федерації в Криму відмовляла групам, які сприймалися нею як ворожі щодо Російської Федерації і статусу Криму в праві на різні прояви української і кримськотатарської культури та ідентичності. Застосовувалися тиск, залякування і заборони і адміністративні або судові рішення. Такі дії порушують ст. 15 МПЕСКП, яка гарантує кожній людині право на участь у культурному житті. Після окупації Криму українська та кримськотатарська громади були обмежені в можливості

демонструвати державні та культурні символи і публічно відзначати дати, які мають важливе значення для цих громад.

Право на освіту рідною мовою Міжнародні акти в галузі прав людини, ратифіковані і Україною, Російською Федерацією, гарантують право на освіту. Держави зобов'язані приділяти пріоритетну увагу запровадженню обов'язкової і безкоштовної початкової освіти і «вживати заходів» з можливості отримання середньої, вищої освіти.

Що стосується університетського рівня, то у вересні 2014 р. був закритий Факультет української філології та українознавства в Таврійському національному університеті ім. Вернадського. До кінця 2014 р. українську мову як мову викладання було виключено з університетської освіти Криму.

Висновок Ситуація з правами людини на окупованих територіях та в зоні конфлікту погіршилася. Примусове введення громадянства і правової бази Російської Федерації та, як результат, відправлення правосуддя згідно з цією базою значною мірою обмежили свободи громадян. Російська Федерація застосувала законодавство з порушенням міжнародного гуманітарного права. Не забезпечувалося ефективне розслідування порушень прав людини, які негативно вплинули на право на життя, свободу і безпеку. Судова влада не відстоювала верховенство права і не здійснювала належне відправлення правосуддя. Вкрай необхідно забезпечити відповідальність за порушення прав людини та відшкодування шкоди постраждалим від зловживань.

НАПРЯМОК IV. МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Василенко К. О., курсант 2-го курсу 203 навчального взводу Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної Академії внутрішніх справ, науковий керівник: Мельничук С. М., професор кафедри адміністративних та цивільно-правових дисциплін Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної Академії внутрішніх справ

Захист прав людини: актуальні проблеми практики

На сьогодні практично немає держав чи інших суб'єктів міжнародного права, які б не визнавали права людини, що проголошені міжнародними конвенціями, спектр яких є широким, і

якими володіють незалежно від національності, раси, статі, національного чи етнічного походження, віросповідання, мови тощо. Спостерігається тенденція й до посилення їх захисту в демократичних державах.

В Україні права людини закріплені в Конституції України – Законі, норми якого мають пряму дію. Вони визначають зміст та спрямованість діяльності держави, а також відповідальність держави за свою діяльність, в основі якої лежить обов'язок утвердження та забезпечення основоположних прав людини шляхом створення системи захисту прав людини, встановлення її чітких юридичних процедур. Втім це не створює належних умов для їх дієвого захисту. Також залишається низькою й обізнаність громадян про свої права та шляхи поновлення порушених прав. А динамічність реформаційних процесів, які охоплюють соціальну, економічну та інші сфери суспільного життя, в тому числі й систему органів державної влади, наявність суперечностей між нормами закону й правозастосуванням та інше, актуалізують питання захисту прав людини, які потребують постійної уваги з боку науки й практики. Особливого значення вони набувають в контексті євроінтеграційних процесів, запровадження європейських стандартів у цій сфері.

Втім ці питання не є новими для вітчизняної науки, про що свідчать праці дослідників, зокрема С. Бобровник, А. Колодія, В. Котюка, О. Лисенкова, О. Мурашина, А. Олійника, Н. Онищенко, В. Тація та інших.

Аналіз юридичної літератури з означеної проблематики свідчить про однотипність висловлених позицій як до розуміння поняття прав людини, які зазвичай трактуються як певні можливості людини, котрі необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути загальними та рівними для всіх людей¹³⁴; правові можливості (надбання), необхідні для існування і розвитку особи, які визнаються невід'ємними, мають бути загальними і рівними для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів¹³⁵; правові можливості (міра свободи) особи, здатні забезпечити її розвиток у конкретно-історичних умовах, що

---

¹³⁴ Європейська конвенція про захист прав та фундаментальних свобод людини з протоколами 1950 р. Международные акты о правах человека: сборник документов. М., 2009. 10 с.

¹³⁵ Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Українська енциклопедія, 2003. Т. 2. 447 с.

закріплені як міжнародні стандарти, загальні і рівні для всіх людей і гарантовані законами держави як невідчужувані ¹³⁶; найважливіший інститут права будь-якої сучасної держави, який є проявом демократичної держави ¹³⁷, так і щодо захисту прав людини.

Вважається, що Конституція України визначає систему органів і посадових осіб різних рівнів, які повинні захищати права людини, а в законах України деталізована процедура їх діяльності в межах повноважень. До переліку таких органів можна віднести Верховну Раду України, Президента України, суди України, органи прокуратури, адвокатури, правоохоронні органи та інші. Тож захищати і здійснювати права, поважати їх є первинним обов'язком держави, а вторинним виступає обов'язок регіональних або міжнародних трибуналів, які втручаються у ситуацію, тоді, коли держава свідомо чи послідовно порушує права.

В окремих резолюціях Парламентської асамблеї ОБСЄ з прав людини та в окремих Керівних принципах з питань діяльності правозахисників, містяться стандарти відповідної поведінки державних органів, які можуть бути застосованими й для правозахисту. А, питання організації в європейських державах механізмів конституційної юстиції, спроможних захистити права людини, залишаються предметом значної уваги Ради Європи ¹³⁸.

Загалом, держави сьогодні визнають глобальний характер прав і свобод людини, пріоритет загальнолюдських цінностей, закріплених у міжнародних правових актах. Вони стверджують, що в системі механізмів захисту прав і свобод людини наявні два рівні (внутрішньодержавний і міжнародний), які виступають двома самостійними системами, між якими є взаємозв'язок ¹³⁹.

Так, міжнародна система захисту прав людини охоплює всесвітні (універсальні) та регіональні договори в рамках міжнародного права з прав людини, міжнародного гуманітарного і міжнародного кримінального права та відповідні контрольній правозахисні органи, міжнародні політичні норми щодо прав людини, які концентруються на правах людини в міжнародних відносинах та

---

¹³⁶ Ганзицька Т.С., Штанько М.В. Міжнародні стандарти прав людини: теорія та практика реалізації в Україні. URL: http://www.pap.in.ua/4_2015/4.pdf

¹³⁷ Фрицький О.Ф. Конституційне право України. К.: Юрінком-Інтер, 2016. 64 с.

¹³⁸ Деркач А. Нормативні механізми захисту прав людини в європейських країнах та конституційна юстиція. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 7. С. 133.

¹³⁹ Лемак В.В., Турянця В.В. Складові механізми захисту та гарантії прав і свобод людини. *VisegradJournalonHumanRights*. 2014. №2. С. 186.

способах, якими держави та інші суб'єкти міжнародних відносин визначають і забезпечують права людини¹⁴⁰.

А, Європейська конвенція про захист прав і основоположних свобод є основою європейської системи захисту прав людини, в межах якої було засновано Європейський Суд з прав людини, який і на сьогоднішній день є найефективнішим механізмом захисту прав людини, діяльність якого присвячена виключно захисту прав людини¹⁴¹.

Попри це, в юридичній літературі висловлюються позиції щодо потреби в удосконаленні механізмів реалізації прав людини, дії та дієвості права¹⁴².

Адже відсутність конструктивного змісту правових норм, дискримінаційні прояви, зловживання владою, корупційні ризики, недоліки у сфері практичного застосування норм законодавствата багато інших чинників, породжують проблеми в сфері захисту прав людини.

Невід'ємною ж складовою захисту прав людини органами державної влади є відлагоджений соціально-правовий механізм реалізації громадянами їхніх прав і свобод на основі створення такої держави, яка неухильно визнає і дотримується міжнародних стандартів у цій сфері¹⁴³.

Зважаючи на зазначене, стан захисту прав людини в Україні в сучасних умовах потребує надійного й дієвого нормативно-правового підґрунтя, збалансованої системи органів державної влади та громадянської активності.

---

¹⁴⁰ Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Українська енциклопедія, 2003. Т. 2. 447 с.

¹⁴¹ Права людини: міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи / упоряд. В. Павлик, В. Тесленко. К.: Факт, 2017. 12 с.

¹⁴² Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. Н.В. Пильгун, О.Ю. Вінчук. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2018. № 1(17). С. 11

¹⁴³ Стахура Б.І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2019. 9 с.

Книш В. В., професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», доктор юридичних наук, доцент. Науковий консультант Центру дослідження конституційної юстиції ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника».

Вплив механізму конституційно-правової відповідальності на реалізацію положень Загальної декларації прав людини в Україні

У системі цих прав можна виділити цілі групи прав і свобод, які лягли в основу міжнародно-правового визначення правового статусу особи. Зокрема, серед загальновизнаних особистих прав і свобод особи можна визначити наступні:

1) право на свободу і рівність (відповідно до ст. 1 Загальної декларації прав людини, всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства);

2) право на життя, свободу і особисту недоторканість (за ст. 3 Загальної декларації прав людини, кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність);

3) право на правосуб'єктність (згідно ст. 6 вищевказаної Декларації, кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності);

4) право на рівний захист перед законом та недискримінацію (за ст. 7 Декларації, всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації);

5) право на відновлення правосуб'єктності (за ст. 8 Декларації, кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом);

6) право на об'єктивність і неупередженість кримінального переслідування (згідно ст. 9 – 11 Загальної декларації прав людини, ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання. Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог

справедливості незалежним і безстороннім судом. Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту. Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом. Не може також накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину);

7) право на укладення шлюбу та створення сім'ї, на захист сім'ї, батьківства і дитинства (згідно ст. 16 Декларації, Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу та під час його розірвання. Шлюб може укладатися тільки при вільній і повній згоді сторін, що одружуються. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави);

8) право на недоторканість особистого і сімейного життя, недоторканість житла, таємницю кореспонденції, на захист честі і гідності (за ст. 12 Декларації, ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканість його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань);

9) право на свободу пересування (згідно ст. 13 Декларації, кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави. Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну);

10) право на свободу думки, совісті і релігії (за ст. 18 Декларації, кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів);

11) право на вільне висловлювання своїх думок, свободу переконань, на інформацію та вільне її поширення (згідно ст. 19 Декларації, кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення. Це право включає свободу безперешкодно

дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів)¹⁴⁴.

У Загальній декларації прав людини також визначено систему політичних прав і свобод особи, до яких віднесено:

1) право на громадянство (за ст. 15 Декларації, кожна людина має право на громадянство. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство);

2) право на свободу мирних зборів та на добровільність вступу до асоціацій (Відповідно до ст. 20 Декларації, кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації);

3) право на участь у виборах, на безпосередню та опосередковану участь в управлінні та на доступ до державної служби (згідно ст. 21 Декларації, кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування)¹⁴⁵.

Загальна декларація прав людини і громадянина також визначає систему економічних прав людини і громадянина, до яких належать:

1) право на майно (згідно ст. 17 Декларації, Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна);

2) право на працю, справедливу винагороду за неї та на захист цього права (за ст. 23 Декларації, кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття. Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю. Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення. Кожна

---

¹⁴⁴ Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

¹⁴⁵ Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

людина має право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів¹⁴⁶.

У Загальній декларації прав людини визначено цілісну систему соціальних прав особи, зокрема:

1) право на гідний життєвий рівень та належний соціальний захист (згідно ст. 25 Декларації, кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини. Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однакоим соціальним захистом);

2) право на достатнє соціальне забезпечення (за ст. 22 Декларації, кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави);

3) право на відпочинок і дозвілля (згідно ст. 24 Декларації, кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку)¹⁴⁷.

Окреме місце у Загальній декларації прав людини визначене для освітньо-культурних прав і свобод людини і громадянина. До них належать:

1) право на освіту (за ст. 26 Декларації, Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток

---

¹⁴⁶ Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

¹⁴⁷ Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей);

2) право доступу до культурних здобутків суспільства та право на результати індивідуальної творчої діяльності (згідно ст. 27 Декларації, кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами. Кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є) ¹⁴⁸.

На реалізацію зазначених прав особи, передбачених Загальною декларацією прав людини 1948 р., спрямований внутрішньодержавний механізм України, невід'ємним елементом якого виступає і механізм конституційно-правової відповідальності.

Механізм реалізації конституційно-правової відповідальності – це сукупність пов'язаних між собою нормативних, інституційних, функціональних та ідеологічних елементів (автономних підсистем), за допомогою яких забезпечується свідоме використання своїх прав, виконання обов'язків, дотримання заборон, а в разі вчинення конституційно-правового делікту – застосування конституційно-правових санкцій з метою забезпечення конституційної законності, дисципліни та правопорядку ¹⁴⁹.

Вважаємо за доцільне викласти ці елементи у більш системній формі. Зокрема, пропонується об'єднати правові норми, які визначають конституційно-правовий статус суб'єктів конституційних правовідносин (в т. ч. і державно-владних та державно-політичних відносин), правові норми, які визначають форми їх протиправної діяльності, а також включити сюди інші норми, які викладені у статусних законах про цих суб'єктів. Таку сукупність норм

---

¹⁴⁸ Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

¹⁴⁹ Книш В. В. Механізм реалізації конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційних (державно-владних та державно-політичних) правовідносин в Україні // Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 06 березня 2014 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2014. С. 67.

пропонується визначити як нормативну (регулятивну) підсистему механізму реалізації конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційних правовідносин.

Пропонується також визначити, як єдиний елемент, державні органи, які здійснюють контроль за діяльністю суб'єктів конституційних правовідносин (в т. ч. і державно-владних та державно-політичних відносин), органи правосуддя, у компетенцію яких входить здійснення конституційного правосуддя і які разом забезпечують державний контроль, а також громадянське суспільство та його інститути, які забезпечують громадянський контроль і тим самим сприяють реалізації як позитивної (перспективної), так і негативної (ретроспективної) конституційної відповідальності таких суб'єктів. Сукупність суб'єктів, які забезпечують державний та громадський контроль у сфері конституційної відповідальності, пропонується визначити, як інституційну підсистему механізму реалізації конституційно-правової відповідальності¹⁵⁰.

Нормативно визначену процесуальну форму розгляду справ про відповідальність суб'єктів конституційних правовідносин (в т. ч. і державно-владних та державно-політичних відносин) пропонується розглядати більш широко – як сукупність процедур та порядків, пов'язаних з реалізацією їх конституційної відповідальності (як позитивної (перспективної), так і негативної (ретроспективної) відповідальності). Їх пропонується розглядати як функціональну підсистему механізму реалізації конституційно-правової відповідальності.

Разом з тим, на наш погляд, варто виділити також ідеологічну підсистему механізму реалізації конституційної відповідальності, який включає в себе свідоме ставлення суб'єктів конституційних правовідносин (в т. ч. і державно-владних та державно-політичних відносин) до реалізації своїх прав, виконання обов'язків, дотримання заборон, а також до здійснення своїх завдань і функцій перед іншими суб'єктами конституційних відносин (позитивна (перспективна) конституційна відповідальність, яка передбачає у першу чергу інтелектуальний аспект), а також готовність нести відповідальність за вчинення конституційно-правових деліктів (негативна

---

¹⁵⁰ Книш В. В. Механізм реалізації конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційних (державно-владних та державно-політичних) правовідносин в Україні // Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 06 березня 2014 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2014. С. 68 – 69.

(ретроспективна) конституційна відповідальність, яка виражається у першу чергу через вольовий (поведінковий) аспект)¹⁵¹.

Разом з тим, незважаючи на імплементацію міжнародно-правових норм, покладених в основу змісту Загальної декларації прав людини у внутрішнє законодавство України через різні правові механізми, включаючи і механізм конституційно-правової відповідальності, зберігається істотна відмінність між нормативним рівнем їх закріплення (де-юре) та фактичним станом існуючих правовідносин (де-факто). Тут основною причиною, на нашу думку, є недостатнє застосування організаційних механізмів у системі конституційно-правової відповідальності в Україні, а також недостатність внутрідержавного громадянського та зовнішнього міжнародного контролю за реалізацією положень Загальної декларації прав людини.

Зінич Л. В., викладач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», кандидат юридичних наук

Забезпечення та захист права на освіту в системі прав людини

Освіта – цілеспрямований процес виховання і навчання, а також сукупність придбаних знань, умінь, навичок, продукт формування розуму, фізичних здібностей і характеру особистості. Високий розвиток освіти у широкому значенні передбачає собою формування людської свідомості, що спрямовується на повагу до різних націй та народів, гуманізм, розуміння поняття абсолютної рівності кожної особи перед правом та законом. Саме тому забезпечення та захист права на освіту є одним з головних завдань кожної держави, що демонструє необхідність аналізу даного питання.

Особливе місце у сфері права на освіту посідає питання інклюзивної освіти, яке за останні десятиліття набуло масштабного міжнародного поширення і розгляду. У зв'язку з цим виникає

---

¹⁵¹ Книш В. В. Механізм реалізації конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційних (державно-владних та державно-політичних) правовідносин в Україні // Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 06 березня 2014 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2014. С. 69.

необхідність повторного розгляду права на освіту з внесенням певних нормативних доповнень з урахуванням розвитку технологій, потреб кожної людини.

На сучасному етапі розвитку суспільства дані права закріплені в таких основних міжнародних документах як Декларація прав людини і громадянина (1789 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), Європейська соціальна хартія (1996 р.) тощо. З метою захисту основоположних прав людини був створений Європейський Суд з прав людини (1959 р.), що діє на основі Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод (1950 р.), а також Міжамериканський та Африканський Суди з прав людини. Основним нормативно-правовим джерелом прав людини виступає Загальна Декларація прав людини, прийнята у 1948 році Генеральною Асамблеєю ООН. Даний документ складається з 30 статей, що закріплюють невід'ємні права кожної особи, а стаття 26 закріплює право кожної людини на освіту. Досить важливим у галузі прав людини є інститут права на освіту. Як відомо, освіта забезпечує передачу знань від покоління до покоління, розповсюдження і зберігання культури суспільства, створення нових умов для реалізації потреб людей в знаннях, здійснення соціального контролю. Право на освіту виступає як невід'ємне право людини і громадянина, тісно взаємопов'язане з іншими основними правами, що закріплені в конституціях держав і в міжнародно-правових актах. Реалізація даного права забезпечує створення умов для особистісного та професійного зростання, здійснення самореалізації. Воно не належить до першого покоління прав людини, однак сьогодні може бути віднесено до числа найбільш значущих. Як зазначають вітчизняні соціологи: «накопичуючи в собі минулий і справжній соціальний досвід, освіта тим самим створює передумови для соціальних інновацій у всіх сферах суспільного життя... Освіта за своїми функціями і змістом є сферою, системоутворюючою все суспільство».¹⁵² Як зазначає Логачова В.В.: «право на освіту, як соціальне право, вперше було закріплено в Конституції Мексики 1917 року»¹⁵³. Згодом воно було визнане в багатьох міжнародно-правових

---

¹⁵² Григор'єв С. І., Матвеева Н.А. Некласична соціологія освіти початку XXI століття: навч. посіб. Алтайський регіональний науковий центр СО РАН, 2000. 54 с.

¹⁵³ Логачова В.В. Право на освіту як важливе соціальне право громадян України. *Advanced technologies of science and education* : матеріали XIV міжн. наук. інтернет-конф., 19-21.04.2018 р. URL: <http://intkonf.org/logachova-vv-pravo-na-osvitu-yak-vazhlivesotsialne-pravo-gromadyan-ukrayini/>.

актах. Так, стаття 26 Загальної декларації прав людини проголошує, що: «1. Кожна людина має право на освіту.

Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного. 2. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру. 3. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей»¹⁵⁴. Аналогічне формулювання права на освіту закріплене у Статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Важливим документом даного інституту є й Конвенція ООН про права дитини, стаття 28 якої закріплює не лише право на безкоштовну початкову освіту, а й забезпечує доступність інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей, вживання заходів для сприяння регулярному відвіданню шкіл і зниженню кількості учнів, які залишили школу¹⁵⁵. Ці положення означають, що кожна держава повинна без виключень забезпечити кожній дитині право на освіту, не перешкоджаючи батькам прямими чи непрямыми способами обирати будь-яку навчальну установу для дитини.

Право на освіту також було підтверджено іншими договорами, які охоплюють конкретні групи (жінки та дівчата, інваліди, мігранти, біженці, корінні народи тощо) та контексти (освіта під час збройних конфліктів). Воно також було включено до різних регіональних договорів і закріплено як право в переважній більшості національних конституцій. Досить велику кількість справ з приводу порушення права на освіту було розглянуто в Європейському Суді з прав людини. Однією з найвідоміших є Бельгійська мовна справа (1968 р.), за результатами якої Суд постановив, що держави повинні надавати кожній особі можливості і гарантії навчання у відповідних закладах, однак до обов'язків держави не входить створення спеціальної мовної системи для різних мовних груп. Разом з тим, було визнано порушення статті 2 Протоколу № 1, оскільки, хоча Бельгія

---

¹⁵⁴ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. №995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 12.05.2019).

¹⁵⁵ Декларація прав дитини, документ від 20.11.1959 р. №995_384. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 12.05.2019).

забезпечувала кожному доступ до освіти, це відбувалось за ознакою мовної дискримінації. У Справі № 8844/80 («X. v. The United Kingdom») Суд постановив, що виключення особи з вищих навчальних закладів за систематичні прогули не є ознакою певної дискримінації і не порушує права на освіту, оскільки навчальний заклад в повній мірі надавав можливості для професійного навчання.

Велику кількість справ у сфері права на освіту було розглянуто і в національних судах. Однією з найважливіших в історії не лише для США, а й для всього світового співтовариства стала Справа Верховного Суду США «Oliver Brown v. Board of Education of Торека» (1951 р.), за якою вперше за всю судову практику було визнано право негроїдної раси навчатись у всіх навчальних закладах разом з білошкірими. Таким чином було офіційно визнано заборону расової освітньої дискримінації. А історична Справа «West Virginia State Board of Education v. Barnette» закріпила заборону обмеження права на освіту у зв'язку з віросповіданням. «Право на освіту закріплене у конституціях всіх сучасних демократичних держав, що дає кожній людині право на певні форми поведінки з боку держави. Держави зобов'язані поважати, захищати і реалізовувати право на освіту»¹⁵⁶.

В Україні право на освіту гарантується Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту» тощо. Особливістю національного законодавства є офіційне закріплення права не лише на обов'язкову початкову освіту (як в багатьох міжнародних документах), а й на загальнообов'язкову середню освіту. Зокрема, стаття 53 Конституції України зазначає: «повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах, розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі»¹⁵⁷. За незаконну відмову у прийнятті до навчального закладу будь-

---

¹⁵⁶ Невага Л.М. Міжнародно-правова основа права на освіту в системі прав людини. *LiberAmicorum* до 60-річчя проф. М.В. Буроменського : моногр. – Львів; Одеса: Фенікс, 2017.

¹⁵⁷ Конституція України від 28 серпня 1996 р. №254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

якої власності та за незаконну вимогу оплати за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах стаття 183 Кримінального кодексу України передбачає штраф до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років ¹⁵⁸. Згідно з останніми даними Інституту статистики ЮНЕСКО у липні 2016 року 263 мільйони дітей та молоді залишилися без освіти. Найпоширенішою причиною цього є дискримінаційне ставлення до дітей з інвалідністю, певними вадами здоров'я. Саме тому за останні десятиліття важливим питанням для всього міжнародного співтовариства у сфері права на освіту постає питання інклюзивної освіти, що являє собою виховання і навчання осіб з обмеженими можливостями разом зі здоровими однолітками, в процесі якого вони можуть досягати якнайповнішого прогресу в соціальному розвитку. Формальну інклюзію можна вважати прихованою формою дискримінації. Якщо дитині надається доступ до загальноосвітньої системи, яка не має умов для забезпечення відповідного згідно з її особливими потребами навчання, її право на якісну освіту, в дійсності, порушується ¹⁵⁹.

Забезпечення того, щоб кожна людина мала рівні можливості для навчання залишається проблемою в усьому світі. Завдання №4 Концепції розвитку щодо освіти в рамки дій програми «Освіта 2030» підкреслюють інтеграцію як основу для якісної освіти. Конвенція ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в освіті (1960 р.) та інші міжнародні договори про права людини забороняють будь-який виняток або обмеження можливостей для навчання на основі соціально приписаних або сприйнятих відмінностей: за статтю, етнічним чи соціальним походженням, мовою, релігією, національністю, економічним станом тощо. У цьому контексті ЮНЕСКО сприяє впровадженню інклюзивних систем освіти, які поважають різноманітні потреби, здібності та характеристики, а також усувають всі форми дискримінації в навчальному середовищі. Дана міжнародна організація співпрацює з урядами та партнерами для вирішення проблеми виключення з системи освіти та нерівності, особливу увагу приділяючи дітям з інвалідністю. Як зазначає В. Мицик: «серед спеціалізованих установ системи ООН найбільш активну політику в галузі прав людини проводять також Міжнародна

---

¹⁵⁸ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

¹⁵⁹ Малофєєв М.М. Інклюзивна освіта в контексті сучасної соціальної політики. Виховання і навчання дітей з порушеннями розвитку. 2009. № 6. С. 3-4.

організація праці та Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури»¹⁶⁰.

Питання інклюзивної освіти було розглянуто і в ході міжнародної Конференції Міністрів, що проходила з 24 по 25 травня 2018 р. в Парижі¹⁶¹. Паризька конференція відбулась з питань розбудови Європейського простору вищої освіти, де учасники взяли зобов'язання щодо його подальшого розвитку та посилення співпраці між країнами для кращого майбутнього у сфері вищої освіти. На даному заході було розглянуто програми і методики інтеграції людей з обмеженими можливостями до звичайних освітніх закладів, необхідність трансформації внутрішнього законодавства держав, проведення реформування освітнього процесу у відповідності до потреб інклюзивної освіти. Було розглянуто питання й щодо активного залучення в навчальний процес цифрового середовища, що передбачає використання електронних засобів доступу до інформації, розширення мультимедійної сфери. В результаті проведення освітньої реформи в Україні було внесено зміни до національного законодавства, що передбачають обов'язкове прийняття до навчального закладу (без жодних заборон чи виключень) осіб з особливими потребами, створення спеціальних інклюзивно-ресурсних центрів, розробку та впровадження нової освітньої програми перепідготовки спеціалістів. З 2018 року «Особам з особливими освітніми потребами забезпечується право на навчання за допомогою найбільш доступних для таких осіб мови, методів і способів спілкування, зокрема навчання жестовою мовою, шрифтом Брайля»¹⁶².

Зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що права людини на освіту займають одне з найважливіших місць у взаєминах держави і особистості. Вони закріплюють сферу свободи і самовизначення людини, на основі загальноновизнаних міжнародних конвенцій та норм у галузі прав і свобод людини стабілізують суспільні відносини, визначають межі юрисдикції держави щодо втручання у сферу права людини на освіту та відповідальність

---

¹⁶⁰ Мицик В.В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник для ВУЗів: видавн. дім «Проміні», 2010. 118 с.

¹⁶¹ EuropeanHigherEducationalArea (EHEA) MinisterialConference – ParisCommuniqué, – 25 May 2018. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/european-union/events/article/european-higher-education-area-ehea-ministerial-conferenceparis-communique-25> (дата звернення: 16.05.2019).

¹⁶² Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України від 23 травня 2017 р. № 2053-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 30. Ст. 322.

держави перед людиною за порушення цих прав. Основним і невід'ємним правом кожної людини є право на освіту, що повинно обов'язково забезпечуватись і гарантуватись державою. Освіта є ключовим соціальним і культурним правом і відіграє важливу роль у зменшенні бідності та дитячої праці. Освіта необхідна для того, щоб людина знала культуру, історію і сталі цінності того суспільства, в якому живе. Крім того, освіта сприяє демократії, миру, толерантності, розвитку та економічному зростанню, використанню досягнень наукового прогресу. Вона також повинна включати в себе не тільки грамотність і літературу, але й життєві навички, такі як здатність приймати зважені рішення, вирішення конфліктів мирним шляхом, розвиток здорового способу життя, сильні соціальні відносини, творчі таланти та інші здібності. Великий вплив на розвиток даного інституту мають рішення міжнародних судів, які своєю діяльністю запобігають порушенню чи зловживанню державами права людини і громадянина на освіту. Однак, сама наявність таких порушень є показником необхідності адаптації національних законодавств у відповідності до міжнародних актів задля забезпечення права на освіту у повній мірі.

Попроцька І. В., студентка групи ПР-33 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук Албу А. А.

Забезпечення прав та свобод людини і громадянина в Україні: сучасний стан та перспективи

В сучасному демократичному, правовому суспільстві значення організаційних гарантій у реалізації прав та свобод громадянина підвищується, подальшого розвитку набувають їх форми та методи. Український народ – це перш за все громадяни України усіх національностей і саме вони обрали свій шлях побудови демократичної Держави, тобто Держави, в якій буде здійснено принцип панування права, що ґрунтується на визнанні прав і свобод людини.

Права і свободи людини для української держави та суспільства були і є визначальним чинником демократичного розвитку та показником європейської орієнтації.

Прийняття Конституції України стало важливим кроком у нормативній регламентації Парламентом України основних прав і

свобод громадян. Сучасне конституційне законодавство України в частині закріплення прав та свобод громадян відповідає міжнародно-правовим стандартам прав людини, Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародному пакту про громадянські та політичні права від 19 грудня 1966 року, Міжнародному пакту про економічні, культурні й соціальні права від 19 грудня 1966 року.

«Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» – таким твердженням починається ст. 3 Конституції України. Тим самим на найвищому конституційному рівні закріплюється та проголошується якісно новий підхід до розуміння взаємовідносин держави й особистості, що модифікує нові взаємовідносини між зазначеними суб'єктами, в яких на перше місце висувається людина, а не держава.

Ст. 3 Конституції України передбачає, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і напрями діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»¹⁶³.

Утвердження прав і свобод людини – це їх визнання державою, що в контексті реалізації може здійснюватись різними засобами, шляхом відповідних дій держави, її органів і посадових осіб, наприклад виголошенням у деклараціях, заявах, закріпленням прав людини в Конституції, інших законах, участю в підготовці і прийнятті міжнародних документів щодо прав людини шляхом приєднання до відповідних міжнародних договорів, їх ратифікації.

Забезпечення ж прав і свобод людини – це створення відповідних умов для здійснення прав і свобод людини, що включає такі три цілеспрямовані напрями державної діяльності: 1) сприяння реалізації прав і свобод людини (шляхом позитивного впливу на формування їх загально соціальних гарантій); 2) охорона прав і свобод людини (шляхом вжиття заходів, зокрема юридичних, для запобігання правопорушенням); 3) захист прав і свобод людини (у разі їх порушення з боку будь-якого суб'єкта).

Як констатує професор Прієшкіна О.В, за роки незалежності в нашій державі утворено досить задовільну законодавчу базу з прав людини і громадянина. Перш за все, як у цих прав є чіткі конституційні гарантії, а також було прийнято низку законодавчих

---

¹⁶³ Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

актів, які безпосередньо стосуються цієї сфери. Серед законодавчих актів, що є найважливішими в зазначеній сфері, слід назвати наступні закони України: «Про громадянство в Україні» (нова редакція), «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини», «Про імміграцію», «Про біженців», «Про мови в Україні», «Про реабілітацію жертв політичних репресій», «Про приєднання України до Конвенції ООН про статус біженців і Протоколу про статус біженців»¹⁶⁴.

Найголовнішим компонентом повноцінного життя людини є свобода. Лише в її умовах людина повною мірою може задовольнити власні потреби і інтереси, може ставити перед собою найрізноманітніші цілі і намагатися їх досягти, може розвивати і реалізовувати у різних напрямках свої здібності.

Фактично право на свободу і право на особисту недоторканість - це два окремих права людини, що мають самостійні сфери регулювання і механізми реалізації. Але вони настільки тісно доповнюють одне одного. Об'єднала їх в одному положенні, проголосивши, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29). Як право на свободу, так і право на особисту недоторканність закріплені в ст. 29 Конституції в найбільш загальному вигляді, що складає основу для реалізації свободи людини в будь-яких площинах соціальної діяльності, у її політичному, соціальному, економічному, духовному та інших вимірах, та концентрує у собі весь комплекс різноманітних гарантій від неправомірного втручання у справи та життя людини¹⁶⁵.

Поряд з громадянськими правами є політичні права і свободи. Вони властиві, як правило, лише громадянам України. Це їх суб'єктивні права і свободи у політичній сфері. Вони опосередковують собою взаємовідносини особи і держави як політичної організації суспільства, особи і органів державної влади та місцевого самоврядування, особи і народу, суспільства в цілому як носія і джерела влади, особи і політичних партій та інших інститутів держави і суспільства. Саме ж виборче право та принципи й механізми його реалізації закріплюються у статтях 38, 69, 70, 71, 76 Конституції України, законах України «Про вибори народних депутатів України» від 25 березня 2004 р., «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 р., «Про Центральну виборчу комісію» від 30 червня 2004 р., постановах Верховної Ради України, указах

---

¹⁶⁴ Прієшкіна О. В. Забезпечення прав людини в Україні: стан та перспективи / О. В. Прієшкіна // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. - 2017. - Т. 200. - С. 110.

¹⁶⁵ Конституція України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Президента України, рішеннях і висновках Конституційного Суду України, рішеннях і повідомленнях Центральної виборчої комісії та інших підзаконних актах у сфері виборчого права.

Схожі нормативно-правові гарантії створюють умови для належної реалізації й інших конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Таким чином, Конституція України є гарантом прав громадянина, оскільки вона гарантує кожній людині широке коло політичних, соціальних та економічних прав і свобод. “Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний розвиток особистості”. Отже, до юридичних гарантій прав та свобод людини і громадянина, на нашу думку, відносяться насамперед норми-принципи Конституції та інших законів, які містять гарантії або є гарантіями.

Гарантом прав і свобод людини і громадянина є Президент України. В межах своєї компетенції організаційну діяльність по забезпеченню прав і свобод людини, громадянина, відповідно до Конституції, здійснюють Кабінет Міністрів; місцеві державні адміністрації; прокуратура; Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції; органи місцевого самоврядування. Також, в Україні діє близько 20 неурядових організацій, діяльність яких пов'язана з правами людини. Діяльність цих організацій надзвичайно важлива для забезпечення гарантій прав людини: вони здійснюють і захищають правову просвіту, здійснюють експертизу чинного законодавства України на предмет його відповідності міжнародним стандартам з прав людини.

Варто зазначити, що права людини були, є й будуть відображенням різноманітних процесів, що відбуваються в суспільстві та природі, відображенням різноманітних інтересів, потреб людей, які виникають у зв'язку з цими процесами ¹⁶⁶.

І якщо донедавна ці потреби стосувалися лише соціальну сторону життя людей, то в останні десятиріччя вони виражають також і зміни, що відбуваються у зв'язку з активним впливом людини на навколишнє природне середовище і на природу самої людини. У зв'язку з цим один із напрямів розвитку прав людини може бути пов'язаний із новими революційними відкриттями і досягненнями в практичній медицині та в біології, що стосуються самої природи

---

¹⁶⁶ Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – С. 43.

людини як біологічної істоти, – це і трансплантація органів, і штучне запліднення, і вирішення проблем евтаназії та клонування, існування та використання генетично модифікованих (трансгенних) продуктів тощо. Винахід та використання цих відкриттів, що вторгаються «у свята святих» – природу самої людини, викликає масу питань, потребує їх критичного осмислення, вироблення не тільки етичних, але й правових критеріїв¹⁶⁷.

Як справедливо відмічає український вчений Ю. Шемшученко, «громадянське суспільство стає базисом демократичної держави тільки тоді, коли його інтереси й інтереси держави не протиставляються. Демократична держава повинна знімати суперечності, які виникають між нею і суспільством. З іншого боку, у процесі діяльності політичних партій, громадських об'єднань, засобів масової інформації інтереси громадянського суспільства повинні трансформуватися в інтереси держави. У разі протиставлення інтересів держави і суспільства останнє може перетворитись на руйнівний і дестабілізуючий фактор»¹⁶⁸.

Отже, можна дійти такого висновку, що на сучасному етапі розвитку Української держави і суспільства проблема забезпечення прав і свобод особи набуває особливого значення. Суть цієї проблеми полягає у недостатньому їх забезпеченні, що виявляється як у певних складнощах в практичній реалізації деяких прав і свобод, закріплених в Конституції України, так і в незадовільному стані їх захищеності.

Навіть незважаючи на те, що в Україні прийнято демократичне законодавство у сфері прав і свобод людини, в умовах соціально-економічної і політичної кризи, все ж немає ефективних механізмів захисту цих прав, що призводить до їх масових і систематичних порушень, а іноді просто до неможливості їх реалізації.

Проте, перспективи розширення положень та правового регулювання, а також модернізації наявного конституційного законодавства до аналогів міжнародного права, адже це одна з ключових потреб Євроінтеграції.

Тому, значимість реалізації українською державою прав і свобод людини і громадянина в сучасних умовах розбудови своєї державності має зростати. Але увага до вирішення цих проблем потребує активізації ролі і значимості суспільства і самої людини як основного суб'єкта забезпечення прав і свобод людини.

---

¹⁶⁷ Человек: философ.- энцикл. словарь / под общ. ред. И. Т. Фролова. – М. : Наука, 2000. – С. 3-7.

¹⁶⁸ Шемшученко Ю. Конституція України і права людини / Ю. Шемшученко // Право України. – 2001. – № 8. – С. 13–16.

Рішко Т. В., студентка групи ПР-33 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук Албу А. А.

Захист прав та свобод людини в Україні

Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини в наш час набули світового, глобального значення і вийшли на перше місце у міжнародній системі критеріїв оцінювання рівня розвитку демократії у певній державі. Україна, проголосивши незалежність, стала на шлях побудови правової держави і громадянського суспільства. Конституційний обов'язок держави щодо дотримання і захисту прав та свобод людини і громадянина полягає у створенні необхідних і достатніх умов для їх реалізації та механізму їх захисту. Тому проблема захисту прав і свобод людини і громадянина сьогодні і в нашій державі стала надзвичайно актуальною.

Питання забезпечення прав і свобод людини та громадянина традиційно перебувають у полі зору як теоретиків права, так і юристів-практиків. Захист прав людини – це основна мета держави, яка повинна створити гідні умови життя кожному, гарантувати свободу та забезпечити фундаментальні права. Конституція України передбачає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і напрями діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Права і свободи людини повинні бути не засобом контролю держави над громадянами та їх об'єднаннями, а засобом забезпечення індивідуальної автономії особистості і її взаємодії з іншими людьми, різними соціальними структурами, суспільством та державою¹⁶⁹.

О. Скакун зазначає, що права людини – це гарантована законом міра свободи (можливості) особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства в змозі забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей¹⁷⁰. Р.С. Харчук зауважує, що права людини – це система закріплених на міжнародному рівні цінностей, а також норм й механізмів, що належать людині з тієї тільки причини, що вона є

---

¹⁶⁹ Новіков В.В., Боровікова В.С. Про механізм реалізації прав і свобод людини. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 3. С. 47

¹⁷⁰ Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. 2-ге видання. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 122 с.

людина; направлені на захист гідності людини у відносинах із державою ¹⁷¹.

Обов'язок держави забезпечувати та захищати права людини і громадянина виступає як головна телеологічна домінанта Конституції, і в цьому перш за все виявляється її могутній демократичний та гуманістичний потенціал. Положення Конституції про те, що «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані» (ст. 22), що вони захищаються судом (ст. 55) свідчить про те, що за державою закріплюється її обов'язок різними правовими заходами забезпечити захист прав і свобод, здійснювати нормативне регулювання в даній важливій сфері відносин. Виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, права корінних народів і національних меншин (пп. 1, 3 ст. 92). Гарантом прав і свобод людини і громадянина виступає Президент України (ст. 102), обов'язок вживати заходів щодо їх забезпечення покладений на Кабінет Міністрів України (п. 2 ст. 116). Правозахисна функція виступає головною в діяльності судової влади, а місцеві державні адміністрації на відповідній території зобов'язані забезпечувати законність і правопорядок, дотримання прав і свобод громадян (п. 2 ст. 119) ¹⁷².

Варто відзначити, що положення ст. 3 Конституції України деталізуються в численних статтях її Розділу II «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина», норми якого не можна розглядати поза зв'язком із принципом визнання людини, її прав і свобод як найвищої цінності, і, звичайно, не можна вносити в них зміни та доповнення, які суперечать даному принципу.

Так, Прієшкіна О.В. зазначає, що конституційні права і свободи – це встановлені Українською державою, закріплені в її Конституції та інших законодавчих актах певні можливості, які дозволяють кожному громадянину обирати відповідний вид своєї поведінки, користуватися політичними, соціально-економічними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах. Конституційні права людини і громадянина – це певні можливості суб'єкта конституційно-правових відносин, що існують та функціонують відповідно до рівня розвитку громадянського суспільства й держави. Конституційні свободи людини і громадянина

---

¹⁷¹Харчук Р.С.Права людини: сучасний вимір поняття. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:PgPz1oxoG50J:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin>

¹⁷² Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

– це спроможність людини діяти відповідно до своїх інтересів та телеологічних настанов¹⁷³.

Таким чином, нині реальний захист прав людини належить до найгостріших проблем української дійсності. Він виступає важливішим завданням не тільки функціонування, а й існування української державності. Тому слід мати на увазі, що забезпечити дотримання прав людини в Україні можливо тільки за допомогою ефективного реформування системи влади та дотримання комплексного підходу до забезпечення прав людини як з боку держави, так і громадянського суспільства¹⁷⁴.

Верховна Рада України, як вищий законодавчий орган держави, здійснює захист прав і свобод людини і громадянина через законотворчу діяльність, через організацію спеціальних парламентських слухань, де обговорюються перспективні плани законодавчої діяльності по профільних проблемах, здійснення контрольних функцій за діяльністю правоохоронних органів і місцевих державних адміністрацій у сфері прав людини¹⁷⁵.

Отже, дуже важливим у діяльності відповідних міністерств, державних комітетів, відомств у профільній сфері є активізація їхньої роботи у справі інформування населення по правах людини, проведення наполегливої роботи задля того, щоб весь комплекс питань про сфери законодавчого забезпечення, практичної реалізації і захисту прав людини і громадянина ставав більш доступним для ознайомлення та вивчення всіма членами суспільства. Лише відкритість і гласність у цій сфері можуть стати запорукою і дієвим фактором утвердження в Україні дійсно правової демократичної держави, в якій реально будуть забезпечуватися права і свободи громадян.

Державними й недержавними інституційними засобами захисту прав і свобод людини насамперед слід назвати органи судової влади, поліцейські органи, прокуратуру та омбудсмена. Органи судової влади є першим засобом забезпечення прав і свобод людини. Саме на суд як на орган судової влади суспільство покладає особливу відповідальність за правильне застосування законів, за утвердження режиму законності в державі. Визнання, дотримання і захист прав людини та громадянина – це обов'язок держави, який може бути

---

¹⁷³ Прієшкіна О.В. Права людини в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Правова держава. 2017. № 26. С. 36

¹⁷⁴ Козюбра М. І. Права людини і верховенство права. Право України. 2010. №2. С. 28

¹⁷⁵ Лемак В.В., Туряниця В.В. Складові механізми захисту та гарантії прав і свобод людини. URL: http://vjhr.sk/archive/2014_2_2/31.pdf

реалізований передусім через діяльність судової влади. Саме суд виступає як універсальний засіб захисту прав і свобод громадянина¹⁷⁶.

Право на судовий захист – одне з конституційних прав людини та громадянина і на відміну від інших прав воно є гарантією решти прав та свобод. У цьому полягає його особливість і соціальна цінність. Захист прав і свобод людини не може бути надійним без надання зацікавленим особам можливості оскаржити до суду окремі процесуальні дії (бездіяльність) та рішення посадових осіб, які здійснюють попереднє розслідування справи. Реалізувати цю можливість особа може саме в суді, оскільки він є незалежним, не має відомчих інтересів у питаннях боротьби зі злочинністю і тому є найбільш надійним гарантом прав особи, яка потрапила до сфери кримінального судочинства. Під контролем суду повніше забезпечується додержання законів, при цьому досудове слідство стає прозорішим, прогнозованим¹⁷⁷.

Організація поліцейських структур у сучасній демократичній державі виходить із того, що держава не лише декларує загальнолюдські цінності, права та свободи особи, а й проводить широкі заходи щодо їх реального втілення в життя. Поліція в цьому разі є одним із найбільш дієвих інструментів держави в забезпеченні подібних гарантій. Унікальність діяльності поліції полягає в тому, що вона наділяється найбільш широким обсягом здійснюваних правоохоронних функцій, інститутом забезпечення гарантій, прав і свобод громадян¹⁷⁸.

Незалежно від моделі організації та обсягу повноважень прокуратура також виступає правоохоронною інституцією, покликаною здійснювати захист та відновлення прав і свобод людини. Діяльність органів прокуратури по вирішенню заяв і звернень громадян, перевірці сигналів преси та інших засобів масової інформації про порушення законності забезпечує своєчасний і кваліфікований розгляд кожного звернення, всебічну перевірку доводів заявника і прийняття на місці правильного рішення,

---

¹⁷⁶ Пильгун Н. В., Вінчук О. Ю. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". 2018. №1(17). С.15

¹⁷⁷ Лемак В.В., Туряниця В.В. Складові механізми захисту та гарантії прав і свобод людини. URL: http://vjhr.sk/archive/2014_2_2/31.pdf

¹⁷⁸ Романова А. А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. Форум права. 2012. № 2. С. 599–602. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12raagvu.pdf>

поновлення порушених прав і законних інтересів громадян, притягнення до відповідальності винних осіб¹⁷⁹.

Інститут омбудсмена також є однією із центральних ланок системи позасудових державних установ у межах національного механізму забезпечення прав і свобод людини. Зазначена посадова особа заповнює прогалини і компенсує недоліки судових засобів захисту, парламентського та відомчого контролю за адміністративними органами¹⁸⁰.

Забезпечення і захист прав і свобод громадян неможливе без такого інституту, як адвокатура. Адвокат зобов'язаний здійснювати представництво, сприяти захисту прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб за їх дорученням в усіх органах, установах, організаціях. Вказана діяльність базується на принципах верховенства права, незалежності, гуманізму, демократизму і конфіденційності.

До проблем реалізації та захисту прав людини і громадянина в Україні в контексті верховенства права можна віднести такі: низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості членів нашого суспільства; незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності; низький рівень дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної без винятку особи перед собою і оточенням за процес і результати своєї діяльності; нерівноправність гілок та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самоврядування територіальних громад у реальному житті; низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих й групових (кланових) інтересів; відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадського контролю за діяльністю всіх органів державної влади; високий рівень корупції на всіх рівнях і щаблях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні; відсутність прямої обопільної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством¹⁸¹.

---

¹⁷⁹ Лемак В.В., Туряниця В.В. Складові механізму захисту та гарантії прав і свобод людини. URL: http://vjhr.sk/archive/2014_2_2/31.pdf

¹⁸⁰ Троян Я. Інститут забезпечення конституційних прав і свобод: поняття, основні ознаки. Конституційне право. 2018. № 6. С. 212

¹⁸¹ Юзефін А.Р. Конституційні гарантії забезпечення прав і свобод людини й громадянина. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 1. С. 75

Таким чином, можна зробити висновок, що Україна, як і будь-яка інша держава покликана бути гарантом захисту прав, свобод та законних інтересів її громадян, забезпечувати їх належну реалізацію та непорушність. Незважаючи на те, що в Україні діє чинне законодавство щодо регулювання питань у сфері прав людини, органи державної влади, правоохоронні та інші органи не повною мірою забезпечують належний захист прав людини, що безпосередньо відноситься до їх компетенції, оскільки в деяких випадках порушують їх своїми неправомірними діями. Отже, слід підсумувати, що кожна держава має визнавати людину найвищою соціальною цінністю, легалізувати, легітимізувати, охороняти, захищати її права і свободи, гарантувати їх реальне здійснення. Вона повинна створювати для неї всі необхідні умови для гідної праці, надавати соціальну допомогу тим, хто перебуває у складних життєвих обставинах.

Синоверський Р. І., студент групи ПР-33 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук Албу А. А.

Проблеми механізму захисту прав та свобод людини у сучасній Україні

В умовах формування демократичних засад громадянського суспільства особливої актуальності набувають питання, що стосуються гарантій прав і свобод людини та громадянина. Проблеми механізму реалізації та захисту прав і свобод людини на сучасному етапі набули глобального значення і вийшли на перше місце у міжнародній системі критеріїв оцінювання рівня розвитку демократії у певній державі та у цілому світі. Оскільки саме від ефективності та дієвості даного механізму можна фактично стверджувати про демократичну, соціальну, правову та гуманістичну направленість діяльності державних органів в сфері забезпечення захисту прав та свобод людини.

Що стосується механізму реалізації права, то його визначають як діяльність суб'єкта права, зобов'язаної сторони, законотворчого органу та наявні юридичні норми, які регулюють їх діяльність. Необхідно зазначити, що поняття реалізації прав людини тісно пов'язане з поняттям забезпечення останніх. Забезпечення прав людини визначається як система їх гарантування з боку державних

інститутів, що функціонує у правовому режимі; до цієї системи включають такі елементи: компетенція, охорона, захист, створення необхідних умов для реальної реалізації людиною своїх прав¹⁸².

Механізм реалізації прав і свобод людини та громадянина повинен містити такі елементи: гарантії здійснення прав людини, юридичні елементи механізму реалізації (норми, факти, правовідносини), процес фактичного втілення можливості та необхідності у дійсність, умови і фактори такого процесу. Аналізуючи зазначені елементи у динаміці, стає очевидним, що реалізація прав і свобод людини та громадянина, як і будь-яка інша діяльність, характеризується певним процесом. Елементами цього процесу є три стадії: правовий статус, правові відносини, користування конкретними благами¹⁸³.

Українська держава, відповідно до Основного Закону, зобов'язана створити дієві правові механізми, які дозволили б як усім особисто, так і різним соціальним групам, громадянському суспільству загалом і його інститутам зокрема повною мірою реалізовувати свої конституційні права і свободи, під якими у юридичній науці прийнято розуміти встановлену Конституцією України та гарантовану державою міру можливої поведінки або діяльності особи (колективу осіб) з метою задоволення своїх законних потреб і інтересів у політичній, економічній, соціальній, культурній (духовній), екологічній, інформаційній та інших сферах державного і суспільного життя.

В Україні, незважаючи на наявність однієї із найдемократичніших Конституцій в світі, на даний час досить низький рівень захисту та відновлення громадянами своїх порушених прав. Проте, що стосується можливості судового захисту, то даний засіб не використовується в повній мірі. Це обумовлено тим, що: по-перше, строк розгляду справ законодавчо чітко не встановлений, тому громадяни роками не можуть захистити свої права, що в свою чергу породжує недовіру громадян до суддів та судової системи загалом; по-друге, через неспроможність більшості громадян сплатити державне мито та скористатися послугами адвоката; по-третє, існує велика кількість колізій в українському законодавстві, нестабільність, часто змінюване законодавство. Судова система страждає від

---

¹⁸² Скрипнюк О. Правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина в процесі реалізації державного управління. О. Скрипнюк. Право України. – 2007. – № 4. – С. 3.

¹⁸³ Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К. : Правова єдність, 2008. – С. 352.

надмірного навантаження, недофінансування, що породжує її корумпованість.

Окрім цього, можна виділити такі проблеми щодо реалізації прав людини і громадянина, як: низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості членів нашого суспільства; незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності; низький рівень дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної особи без винятку перед собою й оточенням за процес і результати своєї діяльності; нерівноправність гілок та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самоврядування територіальних громад у реальному житті; низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих і групових (кланових) інтересів; відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадянського контролю за діяльністю всіх органів державної влади; високий рівень корупції на всіх рівнях і щаблях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні; відсутність прямої обопільної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством без відповідальності посадових осіб та самих громадян¹⁸⁴.

До проблем реалізації прав людини також можна віднести бездіяльність органів виконавчої влади, зокрема правоохоронної системи, відсутність ефективної взаємодії державних органів та правозахисних організацій; відсутність належної експертизи законодавчих актів на наявність прогалин та колізій та процесу нормотворення щодо дотримання прав і свобод людини і громадянина¹⁸⁵.

Удосконалення механізму захисту прав та свобод людини залежить перш за все від забезпечення реалізації державної політики в сфері утвердження і гарантування прав і свобод людини, яку послідовно проводить Президент України, Верховна Рада України,

---

¹⁸⁴ Пильгун Н. В. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина в контексті функціонування принципу верховенства права в Україні. Н. В. Пильгун, М. В. Рошук. Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту. – 2014. – Вип. 26. – С. 41.

¹⁸⁵ Колесніченко В. Захист прав людини – найголовніша національна ідея України. Українська правда. – 09.02.2012. URL: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/kolesnichenko/4f3365b57204> (дата звернення: 20.01.2020).

знаходить своє продовження та логічне завершення в правозахисній діяльності вітчизняного уряду.

Кабінет Міністрів України реалізує через систему міністерств, державних служб, державних агентств, державних агенцій і центральних органів виконавчої влади положення Конституції та законів України, державні програми, концепції та інші ініціативи вищого керівництва держави щодо гарантування прав і свобод людини. Такий державотворчий підхід загалом відповідає усталеним міжнародним правозахисним стандартам.

Необхідно відзначити й важливість для гарантування прав і свобод людини утвердження державної ідеології та патріотичного виховання, в основу яких мають бути покладені ідеали служіння держави громадянському суспільству, державних службовців, військовослужбовців і представників правоохоронних органів — законним інтересам, правам і свободам людини і громадянина. Перетворення Української держави з держави-патрона на державу-соціального слугу, а пострадянського суспільства — на громадянське суспільство має стати найвищою метою конституційно-правової модернізації країни, формування справжнього народовладдя, подолання відчуження суспільства від влади.

Українська національна ідея має ґрунтуватися на всіх притаманних суспільству соціально-політичних чинниках, котрі безпосередньо чи опосередковано впливають на свідомість як окремих громадян, так і нації в цілому. Вона має відповідати сучасним потребам громадянського суспільства і правової держави, національним традиціям, стандартам європейської демократії та європейського права, має стати базою для подальшого продукування нових ідеологій, програм, концепцій громадських і політичних об'єднань.

Підсумовуючи вищезазначене, варто зазначити, що механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина в нашій державі потребує вдосконалення. Оскільки Україна зараз знаходиться на шляху до євроінтеграції, то необхідно звернутись до міжнародних стандартів захисту прав та свобод людини, та привести національне законодавство у відповідність із міжнародними конвенціями та договорами. Окрім цього реалізація даного механізму залежить від ефективної та злагодженої діяльності спеціально уповноважених органів. Також слід пропагувати та навіть вчити самих громадян захищати свої права, використовуючи правосуддя, можливість звернення до державних органів, міжнародних механізмів захисту

прав та національних недержавних органів і організацій, розвивати правову свідомість та правову культуру громадян.

Шишко О. Є., студент групи ПР-32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук Зінич Л. В.

Захист прав людини в Інтернеті в умовах гібридної війни: пошук оптимальної моделі

Нові інформаційні технології кардинально змінили картину спілкування людей, і очікуються ще більші зміни. У той же час право не поспіває за стрімким розвитком технологій, які відразу й осмислити непросто. Проте міжнародні правові спільноти з кожним днем намагаються врегулювати дану сферу відносин.

6 липня 2012 року під час проведення 20-ї сесії Комітету з прав людини ООН була прийнята Резолюція про сприяння та захист прав людини в Інтернеті (оригінальна назва – Resolution on the Promotion, Protection, and Enjoyment of Human Rights on the Internet). Комітет з прав людини у тексті документа чітко зазначив, що всі права, які належать людям “офлайн”, мають бути захищені і в онлайн режимі. Зокрема, це стосується права на свободу вираження поглядів. Згідно позиції Комітету, право вільно виражати свої думки та погляди має бути захищено без жодних перешкод у будь-який спосіб. Так, можуть бути використані будь-які медіа та будь-який технічний спосіб, і це є гарантією статті 19 Універсальної декларації з прав людини та Міжнародного пакту громадських та політичних прав. Комітет закликав країни-учасниці максимально просувати та покращувати доступ до Інтернету та запроваджувати спеціальні процедури щодо нагляду за дотриманням прав людини в Інтернеті. Розробниками тексту резолюції є робоча група, яка складається з експертів з Бразилії, Нігерії, Швеції, Тунісу, Туреччини та Сполучених Штатів Америки. Варто зазначити, що Резолюція була підтримана 47 країнами-учасницями.

7 березня 2018 року Рада Європи прийняла для своїх 47 держав-членів керівні принципи, що стосуються ролі та відповідальності інтернет-посередників, таких як пошукові системи і соціальні медіа.

Вказується, що повноваження таких посередників як учасників вираження думок в онлайн-овому середовищі, їх роль і вплив на права

людини, а також пов'язана з цим відповідальність, повинні бути уточнені.

У Рекомендації щодо ролі та відповідальності інтернет-посередників Комітет міністрів - виконавчий орган Організації - закликає держави визначити засновані на правах людини і верховенстві права рамки, які закріплюють основні зобов'язання держав щодо захисту і просування прав людини в цифровому просторі і відповідні функції посередників.

У Рекомендації зазначається, що відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., як це тлумачиться Європейським судом з прав людини, держави-члени Ради Європи мають зобов'язання забезпечувати права та свободи, закріплені в Конвенції 1950 р., кожному, хто знаходиться в їхній юрисдикції, як в автономному режимі, так і в Інтернеті. Доступ до Інтернету є передумовою для здійснення прав та свобод Конвенції 1950 р. в Інтернеті.

Підвищуючи здатність громадськості шукати, отримувати та поширювати інформацію без втручання та незалежно від кордонів, Інтернет відіграє особливо важливу роль у питанні права на свободу вираження поглядів. Це також дозволяє здійснювати інші права, захищені Конвенцією 1950 р. та її протоколами, такими як право на свободу зібрань та асоціацій та право на освіту, а також забезпечує доступ до знань та культури, а також участь у публічних та політичних дебатах і в демократичному управлінні.

Захист приватності та особистих даних є основою для здійснення та реалізації більшості прав і свобод, гарантованих Конвенцією 1950 р. Проте, Інтернет сприяє збільшенню ризиків та порушень, пов'язаних із конфіденційністю, і посилив розповсюдження певних форм насильства, ненависті та підбурювання до насильства, зокрема на основі статі, расової та релігійної ситуації, які залишаються невідповідними та рідко виправленими чи переслідуваними. Крім того, підйом Інтернету та пов'язані з ним технологічні розробки спричинили значні труднощі для підтримки громадського порядку та національної безпеки, для попередження злочинності та правопорядку, а також для захисту прав інших осіб, включаючи права інтелектуальної власності. Цілі кампанії з дезінформації в Інтернеті, розроблені спеціально для того, щоб сіяти недовіру та плутанину, а також загострити існуючі розбіжності у суспільстві, також можуть мати дестабілізуючий вплив на демократичні процеси.

Верховенство права є передумовою для захисту та сприяння здійсненню прав людини і плюралістичної демократії та участі в їх реалізації. Держави-члени зобов'язані утримуватися від порушення права на свободу вираження поглядів та інших прав людини у цифровому середовищі. Вони також мають позитивний обов'язок захищати права людини та створити безпечне і сприятливе середовище для всіх, щоб вони могли брати участь у публічних дебатах, висловлювати думки та ідеї без страху, в тому числі ті, які ображають, шокують або порушують посадовців чи будь-які верстви населення. Це позитивне зобов'язання забезпечити здійснення та реалізацію прав і свобод включає в себе, завдяки горизонтальному впливу прав людини, захист фізичних осіб від дій приватних осіб шляхом забезпечення відповідності нормативно-правовим засадам. Крім того, гарантії належного процесуального характеру є неодмінними, а доступ до ефективних засобів правового захисту повинен бути спрощений щодо держав та посередників стосовно відповідних послуг.

Відповідно до Керівних принципів ООН щодо бізнесу та прав людини і Рамкової програми "Захист, повага та засоби захисту", посередники повинні поважати права людини своїх користувачів та сторін, які беруть участь у всіх їхніх діях. Це включає в себе обов'язок діяти відповідно до чинного законодавства та регуляторних рамок. Через роль кількох посередників, їх відповідні обов'язки та захист за законом повинні визначатися щодо конкретних послуг і функцій, які виконуються.

У Рекомендації міститься заклик до держав створювати безпечне і сприятливе онлайнове середовище, в якому посередники, користувачі і всі зацікавлені сторони знають свої права і обов'язки; сприяти розвитку необхідних механізмів саморегулювання і спільного регулювання, а також забезпечувати наявність механізмів розгляду всіх скарг на порушення прав людини в цифровому просторі.

У документі також підкреслюється важливість забезпечення більшої прозорості у всіх процесах модерації контенту. Необхідно просувати програми грамотності щодо ЗМІ для того, щоб користувачі могли користуватися перевагами онлайнного середовища при мінімальному рівні ризиків.

Щодо українських споживачів, то станом на лютий 2019 року в Україні до мережі Інтернет підключено 68 % населення. Регулярно, тобто раз на місяць, користуються мережею Інтернет 65 % сімей. За даними Світового банку, проникнення мережі Інтернет в Україні

щорічно підвищується в середньому на 5 %. Тобто проблеми, пов'язані з довірою у мережі й онлайн-транзакціями, зростатимуть із року в рік.

Півстоліття тому вперше застосовували термін “інформаційна безпека” разом із термінами “інформаційне суспільство”, “економіка знань” і пізніше “цифрова економіка” тощо. Тепер все частіше можна почути “кібербезпека”, “кібервійна”, “кібернапад”, “кіберзлочин”. Спробуймо для початку розібратись, що це таке.

Інформаційна безпека – збереження конфіденційності, цілісності та доступності інформації. Також повинні враховуватися достовірність, відповідальність, неможливість заперечення і надійність. Тобто, це дії для убезпечення саме інформації від громадян і засобів, а не навпаки – громадян убезпечувати від інформації, про що іноді можна прочитати на просторах Інтернету.

Термін “кібербезпека” зазвичай стосується корпоративного управління, менеджменту та надання впевненості щодо безпеки, які виходять за межі того, що ми розуміємо як “інформаційну безпеку”. Кібербезпека зосереджується на особливих формах складних атак й охоплює їх технічний і соціальний аспекти.

Оскільки існує багато визначень кібербезпеки, цей термін часто розуміють неправильно.

Офіційне визначення ЄС таке:

“Кібербезпека зазвичай стосується заходів і дій, спрямованих на захист кіберпростору в цивільній і військовій сферах від загроз, які можуть завдати шкоди взаємозалежним мережам та інформаційній інфраструктурі або є пов'язаними з ними. Кібербезпека спрямована на збереження доступності та цілісності мереж та інфраструктури, а також конфіденційності інформації, яка міститься в них”.

Україна приєдналась до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вже досить давно, а Угода з ЄС про асоціацію набрала чинності (тимчасове застосування) кілька років тому. Отже, держава Україна визначилась, що у сфері прав людини дотримуватиметься демократичної європейської моделі державного регулювання (обмеження) прав людини, зокрема в мережі Інтернет.

Чи відповідає на сьогодні законодавче регулювання європейській моделі? Частково так. Що стосується телекомунікаційних послуг – так, щодо кібербезпеки – ні.

У 2006 році Україна приєдналась до Конвенції про кіберзлочинність, зокрема визнала “необхідність співробітництва між Державами і приватними підприємствами для боротьби з

кіберзлочинністю і необхідність захисту законних інтересів під час використання та розвитку інформаційних технологій”.

І в розвиток цієї Конвенції Україні необхідно було розробити механізми співпраці держави і приватного сектору в частині забезпечення кібербезпеки (далі – заходи кібербезпеки), але зберігаючи “належний баланс між правоохоронними інтересами і повагою до основних прав людини”. Також, слід було переглянути кримінальне законодавство України в частині розробки процедурних питань з метою отримання належних доказів у злочинах з використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж і технологій, формулювання самого складу злочину в цифровому світі. Одним із завдань було забезпечення як спеціалістами, які зможуть без лому і виїмки серверів розслідувати злочини, так і спеціалістами, які адекватно зможуть встановити відповідні факти в суді.

Як ви розумієте, не все так добре за 11 років після приєднання до Конвенції про кіберзлочинність. Наразі існує лише Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України 1,5 роки тому, та законопроект №2126а, що подавався на розгляд Верховної Ради України і був переданий на повторне друге читання.

Аналізуючи законопроект № 2126а на предмет наявності заходів із кібербезпеки, зауважимо, що жодного із перерахованих вище положень в ньому немає. Внесення змін до кримінального та процесуального законодавства, встановлення механізмів державно-приватного партнерства також відсутні. Так само відсутнє і розшифрування (тлумачення), як досягається додержання принципів кібербезпеки. До речі, кібербезпека і кіберзахист в українській варіації – дві різні речі, як кажуть в Одесі. В інших країнах під кібербезпекою якраз і розуміють заходи із захисту, про що йшлося вище. На нашу думку, прийняття зазначеного закону не забезпечить реалізацію мети, яка описана в його преамбулі: в законопроекті немає статей на реалізацію принципів забезпечення кібербезпеки, а визначення об’єктів критичної інфраструктури та всіх пов’язаних із ними питань взагалі віднесено на інший рівень – постанов і розпоряджень Кабміну.

Новосельський О. М., студент групи ПР-21 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук Федорончук А. В.

Гарантування основних прав і свобод людини та громадянина – основний показник правової держави

Права і свободи людини та громадянина є складним і багатовимірним явищем, яке постійно змінюється та розвивається. Воно має визначальний вплив на усі без винятку сфери життєдіяльності держави і суспільства. Тому, є очевидним постійний інтерес до наукових пошуків його правової сутності, а також виокремлення та дослідження тих невід'ємних структурних елементів, які у системному зв'язку створюють умови для формування справді правової держави.

Останніми роками, завдячуючи, насамперед, зусиллям певного кола державних діячів, юристів, правозахисних організацій, тема прав людини та механізмів їх захисту набули загальносуспільного значення. Більше того, у будь-якій демократичній державі, права та свободи людини і громадянина є найважливішим політичним та соціальним інститутом, мірою розвитку суспільства та нації, змістом функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, а їх належне гарантування - основним показником правової держави.

Права людини – це універсальна цінність, яка дозволяє співставити та виміряти всі важливі явища та події, які відбуваються у суспільстві та державі. Принцип пріоритету прав людини по відношенню до держави та обмеження всевладдя держави правами людини, набуває особливої актуальності та значення в процесі зростання ролі громадянського суспільства, що є однією із основних ознак сучасного процесу державотворення та правотворення в Україні.

Незважаючи на те, що права та свободи людини та громадянина, які в ст. 3 Конституції України набули статусу найвищої соціальної цінності, на сьогодні потребують не лише політичної декларації, а ще й, на наше глибоке переконання – впровадження юридичного механізму забезпечення їх реалізації та гарантування¹⁸⁶. Найбільшого значення в цьому сенсі набувають саме юридичні гарантії, як

---

¹⁸⁶ Конституція України – 1996 р. – ст. 3.

система правових процедур, способів та інститутів, які гарантують реалізацію та захист суб'єктивних прав людини та громадянина.

Особливістю сучасного стану національного законодавства у сфері прав та свобод людини і громадянина є посилююча тенденція впливу норм міжнародного права. Відповідно до ст. 1 Основного Закону, Україна визнається правовою державою, а це, насамперед, встановлює, що правова держава виступає формою обмеження влади правами і свободами людини, як найважливішою протиположною свавілля державної влади¹⁸⁷.

Головний принцип політики держави в галузі забезпечення прав людини і громадянина визначено ст. 3 Конституції України, а саме: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Сутність конституційної регламентації основних прав і свобод в демократичних суспільствах зводиться не тільки до їх закріплення (декларування), скільки – до їх гарантування. Цілком зрозуміло, що проблема реальності, захищеності та забезпеченості прав і свобод людини і громадянина безпосередньо пов'язана з конкретними особливостями соціально-економічного розвитку держави, розвитком правової системи, політичних інститутів, а також активністю жителів конкретної адміністративно-територіальної одиниці.

Чинна Конституція України вперше замість фрагментарного набору прав і свобод визначила їх систему в усіх сферах суспільного життя, передбачивши, зокрема, такі як громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права і свободи людини і громадянина. Як показав час, що минув після прийняття Конституції України, перш за все, громадянські та політичні права набули реального наповнення. Так, завдяки їх реалізації скасовано смертну кару, засновано та функціонують численна кількість політичних партій та громадських організацій, відбувається становлення громадянського суспільства як невід'ємного елемента правової держави, якою і прагне стати Україна. Конституція України, встановлюючи систему конституційних прав і свобод, передбачає механізм їх забезпечення, охорони, тобто всебічно їх гарантує. Про це свідчить, передусім, система конституційних нормативно-правових гарантій, зокрема, юридичної відповідальності за порушення прав, недопустимість скасування, звуження змісту та

---

¹⁸⁷ Конституція України – 1996 р. – ст.1.

обсягу існуючих прав і свобод. Проте, як довели останні події в історії нашої держави та українського народу, такі гарантії власне не виконали свого юридичного призначення. У зв'язку з цим, важливого значення набуває не лише позитивне, законодавче закріплення прав і свобод людини і громадянина, а й запровадження ефективних засобів правового захисту таких прав і свобод у разі їх порушення. Слід зазначити, що на законодавчому рівні запровадження таких правозахисних механізмів передбачається окремими положеннями Конституції України. Особливо важливим з яких є ст. 55, що гарантує кожному право звернутися за захистом своїх прав та свобод до національних судових органів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також після вичерпання національних засобів захисту – до відповідних міжнародних судових установ чи до міжнародних організацій, членом або учасницею яких є Україна¹⁸⁸. Тобто додатковою гарантією захисту прав людини є також міжнародні механізми захисту прав, до яких долучилася Україна. Важливим кроком у цьому напрямі стала ратифікація 17 липня 1997 р. Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. Від тепер громадяни України отримали можливість звертатися щодо захисту своїх порушених прав до Європейського суду з прав людини. До того ж, приєднавшись у 1990 році до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., Україна також визнала і компетенцію Комітету ООН з прав людини щодо розгляду індивідуальних скарг громадян України на порушення їх прав та свобод, гарантованих цим пактом. Фактично, в такий спосіб Конституція України юридично ліквідувала всі нормативні перешкоди на шляху до забезпечення прав і свобод людини і громадянина, проголосивши, що норми Конституції України є нормами прямої дії і що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Додаткова можливість для обстоювання прав і свобод людини і громадянина та оперативного реагування на будь-які порушення прав з боку органів і посадових осіб держави та місцевого самоврядування з'явилася у зв'язку з законодавчим визначенням, вперше в законодавстві України, обсягу компетенції Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина,

---

¹⁸⁸ Конституція України – 1996 р. – ст. 55.

захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі.

Важливим кроком у сфері захисту прав та свобод людини та громадянина стало запровадження інституту конституційної скарги у 2016 році. Цей інститут є винаходом європейської демократії. За своїм змістом конституційна скарга це письмове клопотання стосовно відповідності Конституції України закону або його окремих положень, що застосований у остаточному судовому рішенні. Для забезпечення належного функціонування цього інституту та реалізації основних прав і свобод в Україні важливим аспектом є запозичення досвіду європейських демократичних держав, зокрема Німеччини. В цій країні конституційна скарга є дієвим інструментом забезпечення прав і свобод людини і важливою ознакою демократії¹⁸⁹.

Поряд із цим, слід констатувати, що багато із задекларованих в Конституції України фундаментальних прав і свобод потребують постійного їх забезпечення державою: а саме, до таких слід віднести право на участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, право на справедливий судовий розгляд, право на освіту, працю, охорону здоров'я тощо. Особливої актуальності це набуває за умов, коли держава в сучасному суспільстві володіє монополією на репрезентацію та захист публічних інтересів, тому що виступає від імені всього суспільства та діє на благо останнього. Однак, будь-яке монопольне становище призводить до свавілля та різноманітних зловживань, і все це може відбуватися під прикриттям забезпечення пріоритету загальносуспільних інтересів, що призводить до звуження, а то й нехтування правами і свободами людини. І саме для того, щоб запобігти такому свавіллю з боку держави має бути встановлений ефективний контроль з боку суспільства. Держава має перебувати під постійним контролем суспільства, правовою основою якого має бути Конституція як Основний Закон для держави і суспільна угода, як особливий юридичний акт всього суспільства¹⁹⁰. І тому, виходячи із змісту ч. 3 ст. 8 Конституції України норми Конституції України є нормами прямої дії¹⁹¹. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина

---

¹⁸⁹ Запровадження інституту конституційної скарги в Україні: українські реалії та міжнародний досвід – Беззуб І. – 2014 р.

¹⁹⁰ Права та свободи людини і громадянина як основа функціонування органів публічної влади – Чарнецька О.В. – 2014 р.

¹⁹¹ Конституція України – 1996 р. – ст. 8.

безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. У такому випадку, постає проблема у подальшому правовому розвитку впровадження механізму забезпечення конституційних прав і свобод. І саме тому, припис цієї конституційної норми повинен стати основою для подальшого закріплення у другому розділі Конституції України норми, за якою права і свободи людини і громадянина визначали б сутність, зміст і прийняття нормативно-правових актів, а також спрямовували б діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади та органів місцевого самоврядування. Інше питання, що необхідні закони не приймаються або вже існуючі правові положення, в дійсності, замість подальшого розвитку конституційних прав і свобод роблять їх застосування неможливим. Прикладом цього є відсутність законодавчого регулювання щодо проведення місцевих референдумів¹⁹². Більше того, права індивіда повинні бути захищені від свавільних дій влади незалежно від того, за згодою чи без згоди громадян ця влада здійснюється. Права і свободи кожної окремої людини одночасно є і виправданням для державної влади, і межами її виконання¹⁹³. У якості вимог, які людина або громадянин може пред'явити органам держави, ці основні права і свободи, що належать кожному, хто вступає у стосунки з державною владою, дозволяють зберегти ці межі. Знову ж таки, слід наголосити на тому, що відповідно до ч. 2 та 3 ст. 22 Конституції України «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані¹⁹⁴. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод». Положення цієї конституційної норми мають надзвичайно важливе правове значення, але при цьому виходячи із сучасних тенденцій міжнародного співробітництва, потребують більш широкого гарантування відповідно до загально визнаних принципів і норм міжнародного права. Слід зазначити, що реальне становище з дотриманням прав і свобод людини і громадянина значною мірою залежить від освіченості, розвиненості самоповаги та самосвідомості громадян, їх готовності ці права мати, реалізовувати та захищати від будь-яких протиправних дій, то доводиться констатувати, що в українському суспільстві такий потенціал поки що залишається недостатнім. Однак, суспільний попит на вдосконалення законодавства про права і

---

¹⁹² ЗУ «Про Всеукраїнський референдум» – 2012 р.

¹⁹³ Конституційна держава та права людини й основоположні свободи: Україна та європейський досвід: Ващук О.М., Мазурок І.О., Навроцький В.В., Савчин М.В. – 2008 р.

¹⁹⁴ Конституція України – 1996 р. – ст. 22.

свободи людини, обізнаність з відповідними нормами починає зростати. Це переконує, що проблема гарантування прав і свобод людини і громадянина в Україні на сучасному етапі посідає центральне місце в механізмі реалізації конституційно-правових норм. В країнах розвиненої демократії права і свободи людини є необхідною умовою реалізації принципу верховенства права, конституційності та законності.

Отже, однією з основних ознак правової держави є гарантування прав та свобод людини та громадянина. Україна як держава, орієнтована на укріплення демократичних засад, має постійно вдосконалювати свої механізми захисту прав і свобод людини й громадянина. Зважаючи на молодий вік Української держави та відсутність досвіду державотворення, на даний момент можна стверджувати, що положення про те, що Україна є правовою державою, які закріплені в Конституції, мають декларативний характер.

Проте, в останні декілька років у сфері гарантування прав і свобод людини і громадянина відбулися значні позитивні зрушення. Ці тенденції дають підстави вважати, що система гарантування прав і свобод в Україні зможе бути на одному шаблі з європейськими правовими державами в майбутньому. Нам потрібно докласти ще багато зусиль для того, щоб Україна вийшла на той рівень стандартів суспільного, правового та політичного життя, який дасть їй змогу почувати себе рівною серед інших правових держав.

Турків І. Р., студентка групи ПР-32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: доктор юридичних наук, професор Книш В. В.

Форми конституційної відповідальності та їх вплив на реалізацію положень Загальної декларації прав людини

У вітчизняній юридичній науці в цілому та в науці конституційного права зокрема існує ціла низка підходів щодо розуміння сутності та змісту конституційно-правової відповідальності. Це, у першу чергу, обумовлюється тим, що застосування заходів конституційно-правової відповідальності до суб'єктів конституційних відносин (у першу чергу – до органів державної влади та їх посадових і службових осіб) може ефективно

сприяти здійсненню їх завдань і функцій, належному виконанню повноважень вищевказаними суб'єктами.

Конституційно-правова відповідальність – це визначений конституційно-правовими нормами вид соціально-правової відповідальності, який передбачає належне виконання суб'єктами державно-політичних відносин своїх обов'язків у зв'язку з набуттям ними спеціального конституційного статусу та здійсненням політичної влади, а також встановлює негативні наслідки у вигляді конституційно-правових санкцій у разі вчинення ними конституційного делікту.

Проте, варто зауважити, що має значення не лише загальне розуміння конституційно-правової відповідальності в цілому, а також виділення у її структурі позитивної та негативної відповідальності.

Позитивна юридична відповідальність – це не механічне підкорення індивіда закону, викликане страхом перед покаранням, а добровільне виконання законів, що ґрунтується на високій правовій і політичній культурі громадянина. Тобто «юридична відповідальність не може зводитися лише до державного примусу, як і державний примус до юридичної відповідальності, тому що держава на підставі чинного законодавства може не лише примушувати, а й заохочувати суб'єктів праввідносин». «Позитивною» може бути лише конституційно-правова відповідальність держави, органів публічної влади та посадових осіб. «Позитивність» конституційно-правової відповідальності зазначених суб'єктів зумовлена специфікою їхнього правового статусу, який характеризується імперативністю. Вона виявляється, головним чином, «... у спрямованому впливі – як відповідальне ставлення суб'єктів до своїх конституційних компетенцій і дійове суспільно корисне їхнє виконання».

Негативна (ретроспективна) конституційно-правова відповідальність передбачає виникнення суспільних відносин, які є негативною реакцією з боку держави на вже вчинене конституційне правопорушення, та полягає в тому, що суб'єкт цього правопорушення зазнає визначеної санкціями особистої та майнової шкоди. Тобто в такому аспекті конституційно-правова відповідальність спрямовується в ретроспективному плані – конституційно-правова відповідальність як вид суспільних відносин виникає після іншого виду суспільних відносин – конституційного правопорушення і є реакцією держави на це правопорушення.

Якщо негативна (ретроспективна) відповідальність виконує охоронні функції, то позитивна (перспективна) – виражає її демократичний характер і творчу роль.

Загальна декларація прав людини – перший міжнародно-правовий документ, що проголосив основні права і свободи людини¹⁹⁵.

Дана декларація закріплює абсолютно всі види прав, зокрема:

1. громадянські (особисті) права необхідні для забезпечення її фізичної і морально-психологічної (духовної) індивідуальності (на життя, особисту недоторканність і недоторканність приватного життя, свободу пересувань, вибір місця проживання, безпечне навколишнє природне середовище, житло, на ім'я, честь і гідність, свободу думки (світогляду), свободу віросповідання);

2. політичні права і свободи – можливості (свободи) громадянина брати активну участь в управлінні державою та у громадському житті, впливати на діяльність різних державних органів, а також громадських організацій політичної спрямованості. Це право обирати і бути обраним до представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування, право на утворення громадських об'єднань і участі в їхній діяльності, право звернення до органів держави, свобода демонстрацій і зборів, право на інформацію, свобода преси, радіо, телебачення та інші;

3. економічні права і свободи – можливості (свободи) людини і громадянина володіти, користуватися і розпоряджатися предметами споживання і основними чинниками господарської діяльності: власністю (право на власність) і своєю робочою силою (право вибору роду занять), використовувати її самостійно або за трудовим договором (право на працю), виявляти підприємливість та ініціативу в реалізації своїх здібностей і придбанні засобів для існування, беручи участь у виробництві матеріальних та інших благ (свобода підприємництва);

4. соціальні права і свободи – можливості (свободи) людини і громадянина бути соціально захищеним державою: право на отримання належної зарплати (стипендії); право на соціальне забезпечення у разі хвороби, каліцтва, втрати годувальника; право на охорону здоров'я та медичну допомогу; право на захист материнства й дитинства; право на соціальне страхування; право на відпочинок, право на гідний рівень життя; право на страйк та ін.;

5. культурні (гуманітарні) права і свободи (освіту; вільний вибір мови спілкування, виховання, навчання і творчості; доступ до культурних цінностей; користування установами культури;

---

¹⁹⁵ Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

використання вітчизняних і світових досягнень культури і мистецтва; вільну наукову, технічну і художню творчість; охорону інтелектуальної власності; інформацію про культурне життя)¹⁹⁶.

На державні органи, як загальної, так і спеціальної компетенції покладається обов'язок виконувати свої владні повноваження так, щоб дотримувались оті основні права і свободи, які зазначені в Декларації. І саме конституційна відповідальність державних органів є засобом забезпечення дотримання прав та свобод передбачених Декларацією.

В залежності від характеру наслідків, які відчуває, зазнає суб'єкт відповідальності (в нашому випадку державний орган чи його посадова особа) можна виділити такі основні форми прояву конституційно-правової відповідальності: 1) дострокове припинення повноважень органів публічної влади та їх посадових осіб; 2) позбавлення спеціального статусу; 3) дострокове розформування підлеглого органу або його реформувань; 4) встановлення обмежень щодо реалізації окремих конституційних прав і свобод відповідними суб'єктами; 5) примус до виконання конституційних обов'язків; 6) негативна оцінка нормотворчої діяльності суб'єкта.

Одним із провідних суб'єктів позитивної та негативної відповідальності виступає ВРУ. Позитивна конституційно-правова відповідальність парламенту можна диференціювати за сферами та напрямками парламентської діяльності, зокрема: 1) позитивна конституційно-правова відповідальність парламенту у сфері представницької діяльності (як внутрішнє, так і зовнішнє представництво) 2) позитивна конституційно-правова відповідальність парламенту за законодавчу діяльність; 3) позитивна конституційно-правова відповідальність у сфері установчих повноважень; 4) позитивна конституційно-правова відповідальність парламенту у фінансово-бюджетній сфері; 5) позитивна відповідальність за здійснення парламентських контрольних повноважень. Разом з тим, до Верховної Ради України також може бути застосовано і негативну конституційно-правову відповідальність. Відповідно до ч. 2 та ч. 3 ст. 90 Конституції України, за якою Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо: 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції; 2)

---

¹⁹⁶ Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів; 3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися. Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою ВРУ, його заступниками та головами депутатських фракцій у ВРУ¹⁹⁷.

Якщо Верховна Рада України є суб'єктом колегіальної конституційно правової відповідальності, то народний депутат України – суб'єктом індивідуальної конституційно-правової відповідальності. Позитивна відповідальність народного депутата України може бути систематизована у рамках двох основних напрямів: 1) загальна конституційно-правова відповідальність, яка базується на вимогах депутатської етики. Зокрема, відповідно до ст. 8 Закону України «Про статус народного депутата України», у своїй діяльності народний депутат повинен дотримуватися загальновизнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян; утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу. Неприпустимим є використання народним депутатом свого депутатського мандата всупереч загальновизнаним нормам моралі, правам і свободам людини і громадянина, законним інтересам суспільства і держави; 2) професійна конституційно-правова відповідальність, яка визначена у ст. 6 вказаного Закону та регламентує діяльність депутата у парламенті. Ч. 2 ст. 5 Закону «Про статус народного депутата України» визначає негативну конституційно-правову відповідальність. Зокрема, у разі невиконання вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності повноваження народного депутата припиняються достроково на підставі закону за рішенням суду. Крім того, народний депутат України може бути позбавлений депутатської недоторканності більшістю голосів від конституційного складу парламенту.

Позитивна конституційно-правова відповідальність глави держави впливає зі ст. 106 Конституції: 1) представницькі повноваження – повноваження із представництва держави у внутрішньополітичних та зовнішньополітичних відносинах; 2)

---

¹⁹⁷ Конституція України від 28.06.1996 року з наступними змінами і доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

повноваження Президента по відношенню до Верховної Ради та в сфері законодавчої влади; 3) повноваження Президента у сфері виконавчої влади; 4) повноваження Президента у сфері судової влади; 5) повноваження Президента у сфері національної безпеки, оборони та військової політики. Негативна конституційно-правова відповідальність Президента України можлива у формі застосування до нього процедури імпічменту¹⁹⁸.

Позитивна відповідальність Кабінету Міністрів України визначається у ч. 2 ст. 113 Конституції України, де передбачено, що Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України і деталізується у ст. 116 Конституції України, де визначено сфери його повноважень. Що ж стосується негативної відповідальності, то відповідно до ст. 87 Конституції України, ВРУ за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу ВРУ може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. Законодавство також детермінує негативну конституційно-правову відповідальність уряду, яка може бути: 1) колегіальна (колективна) – застосовується до всього складу уряду. Зокрема, відповідно до ст. 87 Конституції України; 2) індивідуальна відповідальність членів уряду. Згідно ст. 18 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», член Кабінету Міністрів України (крім Прем'єр-міністра України) може бути звільнений з посади Верховною Радою України¹⁹⁹.

Таким чином, можна зробити висновок, що конституційна відповідальність є видом соціально-правової відповідальності, який передбачає належне виконання суб'єктами державно-політичних відносин своїх обов'язків у зв'язку з набуттям ними спеціального конституційного статусу та здійсненням політичної влади, а також встановлює негативні наслідки у вигляді конституційно-правових санкцій у разі вчинення ними конституційного делікту. Формами такої відповідальності є: 1) дострокове припинення повноважень органів публічної влади та їх посадових осіб; 2) позбавлень спеціального статусу; 3) дострокове розформування підлеглого органу або його реформувань; 4) встановлення обмежень щодо

---

¹⁹⁸ Конституція України від 28.06.1996 року з наступними змінами і доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

¹⁹⁹ Конституція України від 28.06.1996 року з наступними змінами і доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

реалізації окремих конституційних прав і свобод відповідними суб'єктами; 5) примус до виконання конституційних обов'язків; 6) негативна оцінка нормотворчої діяльності суб'єкта. Такий вид відповідальності державних органів є засобом забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина, які закріплені в Декларації.

Кадлуб А. В., студентка групи ПР-31 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук Зінич Л. В.

Проблематика булінгу в Україні та шляхи його подолання

В наш час проблема булінгу стала доволі розповсюдженим та масовим явищем: в багатьох країнах світу серед підлітків продовжують набувати поширення прояви жорстокості, агресії та психологічного тиску. Україна не є винятком – за різними даними, із булінгом у колі однолітків стикалися близько 67% дітей. Близько 40% із тих дітей, хто зіткнулися з випадками булінгу, ніколи не розповідають про це своїм батькам. При цьому, 44% із тих, хто спостерігав, як знущаються над їхніми однолітками, не реагували на такі факти через страх піддатися аналогічному знуцанню.

Сам термін «булінг» походить від англійського дієслова «to bully». Відповідно до Кембриджського англійського дієслова «to bully» означає «образити або залякати того, хто менш впливовий, ніж ви, часто примушуючи таку особу до небажаних дій». Оксфордський словник визначає дієслово «to bully» як «намагання заподіяти шкоду, залякати або змусити до небажаних дій уразливу людини або людини, яка сприймається як така». Власне, переклад дає розуміння сутності поняття, яке перекладається на літературно-українську мову як «цькування, третирування, тероризування, залякування»²⁰⁰.

Цькування в школі має надзвичайно негативні наслідки в майбутньому, залишаючи психологічні травми на все життя, що в подальшому може виражатися в неспроможності батьків, які в дитинстві зазнали булінгу, будувати повноцінні відносини з іншими

---

²⁰⁰ Філоненко С. С. Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу у вітчизняних закладах вищої освіти [Електронний ресурс] / Філоненко С. С. / Правові Горизонти. – 2018. – №12(25) – Режим доступу https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/72611/1/Filonenko_Administratyvno_pravovyi_mekhanizm.pdf

людьми та виховувати власних дітей. Таким чином, наразі в нашій країні існує гостра потреба визначення заходів протидії даному явищу²⁰¹.

Характеризуючи поняття булінг потрібно звернути увагу, що дії, які носять насильницький характер можуть бути вчинені не лише по відношенню до малолітньої чи неповнолітньої особи, а й стосовно повнолітніх осіб. Як вже зазначалось вище, булінг існує не лише в шкільній освіті, а поширений у ЗВО, де учасниками освітнього процесу є повнолітні студенти. Тому визначення, яке передбачене законом не можна вважати повним і слід доопрацювати його зміст, передбачити вчинення булінгу стосовно повнолітніх осіб.

Розглядаючи поняття булінг в рамках навчального процесу, можна виділити наступні особливості його прояву: 1) негативна й образлива поведінка; 2) неодноразовість дій, тобто їх регулярність вчинення; 3) здійснюється у міжособистісних стосунках, учасники яких знаходяться у соціально нерівних позиціях; 4) ця поведінка носить навмисний характер.

Специфічною особливістю булінгу на відміну від інших проявів агресії є відсутність причин для конфліктної ситуації. Саме ця ознака дає змогу легко відрізнити булінг від схожих форм приниження і утисків зі сторони інших²⁰².

Згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» від 18.12.2018 року №8584 було внесено доповнення до Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 року № 2145-VIII та Кодексу України про адміністративні правопорушення й визначено поняття булінг як діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого

---

²⁰¹ Миськевич Т. Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід [Електронний ресурс] / Т. Миськевич // Громадська думка про правотворення. – 2019. – № 1 (166). – С. 18–22. – Режим доступу: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/1.pdf>

²⁰² Філоненко С. С. Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу у вітчизняних закладах вищої освіти [Електронний ресурс] / Філоненко С. С. / Правові Горизонти. – 2018. – №12(25) – Режим доступу https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/72611/1/Filonenko_Administratyvno_pravovyi_mekhanizm.pdf

могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого²⁰³.

Закон визначає механізми протидії цькуванню, зокрема, покладання на засновника закладу освіти здійснення контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу; на керівника закладу освіти – затвердження та оприлюднення на своїх веб-сайтах плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, а також забезпечення відкритого доступу до правил поведінки здобувача освіти в закладі освіти. Разом з цим, законом передбачається порядок подання та розгляду заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їх батьків та інших осіб; прописується процедура видання рішення про проведення розслідування. Окрім цього, змінами до статті 73 Закону України «Про освіту» Освітньому омбудсмену надається право на здійснення перевірки заяв про випадки булінгу в закладі освіти та на отримання інформації від центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки щодо загального числа випадків булінгу у закладах освіти²⁰⁴.

Базовою програмою, яку слід впровадити у вітчизняних закладах вищої освіти є програма Д. Олвеуса, яка, на нашу думку, містить дієві методи попередження й запобігання булінгу. Результативність програми Д. Олвеуса було підтверджено країнами, такими як Норвегія, Велика Британія, США, Канада, які використовували рекомендації щодо боротьби з проявами насильства й прийшли до висновку, що програма сприяла зниженню частотності випадків агресії.

Відповідно до неї потрібно:

- створити спеціальний орган, відповідальний за проведення заходів на тему булінгу серед студентів;
- проводити систематичні анонімні опитування серед учасників навчального процесу з метою моніторингу наявності проявів булінгу. Даний пункт програми допоможе отримати реальні статистичні дані про рівень поширення насильства по конкретному навчальному закладу і за допомогою опитувань виявити напрямки, які потребують доопрацювання;

---

²⁰³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18 грудня 2018 року №2657-VIII / Верховна рада України/ Відомості Верховної Ради України . – 2019. - №5. – ст. 33. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>

²⁰⁴ Миськевич Т. Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід [Електронний ресурс] / Т. Миськевич // Громадська думка про правотворення. – 2019. – № 1 (166). – С. 18–22. – Режим доступу: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/1.pdf>

- проводити конференції серед педагогічних працівників для підвищення їх освіченості у питанні булінгу і методів його зупинення, на якій будуть обговорені й доведені до відома педагогічного персоналу рекомендації у разі виявлення проявів булінгу. Зважаючи на законодавчі зміни до КУпАП, виникає потреба проінформувати викладачів про адміністративну відповідальність у разі приховування випадків булінгу;

- залучати психолога для проведення індивідуальної роботи з особами, які зазнали психологічного чи фізичного впливу. Враховуючи те, що ця програма віддає перевагу застосуванню принципу нульової толерантності, ми вважаємо за доцільне використання іншого принципу, більш конструктивного й превентивного. Він передбачає створення культури, поваги й розуміння у взаємовідносинах, використання відновної справедливості для налагодження стосунків між ініціатором булінгу і жертвою шляхом усунення шкоди, яка була завдана булером.

Програма Д. Олвеуса має всі шанси стати базовою програмою протидії булінгу в закладах освіти в Україні, але з урахуванням особливостей вітчизняної системи освіти²⁰⁵.

Як вже зазначалося вище, з 1 січня 2019 року в Україні існує посада освітнього омбудсмена, на якого покладено обов'язок захищати права та інтереси учнів та студентів, які були порушені безпосередньо в освітньому середовищі. На сьогоднішній день першим освітнім омбудсменом в Україні є Сергій Горбачов.

Філоненко С. С. та Гаруст Ю. В. вважають, що потрібно створити подібну посаду на рівні закладу вищої освіти. Це може бути особа, яка навчається у відповідному закладі освіти, досягла 18 років, була обрана шляхом прямого голосування й набрала підтримку серед більшості студентів. Здійснення діяльності студентського омбудсмена покладатиметься на Службу студентського омбудсмена (далі-Служба), до складу якої входить 5 осіб. Основними завданнями Служби буде організаційне, консультативне, інформаційне, матеріально-технічне та інше забезпечення діяльності студентського омбудсмена.

Наступним нововведенням для забезпечення результативності у боротьбі з булінгом є започаткування у закладах вищої освіти Тижня

---

²⁰⁵ Філоненко С. С. Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу у вітчизняних закладах вищої освіти [Електронний ресурс] / Філоненко С. С. / Правові Горизонти. – 2018. – №12(25) – Режим доступу https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/72611/1/Filonenko_Administratyvno_pravovyi_mekhanizm.pdf

обізнаності про булінг. Головною метою є ознайомлення студентів з поняттям булінгу, його особливостями, поширеними формами прояву, способами захисту своїх прав та наслідками для ініціаторів булінгу. Особлива увага буде приділятися законодавству України, яке регулює питання булінгу. Важливим є доведення до відома студентів передбачених новою нормою адміністративного законодавства санкцій за булінг. Це фактор впливу, який сприятиме усвідомленню реальної відповідальності за прояви насильства.

Тиждень обізнаності про булінг має на меті проведення лекцій, тренінгів, конференцій за участю не тільки студентів, а й педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників, адже законодавство виокремлює їх як суб'єктів адміністративного правопорушення. Протягом тижня передбачається запрошення гостей-експертів. Це може бути психолог, соціальний працівник, поліцейський, який співпрацює із закладом освіти. Залучення психологів до роботи з профілактики булінгу є досить визначальним, бо одним із головних завдань є обговорення основних технік керування гнівом, вирішення конфліктів. Роль поліцейського полягає в правовому обґрунтуванні норм законодавства у сфері булінгу на зрозумілому для студентів рівні. Метод запрошення гостей підсилює антибулінгові ідеї й сприяє усвідомленню негативного впливу булінгу на освіту й особисті якості кожного учасника навчального процесу. Важливою особливістю цього тижня є проголошення обіцянки не бути учасником булінгу, а також не мовчати в разі виявлення насильства і звертатися до відповідних осіб²⁰⁶.

Нові норми щодо протидії булінгу, незадовго після прийняття знайшли своє застосування. Так, 11 лютого 2019 Бориспільський міськрайонний суд року виніс перше в Україні рішення у справі щодо булінгу. Батьки обвинуваченої школярки сплатили штраф – 850 гривень. Саме таку ціну визначив суд за опубліковане непристойне фото однокласниці в мережі Instagram. Інцидент між школярками трапився в одній із бориспільських шкіл. Але глузували підлітки не довго. Мати на насмішку з своєї дитини подала в суд. І перемогла.

---

²⁰⁶ Філоненко С. С. Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу у вітчизняних закладах вищої освіти [Електронний ресурс] / Філоненко С. С. / Правові Горизонти. – 2018. – №12(25) – Режим доступу https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/72611/1/Filonenko_Administratyvno_pravovyi_mekhanizm.pdf

Батьків неповнолітньої кривдниці оштрафували ²⁰⁷. Таким чином, бачимо, що дані норми мають реальну дію.

Українські правознавці відмічають важливість самого факту прийняття закону та виокремлення в законодавстві поняття «булінг» як виду правопорушення, вказуючи, разом з цим, на ряд нюансів, що можуть ускладнювати процедуру притягнення до відповідальності. Зокрема, мова йде про такі види цькування, як бойкот, ігнорування або відсторонення дитини з колективу, плітки тощо, притягнення до відповідальності за які, практично не можливе, тим більше в суді. Богдан Петренко, заступник директора Українського інституту дослідження екстремізму, зазначає, що у зв'язку з тим, що булінг є кваліфікованим правопорушенням і згідно з законом означає не просто застосування насилля, а застосування насилля (фізичного або психологічного) з метою підпорядкування жертви своїм інтересам, на суді доведеться доводити не тільки факт насильства, а й те, що воно було скоєно з метою контролю однієї дитини над іншою ²⁰⁸.

Також, слід зазначити, що проблематиці булінгу присвячено кілька великих національних і міжнародних серверів, зокрема: Bullying.org, BullyingOnline, Stopbullying, Bullyingnet, www.bullying.com.uk та ін., де можна отримати кваліфіковану консультацію спеціаліста ²⁰⁹. Крім того, на сайті Міністерства освіти і науки відведена окрема сторінка, що присвячена протидії булінгу. На ній можна знайти інформацію про організації, які займаються проблемами булінгу в Україні (такі як UNICEF), а також знайти корисні посилання щодо антибулінгу ²¹⁰.

Проаналізувавши все вище сказане, можна зробити наступні висновки: проблема булінгу в Україні залишається актуальною і на сьогоднішній день. Але, на законодавчому рівні уже зроблено перший крок для її подолання. Варто також звернути увагу на досвід зарубіжних країн у боротьбі з булінгом та активно запроваджувати

---

²⁰⁷ В Україні суд вперше виніс рішення у справі щодо булінгу: що це таке [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.5.ua/suspilstvo/v-ukraini-sud-vpershe-vynis-rishennia-u-spravi-shchodo-bulinhu-shcho-tse-take-186867.html>

²⁰⁸ Миськевич Т. Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід [Електронний ресурс] / Т. Миськевич // Громадська думка про правотворення. – 2019. – № 1 (166). – С. 18–22. – Режим доступу: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/1.pdf>

²⁰⁹ Миськевич Т. Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід [Електронний ресурс] / Т. Миськевич // Громадська думка про правотворення. – 2019. – № 1 (166). – С. 18–22. – Режим доступу: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/1.pdf>

²¹⁰ Протидія булінгу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/protidiya-bulingu>

його в нашій державі для більш ефективної політики антибулінгу. Цікавими є положення про запровадження посади студентського омбудсмена та тижня обізнаності про булінг, які, проте, потребують додаткового вивчення та аналізу.

Криклій Х. В., студентка групи ПР-32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук Збирак Т. В.

Насильство проти чоловіків – найпоширеніше явище серед порушень прав людини в світі

Рух за права чоловіків — соціальний рух, учасники якого дотримуються точки зору, що в сучасному суспільстві жінкам надаються значні переваги, а чоловіки піддаються дискримінації.

Рух за права чоловіків складається з різноманітних груп чи окремих осіб, які зосереджені на численних соціальних питаннях (сімейного права, права впливати на народження, опікунства та виховання дітей після розлучення, домашнє насильство, демонізація чоловіків, тощо) і державних питань (включаючи освіту, обов'язкова військова служба, соціальний захист, а також щодо політики в галузі охорони здоров'я), про що захисники прав чоловіків говорять в контексті дискримінації по відношенню до чоловіків.

Феміністки та дослідники гендеру вважають, що рух виник як реакція на фемінізм. Активісти, що виступають за права чоловіків відкидають або повертають претензії з боку феміністок, щодо того, що чоловіки мають більшу владу, привілеї чи переваги, ніж жінки, і стверджують, що сучасний фемінізм зайшов занадто далеко і завдає шкоди правам чоловіків. Більшість активістів руху за права чоловіків не згодні, що вони виступають за традиційні цінності, або гендерні ролі, а навпаки — вважають, що виступають за гендерну рівність і рівні права та обов'язки між чоловіками і жінками. Також більшість активістів руху вважає, що їхні дії не мізогінні, а медіа їх демонізують та виставляють як жінконенависників.

Сучасний «Рух за Права Чоловіків» виник з «Чоловічого визвольного руху», що виник в першій половині 1970-х років, коли дослідники почали вивчати феміністські ідеї та політику. Чоловічий визвольний рух визнав інституційну владу чоловіків, критично досліджуючи наслідки гегемонічної маскулінності. Наприкінці 70-х років «Чоловічий визвольний рух» розпався на дві окремі гілки з

протилежними поглядами: профеміністський чоловічий рух та антифеміністський рух за права чоловіків. Правозахисні активісти відкидають деякі феміністські принципи і зосереджують увагу на сферах, в яких вони вважають чоловіків незахищеними, пригнобленими або дискримінованими. Майкл Кіммель, дослідник маскулінознавства, зазначає, що критика гендерних ролей від прихильників «перетворилася на прийняття майже всіх нормативних маскулінних речей, і є майже пристрасною до традиційної чоловічої ролі». У 80-х і 90-х роках деякі активісти правозахисту протистояли суспільним змінам, які прагнули феміністки, і захищали звичний (патріархальний) порядок у родині, школах та на робочому місці. Більшість правозахисників чоловіків розглядають чоловіків як пригноблену групу і вважають, що суспільство і чоловіки були «фемінізовані» жіночим рухом. Яскравими натхненниками та інтелектуальними представниками «Руху за Права Чоловіків» є Герб Голдбергта Воррен Фаррелл, які «стверджують, що для більшості чоловіків влада є ілюзією, та жінки є справжніми тримачами влади в суспільстві через свої ролі, як первинних опікунів та вихователів дітей».

Одним з перших великих правозахисних організацій була «Коаліція реформування американських елементів при розлученнях розлучень», заснована Річардом Дойлом у 1971 році, з якої 1973 року була створена «Асоціація прав чоловіків». «Free Men Inc.» була заснована в 1977 році в Колумбії, штат Меріленд, в наступні роки породила кілька відокремлених організацій, які згодом злилися, щоб сформувати «Національну коаліцію вільних чоловіків» нині відома як «Національна коаліція для чоловіків» (англ. «National Coalition for Men»). Організація «Men's Rights, Inc.» також починала свою діяльність в тому ж 1977 році. «Батьки та сім'ї», що приймає участь у законотворенні питання розширення прав чоловіків у сім'ях, була створена в 1994 році.

Декілька відомих жінок стали провідними голосами цього руху, зокрема Хелен Смітта, Ерін Піззей.

З розвитком інтернету «Рух за права чоловіків» став більш озвученим та більш організованим виникло таке поняття як маносфера, веб-сайти та форуми, що стосуються чоловіків, поширюються в Інтернеті.

В Україні головною організацією, що бореться та виступає за права батьків-чоловіків є ГО «Батько має право», яку заснували та очолили Олександр Швець та адвокат Тетяна Горяна. Як вони себе позиціонують — «Організацію створено з метою об'єднання

потужного батьківського руху та повної зміни системи опіки над дітьми, для подальших розробок рекомендацій та удосконалення державної системи опіки над дітьми, та перезапуску її, знищення застарілих практик радянської системи».

Проблеми, що піднімаються:

- Соціальні стереотипи

В сучасному світі більшість стереотипів вимагають від чоловіка бути зобов'язаним щодо сімейних стосунків, без права мати свою точку зору. Зазвичай чоловіки піддаються односторонньому моральному засудженню, без врахування їх точки зору. Це викликає соціальні та психологічні проблеми.

- Права батьків

При розлученні, якщо виникає судова тяжба, і виникає питання з ким залишається дитина після розлучення — то суди майже автоматично залишають це право, як привілей жінок. В Україні ГО «Батько має право» досягла прийняття постанови Верховного Суду України, який зазначив: «При розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо». Постанова від 17-го жовтня 2018 року.

- Державні органи

В деяких країнах існують міністерства та державні органи, що опікуються правами жінок і зовсім відсутні такі органи щодо прав чоловіків. Наприклад, за державні кошти відкриваються центри допомоги жертвам домашнього насильства, абсолютна більшість з яких взагалі не допомагають чоловікам, при тому що одна третя з жертв домашнього насильства — чоловіки.

- Соціальний захист

Пенсійний вік чоловіків зазвичай вищий за жіночий пенсійний вік, при тому що середня тривалість життя у чоловіків, значною мірою із-за поганих умов життя, менше на 8-10 років, залежно від країни.

- Служба в армії

В більшості країн обов'язок проходити обов'язкову військову службу визначається виключно для чоловіків. За даними ООН за 2017 рік 99,87 % загиблих українських військових у війні на Донбасі — чоловіки, і тільки 0,13 % — жінки.

- Правоохоронна система

На законодавчому рівні, незважаючи на рівні можливості за однаковий злочин чоловіки можуть отримати більш жорстке

покарання, тоді, як щодо жінок суди часто йдуть на пом'якшувальні або виправдальні вироки.

- Демонізація чоловіків у медіа

У соціальних соціальних рекламних роликах, що виробляються за гроші платників податків, зазвичай демонізують чоловіків. Наприклад, у соціальній рекламі проти домашнього насильства, агресором показують чоловіка, а жінку — завжди жертвою. Але третя частина жертв домашнього насильства — чоловіки.

- Сім'я (основна стаття Рух за права батьків). Прийняття батьківства.

Правозахисники чоловіків у сімейних стосунках, в розрізі юриспруденції, прагнуть розширити права непідготовлених батьків у разі усиновлення їх дитини. Воррен Фаррелл стверджує, що, не повідомивши батька про вагітність, майбутня матір самочинно позбавляє усиновлену дитину відносин з біологічним батьком. Він пропонує, щоб жінки були юридично зобов'язані приймати всілякі зусилля, щоб повідомляти батька про вагітність протягом чотирьох-п'яти днів. У відповідь філософ Джеймс П. Стерба погоджується з тим, що з моральних причин жінка повинна повідомити батька про вагітність і усиновлення, але це не повинно бути накладено як законна вимога, оскільки це може призвести до надмірного тиску, наприклад, до абортів.

- Розлучення.

Прихильники прав чоловіків говорять, що чоловіки свідомо чи несвідомо відмовляються від шлюбу та вступають у, так званій, «шлюбний страйк» внаслідок сприйнятого браку переваг у шлюбі та емоційних та фінансових наслідків розлучення, включаючи аліменти, утримання та підтримку дітей. Правозахисники стверджують, що закони про розлучення та опікунство порушують права чоловіків на рівний захист.

- Захист дитини.

Сімейне право є предметом глибокого занепокоєння серед груп з прав чоловіків. Прихильники прав чоловіків стверджують, що правова система та суди дискримінують чоловіків, особливо щодо опіки над дітьми після розлучення. Вони переконані, що чоловіки не мають однакових прав контакту з дітьми або рівноправних батьківських прав як їх колишні дружини, і використовують статистичні дані стосовно догляду за дітьми як доказ судового упередження щодо чоловіків. Захисники прав чоловіків прагнуть змінити правовий клімат для чоловіків через зміни в сімейному законодавстві, наприклад, шляхом лобіювання законодавчих актів,

які забезпечують спільне опіку над домовленостями про дефолт, за винятком тих випадків, коли один з батьків неприйнятний або не бажає батькові. Деякі чоловіки-активісти стверджують, що відсутність контактів з їхніми дітьми робить батьків менш готовими виплачувати допомогу за дитину. Інші посилаються на «Батьківський синдром відчуження» як причину надання батькам опіки.

- Шахрайство з батьківством.

Захисники прав чоловіків та права батьків вказують, що існує високий рівень помилкового батьківства або «шахрайства з батьківством», де чоловіки виховують та або фінансують дітей, які не є біологічно рідними.

- Домашнє насильство.

Чоловічі правозахисні групи описують домашнє насильство, вчинене жінками проти чоловіків, як проблему, яка ігнорується або не є повноцінно висвітленою, також частково через те, що чоловіки неохоче зазначають себе жертвами. Вони вказують, що жінки настільки ж або й більш агресивні, ніж чоловіки у сімейних стосунках, і що домашнє насильство є гендерно-симетричним

Михаць О. В., студент групи ПР (м1)–01 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Петровська І. І.

Забезпечення прав людини в системі публічного адміністрування

Права людини є невід'ємним елементом людської особистості та людського буття. Вони охоплюють громадянські права і політичні свободи, економічні, соціальні і культурні права. Першим та основоположним документом, що на міжнародному рівні закріпив права людини була і є Загальна декларація прав людини, прийнята 10.12.1948. У ній закріплено загальне визнання того, що права і свободи внутрішньо властиві всім людям, є невід'ємними для кожної людини і однаковою мірою стосуються кожного, а також те, що кожна людина народжується вільною і рівною у своїй гідності і правах.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій створив нову форму взаємовідносин між владою та суспільством – електронне урядування. Основна мета електронного урядування – задоволення інтересів людини у реалізації її законних прав максимально

простому, доступному та прозорому вигляді з використанням сучасних інформаційних технологій.

Питання пов'язані із визначенням, сутністю та впровадженням електронного урядування досліджували такі вітчизняні науковці як: Ю. Шаров, Л. Лощина, Г. Ковтун, І. Сурай, Р. Мельник, А. Семенченко, В. Галуцько, І. Коліушко. та інші.

Дослідження даної теми відбувалося шляхом порівняльного аналізу окремих положень Загальної декларації прав людини, відповідних положень вітчизняного законодавства в сфері електронного урядування та практики їх застосування.

Нормативно визначено, що електронне урядування — це форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. У свою чергу, задоволення потреб громадян полягає у реалізації їх законних прав на отримання певних благ, захисту та представництва своїх інтересів.

Запроваджена система електронного урядування створила нові форми реалізації законних прав кожної людини та спростила попередні.

Стаття 19 Загальної декларації прав людини проголошує, що кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення. Уточнюється, що це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Стаття 6 Закону України «Про інформацію» розширює та деталізує вищевказану статтю Загальної декларації прав людини проте залишає суть положення незмінною.

Реалізація даного права досить має широке застосування в системі електронного урядування. Сутність електронного урядування як конгломерату інформаційних ресурсів та процесів полягає у створенні та поширенні інформації. За допомогою систем е-урядування кожен має право здійснювати пошук необхідної інформації на урядових електронних ресурсах (зокрема на державних реєстрах, кадастрах), вільно одержувати її за особистим запитом чи без такого та поширювати її на інші ресурсі в мережі Інтернет чи іншим способом.

Ще одним правом, що реалізуються в системі електронного урядування є право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Дане право було попередньо закріплено в ч 1 ст.21 Загальної декларації прав людини. Електронне урядування розширило способи реалізації даного права.

Система електронного урядування дозволяє подавати електронні петиції з різноманітних питань суспільного життя з метою розв'язання актуальних суспільних проблем, здійснювати громадський контроль за діяльністю публічної адміністрації шляхом перегляду електронної звітності та подання інформаційних звернень на адресу органів адміністрації, її службових чи посадових осіб.

Частина 3 статті 21 Загальної декларації прав людини проголошує право на участь в управлінні. Положення міжнародного документу зазначає наступне: «Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування».

Наразі, у вітчизняній практиці використовуються нові форми урядування з використанням інформаційних технологій.

Зокрема, органи публічної адміністрації проводять консультативні опитування громадян з певних питань на офіційних веб-сайтах та на їх основі приймають відповідні рішення. Також на рівні місцевого самоврядування організовані онлайн-голосування за проекти Бюджету участі (поряд із традиційними). Від результатів голосування залежить спрямування бюджетних витрат на певні соціальні програми та їх втілення.

Проведення дослідження та подальше підсумування його результатів дало змогу визначити положення Загальної декларації прав людини, що отримали застосування у вітчизняній практиці електронного урядування та з'ясувати особливості їх втілення на практиці.

Специфіка реалізації прав людини у вітчизняному електронному урядуванні полягає в розширенні можливостей для їх здійснення шляхом створення нових доступних та прозорих форм. Водночас, деякі права поки що мають обмежену реалізацію в електронному урядуванні в силу відсутності чи недостатності правового регулювання.

На нашу думку, зважаючи на проведене співставлення закріплених Загальною декларацією прав людини - прав та

особливостями їх реалізації в українському електронному урядуванні варто зазначити наступне:

По-перше, встановлення акценту на статусі громадянина при визначенні суб'єктів, що беруть участь в електронному урядуванні зі сторони суспільства. На відміну від Декларації, вітчизняне законодавство надає більшого значення правовому зв'язку особи з державою, а ніж можливості реалізації нею своїх прав перш за все в статусі людини, а не виключно як громадянина України;

По-друге, відсутність механізму реалізації права на участь в державному управлінні через участь у виборах в системі електронного урядування. На даний момент, реалізація даного права громадянами неможлива в силу відсутності правового регулювання та механізму здійснення даного права. Анонсоване онлайн-голосування перебуває на етапі розробки. Тому наразі свобода голосування на рівні електронних виборів не забезпечена.

По-третє, реалізація права на інформацію в електронному урядуванні обмежена. Можливість отримання інформації з електронних ресурсів публічної адміністрації чи реєстрів обмежена її неповнотою та недостатністю, а можливість знайти потрібну інформацію в системі електронного урядування обмежена недосконалою системою навігації та взаємодії різних онлайн-платформ системи електронного урядування.

Регейло В. О., студентка групи ПР-32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук Федорончук А. В.

Деякі проблеми реалізації повноважень Президенти України у сфері забезпечення прав громадян

Згідно з Конституцією України Президент України, насамперед, представляє державу у міжнародних зносинах і є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, тобто здійснює представницьку функцію і функцію гарантування Конституції і конституційного ладу України.

Президент України як глава держави є одним з вищих органів державної влади (поряд з парламентом, урядом, Верховним Судом, Конституційним Судом України та ін.). За українським законодавством Президент України забезпечує єдність державної

влади і злагоджене функціонування інших органів державної влади. Саме на виконання зазначених функцій і спрямовані повноваження Президента України, що впливають на сфери функціонування усіх органів державної влади. Тому діяльність Президента має спрямовуватись, у першу чергу, на реалізацію даних повноважень. Гарантування положень Конституції України, основних прав і свобод Президентом має досягатись не шляхом безпосереднього впливу на громадянське суспільство (для цього існують визначені Основним Законом України органи влади), а шляхом впливу на вищі органи державної влади з метою координації, узгодження і консолідації, спрямування їх діяльності на виконання Конституції, засад внутрішньої та зовнішньої політики, визначених парламентом. Саме в даному твердженні, на нашу думку, полягає сутність інституту президентства у тій моделі напівпрезидентської республіки, яка закріплена Конституцією України 1996 року.

Як зазначає, Псалтирник О. С. «Конституція України в ст. 106 наділяє Президента України досить широкими функціями і повноваженнями. Проте реальний обсяг їх на практиці залежить від: стану розмежування в Основному Законі повноважень законодавчої влади і Президента; особливостей функціонування усіх гілок влади; конкретної політичної ситуації, яка визначається співвідношенням сил усередині країни»²¹¹.

Компетенцію Президента як сукупність предметів відання, прав та обов'язків можна поділити на певні групи, які зумовлені функціями глави держави.

Оскільки компетенція будь-якого органу публічної влади є похідною від покладених на нього функцій, можна систематизувати функції Президента України, виходячи з того, що наявність глави держави, який не входить в жодну з гілок державної влади, ніяким чином не порушує принципу поділу влади, оскільки його головні повноваження спрямовані на виконання «внутрішніх» щодо державного механізму функцій. Проголошення Президента України гарантом додержання прав і свобод людини і громадянина зумовлює наявність значних повноважень глави держави в сфері забезпечення основних прав і свобод громадян. З цією сферою корелюють практично всі повноваження глави держави, беручи до уваги, що розбудова незалежної держави, забезпечення її внутрішньої та зовнішньої безпеки, конституційної законності та плідної

---

²¹¹ Псалтирник О.С. Повноваження Президента незалежної України/ URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2005/44-31-29.pdf>

міжнародної співпраці має на меті саме благополуччя громадян, якомога повнішу реалізацію їх прав і свобод. Однак зміст компетенції Президента України становлять і певні повноваження, які можна віднести до сфери забезпечення прав і свобод у вузькому розумінні слова: приймати рішення з питань громадянства та надання притулку в Україні, а також здійснювати помилування. Головною прикметою цих повноважень є чітко індивідуальна спрямованість та конкретність.

Як вважає Мартинюк Р. С. функції гарантування державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав та свобод людини і громадянина, визначені у ст. 102 Основного Закону України, можуть мати реальний характер лише за умови адекватного кореспондування їм відповідних повноважень Глави держави²¹². Тут доречна постановка запитання: які з повноважень Президента України за змістом ст. 106 Конституції України кореспондують вищезгаданим функціям? Чи достатніми є ці повноваження? Вбачається, що перелік відповідних повноважень Глави держави є недостатнім і в ситуації так званого співіснування, тобто в умовах протистояння парламентської більшості і сформованого цією більшістю Уряду, з однієї сторони, і Президента України – з іншої, зумовлюватиме функціональну недостатність інституту президента в Україні.

Однак функції гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання прав та свобод людини і громадянина Глава держави реалізує через систему органів виконавчої влади. Згадана «обслуговуюча» роль Кабінету Міністрів України в механізмі реалізації відповідних повноважень Президента України підкреслюється конституційними положеннями про те, що «Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України» (ст. 113 Конституції України) та «забезпечує ... виконання ... актів Президента України» (п. 1 ст. 116 Конституції України). Водночас, попри наявність цитованих конституційних приписів, у ситуації «співіснування» Президент України виявлятиметься позбавленим необхідних інструментів реалізації свого статусу гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання прав та свобод людини і громадянина. Згадана проблема реалізації конституційно-правового статусу Президента України

---

²¹² Мартинюк Р.С. Актуальні проблеми реалізації конституційно-правового статусу Президента України/ URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14mrsspu.pdf>

уможливлується саме тим, що відповідні функції Президента України не забезпечені необхідним обсягом його власних конституційних повноважень, насамперед, тих, які в руках Глави держави є елементами системи стримувань і противаг.

У «постпомаранчевий» період, в умовах високого конфліктного потенціалу владарюючих політичних сил, який особливо виразно простежувався в ситуації «співіснування», наслідком невдалої дуалістичної конструкції виконавчої влади стала згадана функціональна недостатність інституту президента. Глава держави виявлявся позбавленим необхідних інструментів для реалізації свого конституційного статусу гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав та свобод людини і громадянина, здійснення повноважень щодо керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави, представництва держави в міжнародних відносинах, ведення переговорів та укладення міжнародних договорів України тощо через систему органів виконавчої влади. У ситуації «співіснування» дуалізм відповідних повноважень Глави держави й Уряду у виконавчій сфері фактично перетворювався на конфлікт повноважень. Гострота цього конфлікту була безпрецедентною і становила небезпеку для державного суверенітету України. Уже перший нетривалий постреформенний досвід взаємодії Президента України й Кабінету Міністрів України у сфері їхніх предметно співпадаючих повноважень засвідчив, що у випадку політичного протистояння парламентської більшості й утвореного нею Уряду, з однієї сторони, і Глави держави, з іншої, узгоджене функціонування механізму влади ставало, фактично, неможливе. Цей досвід також показав, що в ситуації політичної конфронтації між гілками влади конституційна система стримувань і противаг перетворювалася на відверто деструктивну систему протистояння, а регулятивна функція Основного Закону у вирішенні політичних конфліктів ставала недостатньою і потребувала спеціальних політичних домовленостей як єдино реальних цивілізованих інструментів розв'язання проблем, що виникали у відносинах між гілками влади.

В умовах виникнення надзвичайних ситуацій, наприклад, однією з цілей введення режиму воєнного стану, режиму надзвичайного стану або режиму зони надзвичайної екологічної ситуації є нормалізація обстановки, відновлення правопорядку при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого

самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства. Таким чином усі ці дії спрямовані на забезпечення або відновлення прав і свобод людини і громадянина.

Виступаючи гарантом прав і свобод людини і громадянина, Президент реалізує свою конституційну функцію шляхом здійснення свого права законодавчої ініціативи; видає укази, які передбачають захист прав і свобод людини і громадянина, окремих категорій населення; приймає в разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану; оголошує в разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації тощо.

Повноваження глави держави у сфері захисту прав і свобод громадян втілено у праві вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів, у праві Президента скасовувати акти КМУ у разі порушення ними прав і свобод особи в Україні. Повноваження Президента, як гаранта прав і свобод людини та громадянина реалізуються також через діяльність таких органів як: Рада національної безпеки і оборони, Адміністрація Президента, Комісія при президентові України з питань громадянства, Департамент з питань помилування, Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю. Основна ціль зазначених органів – посилення гарантій дотримання прав громадян.

НАПРЯМОК V. ПРАВА ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Розвадовський В. І., завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права, доцент, кандидат юридичних наук. Керівник Центру дослідження конституційної юстиції ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника».

**Інститут конституційної скарги у забезпеченні прав людини,
громадянина та провадження європейських стандартів правового
захисту: теоретичний аспект**

Насамперед варто зауважити, що Конституційна скарга у правовій системі виступає вагомим та ефективним інструментом щодо захисту прав й свобод людини та громадянина, особливо в сучасних умовах.

Відповідно до вимог Основного Закону нашої держави, головним та основоположним суб'єктом щодо захисту прав людини і громадянина виступає держава, зокрема, громадянських, екологічних, соціальних, культурних та інших прав²¹³.

Для дослідження рівня захисту прав людини і громадянина, реалізації норм чинного законодавства, нами застосовується метод компоративного, історичного аналізу.

Г. Арутюнян стверджує, що конституції любої держави цінні на стільки на скільки вони реально захищають права й свободи людини та громадянина²¹⁴.

Окрім того, закріплені на конституційному рівні права людини, громадянина автоматично не реалізуються. Для цього потрібні відповідні правові механізми їх забезпечення з боку відповідних інститутів держави²¹⁵.

З позиції Г. Арутюняна випливає, що для забезпечення прав і свобод людини, громадянина важливо запровадження органів конституційного контролю²¹⁶.

На думку вчених-конституціоналістів, ці органи повинні відповідати наступним вимогам, а саме:

- 1) Наскільки ефективно забезпечать права і свободи людини та громадянина створені органи конституційного контролю;
- 2) Як будуть співвідноситись громадяни, суди загальної юрисдикції, уповноважені з прав людини ВРУ, орган Конституційного контролю.

У європейській практиці відомі два способи захисту конституційних прав людини та громадянина;

- Прямий (людина, громадянин захищає свої права і свободи через механізм конституційної скарги-безпосередньо);

---

²¹³ Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254k/96-вр>

²¹⁴ Арутюнян, Г. Г. Індивідуальна конституційна скарга: європейські тенденції системного розвитку [Текст] / Г. Г. Арутюнян // Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу : матеріали міжнар. конф., м. Київ, 16 верес. 2011 р. / Конституц. Суд України ; відп. ред. А. С. Головін. - К. : Логос, 2011.-С. 66-77.

²¹⁵ Гарантія прав человека. о внедрении института конституционной жалобы на Украине (интервью с С. Шевчуком) [Текст] // Юрид. практика. -2010.-9 марта (№ 10 (637)). - С. 17.

²¹⁶ Арутюнян, Г. Г. Індивідуальна конституційна скарга: європейські тенденції системного розвитку [Текст] / Г. Г. Арутюнян // Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу : матеріали міжнар. конф., м. Київ, 16 верес. 2011 р. / Конституц. Суд України ; відп. ред. А. С. Головін. - К. : Логос, 2011.-С. 65.

- Не прямий (людина, громадянин звертається за захистом порушених прав через суди загальної юстиції, омбудсмен, інші важливі органи)²¹⁷.

В сучасних умовах більшість держав надають перевагу Конституційним судам, які через механізм конституційної скарги забезпечують захист прав й свобод людини та громадянина.

Підтримуючи позицію науковців конституціоналістів, погоджуємось з тим, що через інститут конституційної скарги людини та громадянин мають право:

- а) Захисту конституційних прав і свобод;
- б) Судовий захист, що забезпечує Конституція.

Все це є свідченням важливості інституту конституційної скарги по захисту прав й свобод людини та громадянина.

На міжнародному рівні розвиток права на судовий захист розпочався після 2-ої світової війни.

Цьому підтвердження, прийняття «Загальної декларації прав людини» 10 грудня 1948, якою було закріплено право кожної людини на справедливе відновлення в правах національними судами, при умові порушених (ст. 3)²¹⁸.

Наступний правовий міжнародний пакт – «Про громадські та політичні права» (1966 р.). Саме статтю 14 цього пакту зазначено, що кожен має право на справедливий розгляд порушених прав незалежними судами на підставі закону²¹⁹.

Окрім того, на Європейському рівні право на судовий захист передбачено «Конвенцією про захист прав і основоположних свобод» (1950 р.). Норми цієї конвенції гарантують право на справедливий та публічний розгляд порушених прав у розумні терміни²²⁰.

Тут же варто зауважити, що більшість держав світу закріпили право на судовий захист у національних Конституціях. Так, у статті 180 Основного Закону ФРН (1949 р.) зазначено: «Якщо права будь-

---

²¹⁷ Арутюнян, Г. Г. Індивідуальна конституційна скарга: європейські тенденції системного розвитку [Текст] / Г. Г. Арутюнян // Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу : матеріали міжнар. конф., м. Київ, 16 верес. 2011 р. / Конституц. Суд України ; відп. ред. А. С. Головін. - К. : Логос, 2011.-С. 68.

²¹⁸ Всеобщая декларация прав человека [Електронний ресурс] : принята резолюцией 217 А (III) Ген. Ассамблеи ООН от 10 дек. 1948 г. - Режим доступ: http://www.Ua.org/ru/document/decl_conv/declarations/ declhr.shtml

²¹⁹ Міжнародний пакт про громадські та політичні права: позиція держави та погляд громадянського суспільства: зб. документів / упоряд. Г. О. Христова ; наук. ред. О. М. Рудневої. - К.: Істина, 2007. - С. 213.

²²⁰ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і протоколи до неї [Текст] : зб. законодав. і нормат. актів : (офіц. текст) / упоряд. Ю. В. Паливода. - К.: Паливода А. В., 2012. - 120 с.

якої особи порушенні публічною владою, їй надається право звернутися до суду для захисту»²²¹.

У частині 1 ст. 24 Конституції Італії (1947 р.) передбачено: «Усі можуть у судовому порядку діяти для захисту своїх прав і законних інтересів»²²².

Після розпаду СРСР в більшості суверенних держав теж у Конституціях було закріплено право людини, громадянина на судовий захист порушеного права. Так, у Конституції Литви від 25.10.92 р., проголошено, що особа конституційні права або свободи якої порушені має право звернення за захистом до суду (ст. 30)²²³.

У ст. 55 Конституції України (частини 1; 2) передбачено, що права і свободи людини та громадянина захищаються судом [1 с.12]. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевої влади, посадових осіб.

За таких обставин формально-юридичний аналіз права на судовий захист свідчить, про найважливіші аспекти, а саме:

По-перше – об'єктом можуть виступати будь-які права людини (це конкретизується з ч. 2 ст.124 Конституції України)

По-друге – суб'єктом права на судовий захист є необмежене коло осіб.

По-третє – положення ч. 2 ст. 55 Конституції України надає право людині, громадянину оскаржити судові рішення.

По-четверте – ч.2 ст.8 КУ гарантує звернення людини і громадянина для захисту Конституційних прав, як верховенства права.

По-п'яте – Україні гарантуються використання міжнародного суду та позасудових механізмів захисту прав і свобод людини і громадянина. Прикладом слугує ратифікована 17 липня 1997 р. «Конвенція про захист прав і основоположних свобод 1950 р.». Аналогічно Європейський суд з прав людини.

---

²²¹ Пацоллай, П. О европейских подходах к доступу к конституционному правосудию [Текст] / П. Пацоллай // Теоретические и практические аспекты, связанные с индивидуальной конституционной жалобой в европейской модели конституционного правосудия: сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф., 13-14 мая 2010 г. - Минск : БДП, 2010.-С. 29-37.

²²² Пацоллай, П. О европейских подходах к доступу к конституционному правосудию [Текст] / П. Пацоллай // Теоретические и практические аспекты, связанные с индивидуальной конституционной жалобой в европейской модели конституционного правосудия : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф., 13-14 мая 2010 г. - Минск : БДП, 2010.-С. 29-37.

²²³ Шевчук, С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні [Текст] / С. Шевчук. - К. : Реферат, 2007. - 640 с.

По-шосте – конституційне право на судовий захист має як процесуальний так і матеріальний характер. Для прикладу Конституційний Суд України при розгляді скарг фізичних та юридичних осіб реалізує не лише процесуальне право, а і наділений повноваженнями визначати матеріальну чи моральну шкоду при установленні невідповідності закону конституції.

По-сьоме – права на судовий захист людини і громадянина не обмежується в умовах військового чи надзвичайного стану (ч. 2 ст. 6 КУ).

На думку, О. Гулака реалізація права на судовий захист є доступ до правосуддя в тому числі конституційної юстиції.

Отже, право людини та громадянина на конституційну скаргу є складовою на судовий захист, яке закріплюється в Конституціях і міжнародних правових актах.

Все це означає, що реалізація права на конституційну скаргу вимагає визначення на нормативному рівні, а саме:

а) Правові підстави суб'єкта звернення з конституційною скаргою;

б) Відкриття провадження по конституційній скарзі (секретаріатом, колегією, сенатом);

с) Розгляду конституційної скарги;

д) Ухвалення Судом справедливого рішення та його виконання.

Наступна проблема щодо реалізації конституційної скарги, це визначення прав і свобод людини, громадянина на нормативно-правовому рівні, як підстава звернення до суду з конституційною скаргою. Так Конституційні права людини, громадянина мають особливий механізм реалізації, а саме:

- конституційні права мають свої ознаки і цим різняться від інших прав

- конституційні права володіють верховенством права, а всі інші підпорядковуються

- конституційні права мають пряму дію, а їх норми є гарантією захисту прав і свобод людини та громадянина

- конституційні права ґрунтуються на принципах рівності і не можуть бути обмежені.

На думку О. Пацолар між конституційними та суб'єктивними правами є різниця. Так з розвитком держави виникають суб'єктивні права, а саме: право на обмін неякісного товару, право отримати

посвідчення водія, користуватися громадським транспортом та інші
224

В Аналізі практики Європейського суду з прав людини значиться, що порушення суб'єктивних прав може привести до порушення конституційних прав людини, громадянина.

Слід зауважити, що у практиці Європейських держав каталог природних прав узгоджується з позитивним правом.

Адже за позитивним правом людина реалізує свої права тільки ті які передбачені Конституцією. Це Австрія, Італія, Іспанія та інші.

За конституцією Німеччини, термін права людини використовується умовно, що сприяє захисту не тільки резидентів, а і не резидентів ²²⁵.

В Україні під охороною Конституційного Суду України перебувають права передбачені Конституцією України, а також тлумачення норм Конституції України.

Окрім того, окремі держави захищають Конституційні права людини та громадянина не захищають суб'єктивні соціальні права. В цих державах існує практика захисту соціальних прав Урядом. Так Верховний суд Швейцарії не розглядає конституційних скарг щодо соціально-економічних прав.

В окремих державах каталог прав збільшується. Так окрім Конституційних права захищаються передбачені міжнародними правовими актами. Наприклад в Австрії Європейська конвенція має конституційний статус. Аналогічно розглядається права людини в Туречині (2010 р.) ²²⁶.

На думку вчених така практика є своєрідним фільтром щодо кількості звернень громадян до Європейського суду з прав людини.

Окрім того, в сучасних умовах серед науковців точиться дискусія на предмет якою повинна бути конституційна скарга – нормативна чи повна.

Проблема у виборі моделей конституційної скарги для нашого Конституційного Суду України є значимою. Для цього потрібна

---

²²⁴ Пацоллай, П. О европейских подходах к доступу к конституционному правосудию [Текст] / П. Пацоллай // Теоретические и практические аспекты, связанные с индивидуальной конституционной жалобой в европейской модели конституционного правосудия : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф., 13-14 мая 2010 г. - Минск : БДП, 2010.-С. 32.

²²⁵ Шевчук, С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні [Текст] / С. Шевчук. - К. : Реферат, 2007. - 640 с.

²²⁶ Пацоллай, П. О европейских подходах к доступу к конституционному правосудию [Текст] / П. Пацоллай // Теоретические и практические аспекты, связанные с индивидуальной конституционной жалобой в европейской модели конституционного правосудия : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф., 13-14 мая 2010 г. - Минск : БДП, 2010.-С. 29-37.

відповідна судова практика, оскільки це може спричинити параліч конституційного процесу особливо при запровадженні повної моделі конституційної скарги.

Підсумовуючи, зверну Вашу увагу на тому, щоб інститут конституційної скарги міг бути превентивним, вагомим чинником верховенства права у державі потрібно;

- наявність незалежного органу конституційної юстиції. Відсутність політичного впливу, зокрема у призначенні суддів Конституційного Суду України;

- підпорядкованість виключно праву;

- незалежність суддів, як прояв демократії правової держави;

- внесення змін до діючого ЗУ «Про Конституційний Суд України», щодо механізму контролю за виконанням рішень КСУ, особливо публічними органами;

- утвердження інституту конституційної скарги, в частині доступності людини, громадянина до правосуддя.

Терлецький Д. С., завідувач кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент, кандидат юридичних наук

Конституційна скарга в контексті звернення до Європейського суду з прав людини

Серед усього різноманіття питань, зумовлених запровадженням в Україні прямого доступу фізичних осіб та юридичних осіб приватного права до органу конституційної юрисдикції, можна виділити щонайменше одне питання, яке аргументі досить оптимістично вирішувалося академічною спільнотою, попри його надзвичайну складність^{227 228}. Йдеться про можливість конституційної скарги виступати ефективним національним засобом юридичного захисту, який має бути вичерпано перед зверненням за захистом своїх прав і свобод до Європейського суду з прав людини.

Об'єктивно оцінюючи такі позиції, варто вказати, що насамперед вони засвідчували концептуальні погляди на очікуване законодавче регулювання підстав, порядку і юридично значущих

---

²²⁷ Гультай М.М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: монографія / М.М. Гультай. – Х. : Право, 2013. – 200 с.

²²⁸ Гультай М., Христова Г. Конституційна скарга як національний засіб правового захисту в контексті доступу до Європейського суду з прав людини / М. Гультай, Г. Христова // Вісник Конституційного Суду України. – 2017. – № 5. – С. 56-66.

наслідків здійснення права на звернення до Конституційного Суду України із конституційною скаргою. Відповідно, до прийняття українським парламентом у липні 2017 року Закону України «Про Конституційний Суд України» (надалі – Закон про КСУ) ²²⁹, мова йшла про міркування, що мали характер *de lege ferenda*.

Вже після набрання чинності Законом про КСУ деякі правники, напевно, за інерцією категорично твердили, що “якщо конституційна скарга запрацює на повну потужність, це неодмінно зменшить кількість поданих заяв до ЄСПЛ, істотно укріпивши національні системи судоустрою та захисту прав людини” ²³⁰.

Наразі, останнє твердження є передчасним і помилковим, оскільки, перш за все, Закон Про КСУ *de lege lata* не містить і не може містити положень, які б давали для цього незаперечні аргументи. Аби визначити, чи забезпечує запроваджена в Україні модель конституційної скарги превентивні та компенсаційні аспекти юридичного захисту основоположних прав і свобод (що є критично важливим для її ідентифікації як національного “фільтра” до Європейського суду з прав людини згідно з позицією Венеціанської комісії ²³¹) явно недостатньо проаналізувати лише положення спеціального закону. Так само мають бути проаналізовані релевантні положення національного законодавства, зокрема, процесуального, а також, звісно, національна правозастосовна практика. Саме такого системного підходу при визначенні ефективності національного засобу юридичного захисту дотримується Європейський суд з прав людини у разі виникнення будь-яких сумнівів ²³².

При цьому важливо, аби надані конституційному суду повноваження забезпечували ефективно прийняття ним рішень ²³³. Якщо конституційний суд є нездатним прийняти рішення чи через відсутність процедурних гарантій, чи через їх недієвість, це матиме

---

²²⁹ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 24.12.2019).

²³⁰ Шаров Д. Конституційна скарга: остання статистика та недоліки під час подання (Українське право, 04.06.2018) URL: <https://barristers.org.ua/news/konstytutsijna-skarga-ostannya-statystyka-ta-nedoliky-pid-chas-podannya/> (дата звернення: 24.12.2019)

²³¹ Study on individual access to constitutional justice (adopted by the Venice Commission at its 85th Plenary Session on 17-18 December 2010), European Commission for Democracy through Law. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)039rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)039rev-e) accessed 24 December 2019.

²³² Kudła v. Poland, no. 30210/96, 26 October 2000, §98; Sürmeli v Germany, no. 75529/01, 8 June 2006.

²³³ Guide to good practice in respect of domestic remedies (adopted by the Committee of Ministers on 18 September 2013) http://www.echr.coe.int/Documents/Pub_coe_domestics_remedies_ENG.pdf accessed 24 December 2019. 49 c.

наслідком “[обмеження] сутності права на доступ до суду... [та позбавлення] заявника ефективного права на остаточне вирішення його конституційної скарги”²³⁴.

У цьому контексті наявна практика Конституційного Суду України щодо розгляду та вирішення конституційних скарг навряд чи може бути інтерпретована як беззаперечний доказ його ефективності. Так, зокрема, практична реалізація превентивного аспекту юридичного захисту запровадженої в Україні моделі конституційної скарги доводить, що йдеться про екстраординарне виключення. Заходи щодо забезпечення конституційної скарги з метою запобігання “незворотнім наслідкам, що можуть настати у зв’язку з виконанням остаточного судового рішення” (ст. 78 Закону про КСУ) були вжиті Конституційним Судом України лише в одному єдиному випадку, по справі за конституційною скаргою Дерменжи Андрія Вікторовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 23 Закону України від 05.06.2003 № 898–IV «Про іпотеку»²³⁵.

Визначальною мірою це пояснюється тією обставиною, що через очевидну неузгодженість положень, якими врегульовано провадження по справам за конституційними скаргами, ймовірність вжиття заходів щодо забезпечення конституційної скарги є мінімальною. Згідно з Законом про КСУ забезпечувальний наказ може бути виданий виключно Великою палатою Конституційного Суду України, яка, за загальним правилом, їх не розглядає. Натомість, ані колегії суддів Конституційного Суду України, які насамперед вирішують питання про відкриття провадження по справі за конституційними скаргами, ані сенати Конституційного Суду України, спеціально утворені для розгляду конституційних скарг, – таким повноваженням не наділені.

Навмисно залишаючи осторонь дискусію щодо виправданості наділення Конституційного Суду України повноваженням зупиняти виконання рішення судів системи судоустрою, варто вказати, що якщо таке повноваження все ж таки було нормативно закріплене, то воно має бути здійсненим.

Важливо наголосити, що ознака ефективності засобу юридичного захисту згідно зі статтею 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вимагає, аби “такий засіб міг

---

²³⁴ Marini v. Albania, no. 3738/02, 18 December 2007. §119-123

²³⁵ Інформаційне повідомлення відділу комунікацій Конституційного Суду України та правового моніторингу URL:<http://www.ccu.gov.ua/novyna/konstytuciynyy-sud-ukrayiny-vydav-zabezpechualnyu-nakaz> (дата звернення: 24.12.2019)

запобігти виконанню заходів, які суперечать Конвенції і чиї наслідки потенційно є незворотними”²³⁶.

Наразі, зважаючи на відсутність у Конституційного Суду України повноважень вирішувати питання про відшкодування завданої суб'єкту права на конституційну скаргу шкоди, а також нечисельну й вкрай суперечливу судову практику, оцінка ефективності компенсаційного аспекту юридичного захисту запровадженої в Україні моделі конституційної скарги являє ще більш неоднозначне завдання.

Це, однак, не означає, що конституційна скарга неминуче визнається Європейським судом з прав людини неефективною як засіб юридичного захисту відповідно до ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у разі, коли конституційний суд наділений повноваженнями лише встановити порушення і визнати нечинним оскаржуваний акт. Як засвідчує аналіз практики Європейського суду з прав людини, навіть щодо однієї країни конституційна скарга може визнаватися ефективним засобом захисту для одних порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, і неефективним для інших.

Показовою в цьому плані справа “Мендрі проти Угорщини”, по якій Європейський суд з прав людини визнав, що, зважаючи на обставини справи, вже саме визнання Конституційним Судом Угорщини акта неконституційним мало бути достатнім для ефективного юридичного захисту прав заявника. Втім, принципова особливість наведеної справи полягає в тому, що, зважаючи на особливості законодавства і фактичні обставини, звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду Угорщини являло єдино можливий юридичний засіб захисту його прав на національному рівні, яким він так і не скористався.

Відповідно до обставин справи заявник стверджував про порушення своїх прав вже через саме лише прийняття та набуття чинності законом про освіту 2013 року, за яким він автоматично набув статусу члена Національної палати вчителів і, відповідно, не мав права обіймати посаду в інших професійних об'єднаннях вчителів. Жодної судової справи за участі заявника національні суди Угорщини у зв'язку з цим не розглядали і по суті не вирішували²³⁷.

Водночас, у низці інших справ Європейський суд з прав людини і до, і після 1 січня 2012 року, коли набрали чинності Основний Закон

---

²³⁶ *Čonka v. Belgium*, no. 51564/99, 5 February 2002. §79

²³⁷ *Mendrei v. Hungary*, no. 54927/15, 19 June 2018.

Угорщини та новий закон про Конституційний Суд Угорщини, визнавав в контексті конкретних обставин конституційну скаргу неефективним національним засобом юридичного захисту^{238 239 240 241}.

Загалом, видається, що при вирішенні питання про ефективність запровадженої в Україні моделі конституційної скарги як національного засобу юридичного захисту, що має бути вичерпано перед зверненням до Європейського суду з прав людини, останній серед іншого буде керуватися “двоступеневим підходом”. Цей підхід передбачає визначення ефективності конституційної скарги, залежно від можливості скаржника вимагати повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у судовій справі, відповідно до встановленого рішенням конституційного суду порушення²⁴².

Без сумніву, постановлене Європейським судом з прав людини рішення, в якому буде надано системну оцінку ефективності конституційної скарги як засобу юридичного захисту, матиме далекосяжні наслідки і для правотворчої, і для правозастосовної діяльності в Україні. Принаймні, саме такого, визначального, значення в Турції набуло в аналогічній ситуації рішення по справі “Узун проти Турції”²⁴³.

Глеб Ю.-В. В., студентка групи ПР-31 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Розвадовський В. І.

Історія та моделі зародження конституційного судочинства щодо захисту прав людини: теоретичний аспект

Дослідження закономірностей становлення і розвитку інституту конституційної юстиції у світі та Україні, визначення місця та ролі органу конституційної юстиції в правовій системі є важливими для

²³⁸ Csikós v. Hungary, no. 37251/04, 5 December 2006. §17-19

²³⁹ K.M.C. v. Hungary, no. 19554/11, 10 July 2012. §28

²⁴⁰ Vékony v. Hungary, no. 65681/13, 13 January 2015 §24

²⁴¹ Király and Dömötör v. Hungary, no. 10851/13, 17 January 2017.,§49

²⁴² Guide to good practice in respect of domestic remedies (adopted by the Committee of Ministers on 18 September 2013) <http://www.echr.coe.int/Documents/Pub_coe_domestics_remedies_ENG.pdf> accessed 24 December 2019. с. 50

²⁴³ Uzun v. Turkey, no. 10755/13, 30 April 2013.

формулювання перспектив подальшого вдосконалення даного інституту.

Так, органи конституційної юстиції створюються з метою гарантування верховенства і забезпечення реалізації конституції держави. Це зумовлено тим, що провідна роль Конституції у правовій системі, її вища юридична сила і пряма дія не виключають, на жаль, випадків порушення норм Основного закону, в тому числі і з боку вищих органів державної влади. Тому конституція будь-якої держави вимагає особливої охорони, захисту, покликаних забезпечити її дотримання як фізичними і юридичними особами, так і державою в особі її органів і посадових осіб. Саме в забезпеченні правової охорони конституції і полягає основне призначення інституту конституційної юстиції²⁴⁴.

Зародження ідеї правової охорони конституції припадає на XVII століття. На той час, та й тепер, вона зводиться в основному до інституту скасування актів, які суперечать конституції (формалізованій чи матеріальній). Тобто мова йде про конституційний контроль за відповідністю правових актів Основному закону держави. Початкові форми конституційного контролю як самостійного виду державної діяльності можна побачити вже в ряді держав епохи середньовіччя. У Великобританії в XVII ст. Таємна рада визнавала закони законодавчих нарад (легіслатур) американських колоній недійсними, якщо вони суперечили законам англійського парламенту або загальному праву. В кінці XVIII ст. деякі англійські акти були визнані судом недійсними на території північно-американських штатів.

Доктрина неспеціалізованого судового конституційного контролю найбільш чітко була сформульована у знаменитій справі «Мербері проти Медісона» (1803 р.), в якій Верховний Суд США встановив, що закон Конгресу, який суперечить федеральній Конституції, може бути визнаний судом неконституційним, тобто наділив себе повноваженнями судового контролю за відповідністю законів Конституції. Вказаний прецедент, закріплений в 1810–1824 рр. Верховним Судом шляхом винесення аналогічних рішень, заклав основи так званої «американської» (англосаксонської) моделі конституційної юстиції, згідно з якою конституційний контроль здійснюють суди загальної юрисдикції.

---

²⁴⁴ Цимбалістий Т. Інститут конституційної юстиції в правовій системі України. Актуальні проблеми правознавства. 2016. Вип. 4. С. 43-48.

На першому етапі становлення світового конституційного процесу американська модель залишалася єдиною. З тими чи іншими модифікаціями вона затверджується у деяких країнах Латинської Америки, Скандинавії, англійських домініонах ²⁴⁵.

На другому етапі виникає принципово нова, європейська модель конституційного судочинства, концепція якої була розроблена австрійським ученим Г. Кельзенем. Її головна відмінність від американської моделі полягає в тому, що конституційне судочинство виділяється із загального судочинства і здійснюється не судами загальної юрисдикції, а спеціалізованим органом — конституційним судом, або квазісудовим органом (конституційною радою чи конституційною палатою вищих судових органів загальної юрисдикції).

Широке поширення розглядуваний інститут одержує після Другої світової війни на третьому етапі конституційного процесу. Він затверджується практично у всіх країнах Західної Європи, багатьох нових державах Азії, Африки, Латинської Америки. Поза цією загальною тенденцією залишаються соціалістичні держави.

Конституційне судочинство в країнах соціалістичного табору не відповідало принципу єдності державної влади і заснованому на ньому принципу формального верховенства вищого представницького органу, що наділяється всією повнотою державної влади.

Новий етап у розвитку інституту конституційного судочинства розпочався на рубежі 80-90-х років, коли процес демократизації набув глобального характеру. Він започатковується в усіх країнах, де відбувається перехід від авторитарних і тоталітарних режимів до демократії ²⁴⁶.

Таким чином, на сьогодні у світі сформувалось та існує три основні моделі спеціального правового захисту конституцій:

- Американська модель, що діє на території США та деяких країн Південної Америки, передбачає здійснення конституційної юрисдикції судами загальної юрисдикції, які, в свою чергу, є Верховними Судами держав ²⁴⁷.

---

²⁴⁵ Організація судових та правоохоронних органів: Навч. посібник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів освіти / І. Є. Марочкін, В. В. Афанасьєв, В. С. Бабкова та ін.; За ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової, О. М. Толочка. — Харків : Право, 2000.

²⁴⁶ Організація судових та правоохоронних органів: Навч. посібник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів освіти / І. Є. Марочкін, В. В. Афанасьєв, В. С. Бабкова та ін.; За ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової, О. М. Толочка. — Харків : Право, 2000.

²⁴⁷ Буруковська Н. Вплив європейської моделі конституційного судочинства на формування органів конституційної юстиції в Україні: історико-правовий підхід. Парламентаризм у

Крім того, Американську модель конституційного контролю характеризують такі специфічні ознаки:

1) універсальний характер предмета контролю – суд, окрім перевірки законів на відповідність конституції, має право здійснювати контроль за нормативними актами, які приймаються на всіх рівнях органами державної влади;

2) конкретність – суди пов'язані конкретними обставинами справи, де є посилення сторони, наприклад, на антиконституційність норми, на якій ґрунтуються вимоги протилежної сторони. Суд зобов'язаний висловити свою позицію з цього приводу й вирішити питання по суті позову;

3) деконцентрація – будь-який суд при розгляді справи може досліджувати відповідність федеральних законів федеральній конституції, нормативно-правових актів окремих штатів їхнім конституціям, а також актів штатів – федеральним законам;

4) суд розглядає питання конституційності нормативних актів не в межах особливого провадження, а безпосередньо у зв'язку з розглядом кримінальної, цивільної, адміністративної справи, якщо сторона в справі посиляється на Конституцію;

5) правом ініціативи щодо застосування конституційного контролю наділені лише учасники судового провадження;

6) надання окремим думкам суддів Верховного суду США прецедентного характеру;

7) відносний характер – рішення суду є обов'язковим лише для учасників спору. Неконституційну норму не беруть до уваги при винесенні рішення суду по суті спору. Суд не може скасувати неконституційну норму, оскільки це право Верховного суду²⁴⁸.

- Романо-германська або європейська модель, яка є основою конституційного судочинства в Західній та Східній Європі, спрямована на формування спеціальних органів конституційної юстиції – конституційних рад, конституційних судів тощо²⁴⁹.

Європейська модель концентрованого і спеціалізованого конституційного судочинства виникла в Австрії і на сучасному етапі переважає у державах континентальної Європи, тому її ще називають

Центрально-Східній Європі: історія, національні особливості, сучасні тенденції : зб. наук. праць. – К. : Ліка-К., 2015. – С.124–127.

²⁴⁸ Конончук І. Історичні та політико-правові аспекти виникнення і розвитку інституту конституційного контролю. Історико-правовий часопис. 2017. № 1. С. 73-77.

²⁴⁹ Буруковська Н. Вплив європейської моделі конституційного судочинства на формування органів конституційної юстиції в Україні: історико-правовий підхід. Парламентаризм у Центрально-Східній Європі: історія, національні особливості, сучасні тенденції : зб. наук. праць. – К. : Ліка-К., 2015. – С.124–127.

континентальною моделлю. Її особливість полягає у тому, що конституційність об'єктів контролю перевіряють спеціалізовані конституційні суди, які наділені конституційною юрисдикцією, що реалізується шляхом самостійного конституційного правосуддя. Визнання органами конституційного правосуддя, наприклад, закону неконституційним означає зупинення дії даного закону, тобто по суті його відміну, і додаткового рішення парламенту з питання дії неконституційного закону, як правило, не вимагається²⁵⁰.

Слід зазначити, що європейська модель допускає також можливість здійснення конституційного правосуддя квазісудовими органами, які відрізняються особливостями розгляду справ. Так, розгляд справ у конституційних судах здійснюється з дотриманням головних принципів судочинства (усність, гласність, змагальність та ін.), а конституційні ради здійснюють закритий та письмовий розгляд.

На відміну від американської моделі конституційного контролю, що була сформована на основі прецедентів, європейська модель є результатом теоретичних досліджень професора Віденського університету Г. Кельзена на основі діяльності Верховного Суду Австрії, який намагався обґрунтувати правові гарантії конституції у відповідності з ідеєю ієрархії правових норм. У зв'язку з цим, треба згадати про суттєвий вплив «чистої теорії права» Г. Кельзена і його особистої ролі у процесі становлення першого конституційного суду у Європі в Австрії у 1919 році. Єдність всієї правової системи і механізм її функціонування, як твердив Г. Кельзен, визначаються наявністю особливої та єдиної вищої інстанції конституційного контролю законів, якою, на його думку, є конституційний суд²⁵¹.

- Мусульманська (традиційна) модель ґрунтується на здійсненні конституційної юстиції вищими релігійними або традиційними органами держави та має розповсюдження на території мусульманських країн світу²⁵².

Передбачає здійснення конституційної юстиції вищими релігійними або традиційними органами (ради духовенства, ради

---

²⁵⁰ Переш І. Є. Еволюція європейської моделі конституційного судочинства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2007. Вип. 17. С. 14-16.

²⁵¹ Переш І. Є. Еволюція європейської моделі конституційного судочинства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2007. Вип. 17. С. 14-16.

²⁵² Буруковська Н. Вплив європейської моделі конституційного судочинства на формування органів конституційної юстиції в Україні: історико-правовий підхід. Парламентаризм у Центрально-Східній Європі: історія, національні особливості, сучасні тенденції : зб. наук. праць. – К. : Ліка-К., 2015. – С.124–127.

вождів тощо)²⁵³. Особливістю їх діяльності є те, що закони та інші акти перевіряються на відповідність не тільки Конституції, а й шариату (комплекс приписів, що визначають переконання, а також формують релігійну совість і моральні цінності мусульман).

Так, в Ісламській Республіці Іран діє своєрідний орган конституційного контролю, заснований Конституцією 1979 року — Рада з нагляду за дотриманням конституції (Рада вартвих, або Піклувальна рада); в Марокко — Консультативна Рада. Ці органи складаються з богословів та юристів.

У Пакистані 1980 року заснований Федеральний шариатський суд, що виносить рішення про невідповідність положень закону приписам ісламу, викладеним у Корані та Сунні. Ці рішення можуть бути скасовані Верховним судом, для чого там утворене спеціальне апеляційне відділення у складі мусульман-суддів Верховного суду. Разом із тим існує відокремлений орган — Рада з ісламської ідеології, або Ісламська рада, яка дає федеральному і провінційному парламентам, президентові та губернаторам провінцій консультативні висновки з питань відповідності законопроектів приписам ісламу.

Таким чином, можна зробити наступні підсумки: можна стверджувати, що в даний час інститут конституційного судочинства притаманний переважній більшості сучасних держав, однією з істотних рис яких є верховенство права та його головного джерела — конституції. Верховенство конституції означає підпорядкованість їй не тільки всіх інших джерел права, а й всіх гілок влади, у тому числі й законодавчої. Та, як показав світовий досвід, найбільш ефективною правовою гарантією реалізації верховенства конституції є конституційне судочинство.

---

²⁵³ Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України. Підручник. — 2-ге вид. — К. : Правова єдність, 2010.

Костан Ю. Я., студентка групи ПР-31 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Розвадовський В. І.

Проблеми звернення людини, громадянина до конституційної юстиції щодо захисту порушеного права.

Одним із основоположних принципів організації та функціонування правової держави є верховенство Конституції в системі нормативних актів, її пряма, безпосередня дія. Інститут конституційного правосуддя існує в переважній більшості сучасних країн, що пов'язано із загальноновизнаною ідеєю правової держави. Конституції багатьох країн розглядають конституційні суди як органи правосуддя, які вирішують завдання захисту Конституції: забезпечення її верховенства, принципу розподілу влади, захист прав і свобод людини і громадянина.

Пріоритетним завданням для держави є захист прав та свобод людини і громадянина. Особливу роль у механізмі захисту прав людини відіграє Конституційний Суд України. В Україні, відповідно до ст. 147 Конституції, єдиним органом конституційної юрисдикції є Конституційний Суд України²⁵⁴.

Охороняючи норми Конституції України Конституційний Суд, тим самим, охороняє і всі права людини і громадянина, що закріплені в ній. Одним із основних завдань Конституційного Суду України є захист прав та свобод людини і громадянина, а саме можливість громадян безпосередньо звернутись до Конституційного Суду у разі порушення їхніх прав і свобод. Так, відповідно до концепції, яка закладена в Конституції, права та свободи людини і громадянина є невід'ємними. Позбавлення особистості її прав знищує саму природу людських цінностей.

Стаття 55 Конституції України гарантує право кожного звертатися із конституційною скаргою до Конституційного Суду України згідно з установлених Конституцією та у порядку, визначеному законом²⁵⁵. Відповідно до п.1 ч.1 ст.77 Закону «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України може

---

²⁵⁴Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

²⁵⁵Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі інші національні засоби юридичного захисту ²⁵⁶.

Багато науковців твердять, що впровадження конституційної скарги є важливим завданням розвитку вітчизняного конституціоналізму. Конституційна скарга – апробований провідними країнами світу ефективний засіб захисту основних прав людини, зміцнення верховенства права й розвитку демократії ²⁵⁷.

Конституційна скарга відповідно до ст.55 нового Закону України «Про Конституційний Суд України» – це подане до суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу ²⁵⁸.

Варто зазначити, що прийнятий ще раніше у 1996р. Закон України «Про Конституційний Суд України» затвердив механізми для реалізації його повноважень, закріпивши на законодавчому рівні інститут конституційного звернення, завдяки якому фізичні та юридичні особи отримали можливість звернутися безпосередньо до Конституційного Суду України для забезпечення реалізації чи захисту своїх конституційних прав і свобод. Слід зазначити, що в законодавстві України донедавна був відсутній інститут конституційної скарги в його класичному розумінні. Вчені юристи і судді Конституційного Суду України неодноразово підкреслювали необхідність упровадження цього інституту в практику конституційного судочинства України ²⁵⁹. Єдиною можливістю безпосереднього захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина до 2017 року залишалося використання інституту конституційного звернення з метою офіційного тлумачення Конституції і законів України, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважав, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод ²⁶⁰.

---

²⁵⁶ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>

²⁵⁷ Остапенко О.Г. Дієвість інституту конституційної скарги як інструменту захисту прав громадян. Конституційно-правові академічні студії. 2018. № 1. С. 172

²⁵⁸ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>

²⁵⁹ Шаптала Н. Особливості національного конституціоналізму в питаннях захисту Конституційним Судом України прав і свобод громадян. URL:http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:cbrLewxaNAgJ:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis

²⁶⁰ Беззуб І. Запровадження інституту конституційної скарги в Україні: українські реалії та міжнародний досвід. URL: <http://nbuviap.gov.ua/index.php?Itemid=350&catid=8&id=2128:za>

Зміни, які відбулися в рамках судової реформи, зокрема, в плані модернізації механізму захисту прав і свобод людини й громадянина Конституційним Судом України та введенням інституту конституційної скарги, реформували вітчизняну систему конституційної юстиції. Основною формою звернення громадян України, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб до Конституційного Суду України є конституційна скарга. Необхідно зазначити, що конституційність прав громадян захищається Конституційним Судом України не лише шляхом їх безпосереднього звернення від свого імені. Більшість прийнятих Конституційним Судом України рішень спрямовані на захист прав та свобод людини і громадянина, незважаючи на те, що суб'єктами цих звернень не завжди були фізичні особи. Наприклад, Конституційний Суд України за конституційним поданням народних депутатів України (суб'єкт звернення – не менше 45 депутатів) неодноразово приймав рішення про визнання неконституційними деяких положень Державного бюджету України, коли з метою економії бюджетних коштів ущемлювалися права громадян на пільги, надані законом²⁶¹.

У вітчизняній правовій науці конституційна скарга, на думку М.А.Бабака, розглядається як звернення будь-яких осіб, які на законних підставах проживають на території України, до єдиного органу конституційної юрисдикції з приводу порушення їхніх конституційних прав шляхом ухвалення законодавчого акта за умови, що цей акт вже застосований або підлягає застосуванню у конкретній справі, що розглядається судом чи іншим органом державної влади. В. М. Шаповал розглядає конституційну скаргу як правовий засіб ініціювання в органі конституційної юрисдикції, насамперед фізичною особою, спеціальної процедури захисту конкретного права, що порушено актом, виданим державним органом або посадовою особою в системі виконавчої влади, чи рішенням суду загальної юрисдикції²⁶².

Згідно з чиним законом «Про Конституційний Суд України» суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України. До суб'єктів права на конституційну скаргу не належать юридичні особи публічного права. Конституційну скаргу фізична особа

---

²⁶¹ Владикін О.М., Друзь В.Д. Інститут конституційної скарги як гарантія прав і свобод людини та громадянина в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 1. С.32

²⁶² Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 211 с.

підписує особисто. Якщо суб'єктом права на конституційну скаргу є дієздатна фізична особа, яка за станом здоров'я або фізичною вадою не в змозі особисто підписати конституційну скаргу, її підписує уповноважена в установленому законом порядку особа, що діє від її імені²⁶³.

Класичним прикладом країни, де конституційна скарга є дієвим засобом захисту порушеного права громадян, можна вважати Федеративну Республіку Німеччина. Суб'єктом, наділеним правом звернення до органу конституційної юрисдикції з конституційною скаргою щодо захисту фундаментальних прав, закріплених Основним Законом ФРН, виступає будь-яка особа, чиї права були порушені. Громадяни наділені правом подавати конституційну скаргу стосовно будь-якого фундаментального права; іноземці та особи без громадянства можуть подати таку скаргу щодо тих прав, які за ними визнані Конституцією ФРН. Підставою конституційної скарги виступає порушення державною владою фундаментальних прав особи, закріплених Основним Законом ФРН²⁶⁴.

Досить цікавим є досвід Польщі у використанні конституційної скарги в механізмі захисту прав людини. Згідно з ч.1 ст.79 Конституції Республіки Польща, суб'єктом конституційної скарги може бути кожна особа, чиї конституційні права і свободи були порушені. Таким чином, сформульовано три матеріальні передумови скарги – особистий інтерес, правовий інтерес та реальний інтерес. Це означає, що особа, яка звертається з конституційною скаргою, повинна підтвердити (довести), що:

- 1) порушення конституційних прав стосується його особи (особистий інтерес);
- 2) порушення гарантованих йому конституційних прав стосується його правової позиції (правовий інтерес);
- 3) порушення його праві свобод вже мало місце (реальний інтерес).

Право на подання конституційної скарги залежить також від інших умов. Зокрема, порушення прав скаржника має наступити внаслідок рішення суду або органів публічної адміністрації. Таке

---

²⁶³ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>

²⁶⁴ Лотоцька М.І. Інститут Конституційної скарги в Німеччині та можливість його запровадження в Україні. Наука та практика сучасної юриспруденції: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 2016. С.187.

рішення повинно мати остаточний характер, тобто коли були вичерпані всі доступні за законом процедури оскарження рішення²⁶⁵.

Відповідно до Конституції Естонії індивідуальна конституційна скарга є юридичним засобом правового захисту для фізичної або юридичної особи для захисту її основних прав. Особа має можливість подати скаргу до верховного суду Естонії, якщо державний орган, який здійснює владу, порушує основні права чи свободи людини, і за умови відсутності або вичерпання інших засобів правового захисту²⁶⁶.

Досить цікавою є позицію М. М. Гультая, що ґрунтовне вивчення правового механізму функціонування інституту конституційної скарги в різних країнах дозволяє виокремити такі його складові елементи, які слід передбачити та запровадити в законодавстві України: 1) підстава для подання конституційної скарги, якою виступає порушення гарантованих Основним Законом прав осіб неконституційними актами, діями чи бездіяльністю уповноважених органів державної влади;

2) суб'єкти, які наділені правом звернення з конституційною скаргою до органу конституційної юрисдикції;

3) предмет (об'єкт) конституційної скарги, тобто коло юридичних актів, які підлягають оскарженню щодо їх неконституційності;

4) процесуальні умови прийнятності конституційної скарги (тобто так звані «фільтри»);

5) наслідки рішень органів конституційного контролю²⁶⁷.

Отже, ухвалені зміни до Конституції України та прийнятий Закон України «Про Конституційний Суд України» 2017р. запровадили новий механізм захисту прав особи та громадянина – інститут конституційної скарги. Дослідивши основні положення конституційного звернення попереднього Закону України «Про Конституційний Суд» від 1996 р. та порівнявши його із новим у контексті запровадження інституту конституційної скарги, варто зробити висновок, що інститут скарги є наступним етапом розвитку конституційного контролю за дотримання прав людини і громадянина в Україні. До переваг конституційної скарги порівняно з

---

²⁶⁵ Гультай М.М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя : монографія / М.М. Гультай. Харків: Право, 2018. 99 с.

²⁶⁶ Гультай М.М. Інститут конституційної скарги в конституціях європейських держав. [URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/02-2012.pdf](http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/02-2012.pdf)

²⁶⁷ Гультай М.М. Інститут конституційної скарги в конституціях європейських держав. [URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/02-2012.pdf](http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/02-2012.pdf)

конституційним зверненням можна віднести можливість судового перегляду справи особи за виключними обставинами – визнання закону, який застосовувався в справі, таким, який не відповідає нормам Конституції²⁶⁸.

Таким чином варто підкреслити, що інститут конституційної скарги може функціонувати на належному рівні і стати складовою системи конституційного права України, а конституційна скарга має стати одним із основних способів захисту порушеного права людини, доповнити вже існуючі форми звернення до Конституційного Суду України. Розглянутий досвід іноземних країн повинен бути покладений в основу розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо конституційного закріплення інституту конституційної скарги в Україні. Запровадження конституційної скарги в Україні в будь-якому випадку сприятиме зменшенню кількості звернень громадян до Європейського Суду з прав людини.

Шемет Л. Б., студентка групи ПР-31 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Розвадовський В. І.

Реалізація Президентом України повноважень щодо захисту прав людини та громадянина в Україні.

Відповідно до частини другої статті 3 Конституції України зазначено, що «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»²⁶⁹.

До відому, конституційні права і свободи людини і громадянина мають ряд властивостей і рис, які не тільки виділяють їх із загальної системи прав, а й зумовлюють їх вирішальну роль у визначенні правового статусу особи в суспільстві і державі.

Погоджуюсь з думкою багатьох вчених, що права і свободи людини і громадянина є основними за змістом, оскільки за їх

---

²⁶⁸ Юрійчук І. Конституційна скарга та особливості реалізації права на правову допомогу в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 5. С. 158

²⁶⁹ Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 21.02.2019, підстава - 2680-VIII. [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80)

допомогою глибоко і повно проявляються і регулюються найбільш важливі відносини між державою і громадянином.

Для конституційних прав і свобод є характерною власна система і ознаки, що відрізняє їх від інших прав і свобод. Це означає, що права і свободи людини і громадянина наділені верховенством, оскільки всі інші права і свободи повинні відповідати їм, а також вони є правовою базою для прийняття всіх інших прав і свобод, що деталізують їх. Права і свободи є нормами прямої дії і мають гарантований захист²⁷⁰.

Мартинюк Р. вважає що сьогодні правова система України знаходиться в стані кардинальної реформи з метою побудови демократичної, соціальної та правової держави. Фундаментальним принципом такої побудови повинен стати принцип всебічного захисту прав і свобод людини²⁷¹.

За таких обставин у механізмі забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина істотна роль належить Президентові України. Від діяльності Президента України у правовому полі багато що залежить у реалізації політичних, особистих, соціально-економічних прав людини і громадянина, забезпечення їх економічної та іншої безпеки. Ядро конституційно-правового статусу Президента України становлять норми Конституції України, які визначають функції та повноваження глави держави.

Відповідно до статті 102 Конституції України Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Ця стаття містить найбільш загальну характеристику конституційно-правового статусу Президента України²⁷².

Конституційне визнання Президента України гарантом прав і свобод людини і громадянина цілком логічно впливає з проголошення людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки найвищою соціальною цінністю. Оскільки саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, то й для Президента, який цю

---

²⁷⁰ Зміст конституційного права людини і громадянина на судовий захист. [URL:https://minjust.gov.ua/m/str_8158](https://minjust.gov.ua/m/str_8158)

²⁷¹ Мартинюк Р. Аналіз функціональної природи інституту президента в Україні // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 2. – С. 80-85. [URL:https://eprints.oa.edu.ua/291/1/analiz.pdf](https://eprints.oa.edu.ua/291/1/analiz.pdf)

²⁷² Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 21.02.2019, підстава - 2680-VIII. [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80)

Державу уособлює і представляє, ці соціальні цінності мають становити серцевину його діяльності.

Однак це не означає, що глава держави повинен вирішувати всі питання, пов'язані із забезпеченням прав людини і громадянина. Президент України, діючи виключно на підставі, в межах повноважень і способами передбаченими Конституцією і законами України, має забезпечити такий конституційний правопорядок, такий рівень ефективності державного механізму, за якого декларовані права і свободи людини й громадянина могли б безперешкодно реалізовуватися ²⁷³.

Оскільки Президент є відповідальним перед народом за всю державу в цілому, за результати реалізації внутрішньої й зовнішньої політики, то Конституція й передбачає такі його повноваження, які дають йому змогу активно впливати на діяльність всіх гілок державної влади.

Насамперед це положення стосується діяльності самого глави держави, яка має бути взірцем відповідності Конституції і бути спрямованою на забезпечення прав і свобод людини і громадянина ²⁷⁴.

Також слід зауважити, що функція забезпечення реалізації основних прав і свобод громадян більш широко розкрита у п.п.25–27 ст.106 Конституції (право нагородження державними нагородами, право прийняття рішень з питань громадянства, про надання притулку в Україні та право помилування). Головною прикметою зазначених повноважень глави держави є їх чітко індивідуальна спрямованість та конкретність. Реалізуючи ці повноваження, Президент, уособлюючи державу в цілому, вступає в безпосередні правовідносини з конкретними фізичними особами. Крім того, на забезпечення основних прав і свобод громадян у підсумку спрямовані й інші повноваження глави держави, оскільки забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки, конституційної законності та міжнародної співпраці має кінцевою метою саме благополуччя громадян, якомога повнішу реалізацію їх прав і свобод.

На думку Редькін В. виконуючи свої повноваження, Президент має право вимагати від усіх органів державної влади неухильного

---

²⁷³ Забезпечення прав та свобод людини і громадянина у правозастосовчій практиці державних органів України. Редькін В.В. URL: <https://www.google.com/search?q%Dchrome..69i57.372j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8#>

²⁷⁴ Забезпечення прав та свобод людини і громадянина у правозастосовчій практиці державних органів України. Редькін В.В. URL: <https://www.google.com/search?q%Dchrome..69i57.372j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8#>

дотримання Конституції, прав і свобод людини і громадянина. Якщо Президент вважає неконституційними певні правові акти Верховної Ради України, він має право звернутися до Конституційного Суду з відповідним конституційним поданням. Якщо закон України, що надійшов йому на підпис від Верховної Ради України, на думку Президента, є неконституційним, він має скористатися правом вето і повернути його до парламенту на повторний розгляд; коли ж конституційність закону є сумнівною, він може підписати його і водночас звернутися з конституційним поданням до Конституційного Суду України ²⁷⁵.

Окрім того, також, дія нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим може бути зупинена Президентом України з мотивів їх невідповідності Конституції України та законам України з одночасним зверненням до Конституційного Суду. Щодо актів Кабінету Міністрів України та Ради міністрів Автономної Республіки Крим, то Президент може з мотивів невідповідності цих актів Конституції або порушення прав і свобод людини і громадянина скасувати їх.

Виступаючи в ролі гаранта Конституції, прав і свобод людини і громадянина, Президент України уповноважений з названих позицій оцінювати зміст діяльності відповідальних перед ним і підконтрольних йому органів, а також керівників тих державних структур, щодо яких глава держави приймає рішення з кадрових питань. Наприклад, якщо Президент вважає, що Генеральний Прокурор України, міністр, керівник центрального чи місцевого органу виконавчої влади порушив Конституцію України або належним чином не організував роботу відповідного органу щодо забезпечення й захисту конституційних прав і свобод громадян, він може звільнити відповідну особу.

Як відомо Президент України володіє й рядом інших правових можливостей впливати на рівень конституційної законності, реалізацію прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, через звернення до Верховної Ради України він може викласти власне бачення цієї проблеми й орієнтувати парламент на реалізацію першочергових законопроектів у тій чи іншій сфері суспільного життя ²⁷⁶.

---

²⁷⁵ Забезпечення прав та свобод людини і громадянина у правозастосовчій практиці державних органів України. Редькін В.В. URL: <https://www.google.com/search?q%Dchrome..69i57.372j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8#>

²⁷⁶ Президент України: статус та повноваження. 22.04.2019. URL:https://biz.ligazakon.net/ua/news/185710_prezident-ukrani-status-ta-povnovazhenya

Реалізуючи право законодавчої ініціативи, глава держави може вносити проекти законів про зміни і доповнення до Конституції та законів України. Контролюючи уряд, Президент впливає на формування проекту Державного бюджету України, витрачання державних коштів, що безпосередньо зачіпають рівень соціальної підтримки населення, реалізацію соціально-економічних прав громадян.

Поряд з цим, Президент України має й такі інструменти індивідуального захисту і забезпечення прав громадян, як вирішення питань громадянства, політичного притулку, здійснення помилювання, нагородження державними нагородами тощо.

Окрім того, Мартинюк Р. вважає, що увага Президента України, має бути більше зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності й правопорядку, збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації²⁷⁷.

Отже, Президент України як глава держави займає важливе місце у процесі захисту прав людини у громадянина. Власне кажучи, захист прав людини і громадянина є відповідно національного законодавства являється однією з функцій Президента України.

З вищенаведеного випливає, що реалізуючи свої повноважень Президент України має право вимагати від усіх органів державної влади неухильного дотримання Конституції, прав і свобод людини і громадянина. Якщо органи державної влади та місцевого самоврядування приймуть рішення, що суперечать правам та свободам людини Президент повноважний їх скасувати.

---

²⁷⁷ Мартинюк Р. Аналіз функціональної природи інституту президента в Україні // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 2. – С. 80-85.
[URL:https://eprints.oa.edu.ua/291/1/analiz.pdf](https://eprints.oa.edu.ua/291/1/analiz.pdf)

РЕКОМЕНДАЦІЇ

учасників круглого столу «Загальна декларація прав людини ООН 1948 року: стан реалізації в Україні»

10 грудня 2019 року в навчально-науковому юридичному інституті ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» за участю науковців вищих навчальних закладів України, представників Центру дослідження конституційної юстиції (м. Івано-Франківськ), студентів та регіонального представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Івано-Франківській області було проведено круглий стіл на тему: «Загальна декларація прав людини ООН 1948 року: стан реалізації в Україні»

Надаючи важливого значення особливостям та стану реалізації положень Загальної декларації прав людини ООН 1948 року в українському законодавстві, учасники цього заходу висловили наступні рекомендації:

НАПРЯМОК І. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

1. Забезпечити належне функціонування системи правових гарантій прав і свобод громадян, за якої стала б реальною реалізація кожною людиною і громадянином своїх конституційних прав та обов'язків.

2. Вдосконалити законодавство у сфері доступу громадян до публічної інформації через запровадження єдиного систематизованого і деталізованого порядку доступу громадян до публічної інформації; застосування дисциплінарних санкцій за ненадання без поважних причин публічної інформації; збільшення розміру штрафів за ненадання без поважних причин доступу до публічної інформації; збільшення штату і територіальних підрозділів органу, який здійснює контроль за цією сферою; забезпечення безперервного ведення спеціальних реєстрів; виключення можливості ненадання інформації через звільнення чиновника з попереднього місця роботи.

3. На законодавчому рівні врегулювати питання щодо особливостей розробки, функціонування та діяльності, інтеграції в інші системи і контролю застосування технологій штучного інтелекту.

НАПРЯМОК II. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

1. Звернути увагу на те, що при розгляді справ про захист права на життя суди повинні точно і неухильно застосувати положення Конституції України, Цивільного Кодексу України, Кримінального Кодексу України, міжнародних нормативно-правових актів з прав людини, інших законів та Конвенцій.

2. Привести у відповідність законодавство у сфері охорони здоров'я із положеннями Конституції України.

НАПРЯМОК III. ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (ВІЙНИ)

1. З метою підвищення ефективності діяльності вищих органів державної влади в Україні доцільно систематизувати норми, які врегульовують механізм конституційно-правової відповідальності. Це можна здійснити наступними способами: а) шляхом включення у структуру Конституції України окремого розділу «Конституційно-правова відповідальність»; б) шляхом прийняття окремого комплексного Закону України «Про конституційно-правову відповідальність публічних службовців в Україні».

2. Процедура імпічменту щодо Президента України містить суттєві недоліки. Останні полягають в тому, що Президент України стоїть вище за Конституцію України. Це пояснюється тим, що для усунення Президента України необхідно три четверти голосів складу парламенту, а для внесення змін до Основного Закону достатньою є дві третини голосів народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Така ситуація, на нашу думку, є більш притаманною для диктаторських держав, у яких глава держави є фактично вищим за Конституцію. Саме тому слід ставити питання про невідповідність існуючої процедури імпічменту як форми конституційно-правової відповідальності, існуючій в Україні формі правління – парламентсько-президентській республіці. З цих позицій три четверти голосів для усунення Президента України є занадто високою кваліфікованою більшістю голосів. Пропонується зменшити кількість голосів народних депутатів під час остаточного голосування за імпічмент до двох третин.

3. Вирішення російсько-українського збройного конфлікту, з урахуванням існуючих міжнародно-правових механізмів, а також з урахуванням практики вирішення збройних конфліктів В Гуантамо

Бей, збройного конфлікту в Абхазії та Осетії, конфлікту між Косово і Сербією, збройного конфлікту в Сирії включає наступні можливі шляхи його припинення:

а) радикальні міжнародно-правові шляхи – сценарій «тотальної війни», сценарій «відтинання» або «стіни» (характеризується остаточною відмовою України від окупованих територій і повним розривом з ними);

б) конформістські та помірковані способи вирішення конфлікту між Росією та Україною – сценарій «сателітності» (характеризується сепаратним миром між Росією та Україною, визнанням автономії ЛНР та ДНР, відмовою від повернення Криму), сценарій «заморожування» конфлікту (характеризується залишенням ДНР та ЛНР у складі України, наданням їм особливого статусу), сценарій «ні війни, ні миру» або «обмеженої війни та перманентних переговорів» (характеризується стримувальною війною проти Росії, постійним переговорним процесом, нарощуванням військового потенціалу України);

в) реінтеграція територій як спосіб вирішення російсько-українського конфлікту характеризується виведенням російських військ і сепаратистських збройних утворень з окупованих територій, формуванням громадянського діалогу, забезпеченням постійних соціальних комунікацій, закріпленням в Конституції України поняття «особливих районів», проведенням виборів до органів місцевого самоврядування в раніше окупованих районах.

4. Пропонується запровадження інституту правди в Україні. Інститут правди – це система юридичних норм публічного права, що регулює суспільні відносини, які виникають у результаті порушення невід’ємного права на правду з боку органів державної влади в результаті переходу від диктатури до демократії, внаслідок збройних конфліктів чи внутрішніх державних заворушень. Доцільно створити Комісії із встановлення правди як структурний підрозділ Міністерства юстиції України, одночасно підзвітний також інституціям громадянського суспільства.

НАПРЯМОК IV. МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

1. Механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина в нашій державі потребує вдосконалення. Необхідно звернутись до міжнародних стандартів захисту прав та свобод людини, та привести національне законодавство у відповідність із міжнародними

конвенціями та договорами. Також, рекомендується пропагувати та навіть вчити самих громадян захищати свої права, використовуючи правосуддя, можливість звернення до державних органів, міжнародних механізмів захисту прав та національних недержавних органів і організацій, розвивати правову свідомість та правову культуру громадян.

2. Запровадити посаду студентського омбудсмана.

НАПРЯМОК V. ПРАВА ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

1. Щоб інститут конституційної скарги міг бути превентивним, вагомим чинником верховенства права у державі потрібні:

- наявність незалежного органу конституційної юстиції. Відсутність політичного впливу, зокрема у призначенні суддів КСУ;
- підпорядкованість виключно праву;
- незалежність суддів, як прояв демократії правової держави;
- внесення змін до діючого ЗУ «Про КСУ», щодо механізму контролю за виконанням рішень КСУ, особливо публічними органами;
- утвердження інституту конституційної скарги, як доступності людини, громадянина до правосуддя.

ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ

ПРОГРАМА КРУГЛОГО СТОЛУ НА ТЕМУ:

**«Загальна декларація прав людини ООН 1948 року:
стан реалізації в Україні»**

10 грудня 2019 року

(Присвячено 71-річчю від дня прийняття «Загальної декларації прав людини» та Міжнародному дню прав людини)

м. Івано-Франківськ

Місце проведення:

Навчально-науковий юридичний інститут
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника»
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 44а, аудиторія (конференц-зал)
305

Порядок роботи:

11:30 – реєстрація учасників круглого столу, чай, кава
12:00 – вітальне слово директора юридичного інституту, професора,
доктора юридичних наук, заслуженого юриста України Васильєвої В.А.
12:10 – вітальне слово завідувача кафедри конституційного,
міжнародного та адміністративного права, доцента, кандидата юридичних
наук Розвадовського В.І.
12:20 – виступи учасників круглого столу
13:40 – обід
14:40 – обговорення доповідей, повідомлень та інформації учасників
круглого столу, підведення підсумків його роботи

Регламент:

Доповідь – до 8 хв.
Виступ під час обговорення – до 5 хв.
Повідомлення – до 3 хв.
Виступи під час обговорення – до 2 хв.

Робочі мови: українська, англійська
Медіа супровід: друковані ЗМІ, інтернет-видання

I. ЗАСІДАННЯ КРУГЛОГО СТОЛУ

Модератор – Розвадовський В.І., завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент

ДОПОВІДІ:

НАПРЯМОК I. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

1. **Панкевич Іван Миронович**, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права та галузевих дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне

«Історико-правові аспекти становлення інституту прав людини»

2. **Албу Андрій Аркадійович**, викладач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», кандидат юридичних наук

«Вплив міжнародного права на права і свободи людини в Україні»

3. **Квас Богдан Богданович**, студент групи ПР-32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Збирак Т.В.)

«Поняття «Права людини»: підходи до розуміння»

4. **Попович Оксана Іванівна**, студентка групи ПР-31 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Петровська І.І.)

«Зміст поняття «стандарти прав людини» та роль Загальної декларації в його формуванні»

5. **Веселовський Ярослав Ярославович**, студент групи ПР-44 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ

«Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Збирак Т.В.)

«Права людини в Україні: перспективи розвитку»

6. **Стрибко Яна Іванівна**, студентка групи ПР-32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Зінич Л.В.)

«Права людини і штучний інтелект»

7. **Непийвода Людмила Іванівна**, регіональний представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Івано-Франківській області

«Вплив використання штучного інтелекту на права людини, новий виклик у боротьбі з дискримінацією»

8. **Петровська Ірина Ігорівна**, доценти кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», доцент, кандидат юридичних наук

«Верховенство права як принцип адміністративного судочинства»

НАПРЯМОК II. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

9. **Збирак Тетяна Вікторівна**, викладач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», кандидат юридичних наук

«Реалізація громадянських прав і свобод в Україні та ЄС»

10. **Федорончук Андрій Володимирович**, викладач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», кандидат юридичних наук

«Особливості права на вільний вибір місця проживання та виконання обов'язку щодо реєстрації місця проживання особи»

11. **Данильченко Ірина Миколаївна**, студентка групи ПР-32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Петровська І.І.)

«Право на життя та відповідальність за його порушення»

12. **Медвідь Володимир Ярославович**, студент групи ПР-33 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Федорончук А.В.)

«Право людини на охорону здоров'я крізь призму медичної реформи»

НАПРЯМОК III. ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (ВІЙНИ)

13. **Загурський Олександр Богданович**, доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету, доцент, кандидат юридичних наук

«Концептуальні підходи до розуміння феномену «безпека»»

14. **Капустяк Ірина Ігорівна**, студентка групи ПР (м2) – 01 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Книш В.В.)

«Проблеми надання статусу військовополонених особам, затриманим у Гуантанамо Бей»

15. **Кібкало Олександра Сергіївна**, студентка групи ПР (м2) – 01 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Книш В.В.)

«Специфіка збройного конфлікту в Абхазії та Осетії: причини та наслідки»

16. **Палінчак Діана Михайлівна**, студентка групи ПР (м2) – 01 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Книш В.В.)

«Проблеми Косово як вираження права на самовизначення народів»

17. **Ярошак Зоряна Володимирівна**, студентка групи ПР (м2) – 01 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Книш В.В.)

«Збройний конфлікт в Сирії: кваліфікація, основні причини виникнення та учасники»

18. **Шепітчак Лілія Тарасівна**, студентка групи ПР-43 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Книш В.В.)

«Напрями вирішення російсько-українського конфлікту на базі міжнародно-правових норм»

19. **Равлюк Ірина Михайлівна**, студентка групи ПР-33 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Збирак Т.В.)

«Проблеми механізму захисту прав та свобод людини у сучасній Україні»

НАПРЯМОК IV. МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

20. **Василенко Карина Олександрівна**, курсант 2-го курсу 203 навчального взводу Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ (наук. керівник Мельничук С.М., професор кафедри адміністративних та цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ)

«Захист прав людини: актуальні проблеми практики»

21. **Книш Віталій Васильович**, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», доктор юридичних наук, доцент

«Вплив механізму конституційно-правової відповідальності на реалізацію положень Загальної декларації прав людини в Україні»

22. **Зінич Любомир Васильович**, викладач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», кандидат юридичних наук

«Забезпечення та захист права на освіту в системі прав людини»

23. **Попроцька Інна Володимирівна**, студентка групи ПР-33 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Албу А.А.)

«Забезпечення прав та свобод людини і громадянина в Україні: сучасний стан та перспективи»

24. **Рішко Тетяна Володимирівна**, студентка групи ПР-33 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Албу А.А.)

«Захист прав та свобод людини в Україні»

25. **Синоверський Роман Іванович**, студент групи ПР-33 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Албу А.А.)

«Проблеми механізму захисту прав та свобод людини у сучасній Україні»

26. **Шишко Остап Євгенович**, студент групи ПР-32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Зінич Л.В.)

«Захист прав людини в Інтернеті в умовах гібридної війни: пошук оптимальної моделі»

27. **Новосельський Олександр Миколайович**, студент групи ПР-21 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Федорончук А.В.)

«Гарантування основних прав і свобод людини та громадянина – основний показник правової держави»

28. **Турків Ірина Романівна**, студентка групи ПР-32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Книш В.В.)

«Форми конституційної відповідальності та їх вплив на реалізацію положень Загальної декларації прав людини»

29. **Кадлуб Анна Володимирівна**, студентка групи ПР-31 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Зінич Л.В.)

«Проблематика булінгу в Україні та шляхи його подолання»

30. **Криклій Христина Василівна**, студентка групи ПР-32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Збирак Т.В.)

«Насильство проти чоловіків – найпоширеніше явище серед порушень прав людини в світі»

31. **Михаць Олег Володимирович**, студент групи ПР (м1) – 01 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Петровська І.І.)

«Забезпечення прав людини в системі публічного адміністрування»

32. **Регейло Вікторія Олександрівна**, студентка групи ПР – 32 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Федорончук А.В.)

«Деякі проблеми реалізації повноважень Президента України у сфері забезпечення прав громадян»

НАПРЯМОК V. ПРАВА ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

33. Розвадовський Володимир Іванович, завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права, доцент, кандидат юридичних наук

«Інститут Конституційної скарги у забезпеченні прав людини, громадянина та провадження європейських стандартів правового захисту: теоретичний аспект»

34. Терлецький Дмитро Сергійович, завідувач кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент, кандидат юридичних наук

«Конституційна скарга в контексті звернення до Європейського суду з прав людини»

35. Глеб Юлія-Віра Василівна, студентка групи ПР-31 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Розвадовський В.І.)

«Історія та моделі зародження конституційного судочинства щодо захисту прав людини: теоретичний аспект»

36. Костан Юліана Ярославівна, студентка групи ПР-31 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Розвадовський В.І.)

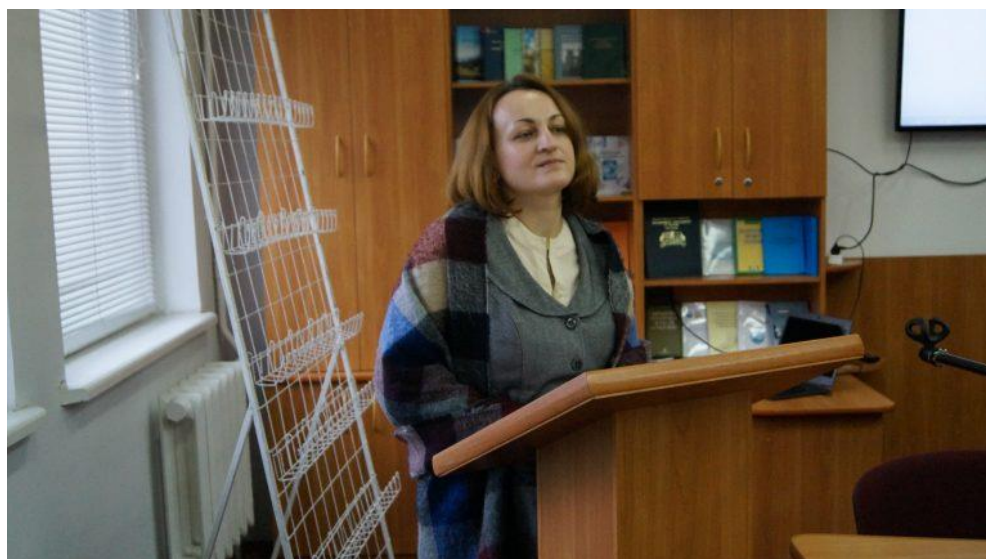
«Проблеми звернення людини, громадянина до конституційної юстиції щодо захисту порушеного права»

37. Шемет Леся Богданівна, студентка групи ПР-31 навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» (наук. керівник Розвадовський В.І.)

«Реалізація Президентом України повноважень щодо захисту прав людини та громадянина в Україні»

**ОБГОВОРЕННЯ ДОПОВІДЕЙ, ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ
ЗАСІДАННЯ КРУГЛОГО СТОЛУ**

ФОТОГРАФІЇ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

Наукове видання

**«ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ООН 1948 РОКУ:
СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ»**

*Збірка матеріалів круглого столу
(м. Івано-Франківськ, 10 грудня 2019 року)
Упорядник Розвадовський В. І. к.ю.н. доцент*

Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Ум.друк. арк. 6.0. Наклад 100 пр.

Віддруковано на .....